T.C.KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

FIRAT-DİCLE HAVZASI SU POTANSİYELİNİN ORTADOĞU'DAKİ GELECEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

YUSUF ANGUN

KOCAELİ 2017

T.C.KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

FIRAT-DİCLEHAVZASI SU POTANSİYELİNİN ORTADOĞU'DAKİ GELECEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

YUSUF ANGUN

Danışman: Doç. Dr. A.Poyraz GÜRSON

KOCAELİ 2017

T.C.KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

FIRAT-DİCLE HAVZASI SU POTANSİYELİNİN ORTADOĞUDAKİ GELECEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Yusuf ANGUN
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 12.07.2017/17

Jüri Başkanı: Doç. Dr. A. Poyraz GÜRSON

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Pelin SÖNMEZ

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Ayşegül GÖKALP KUTLU

(Jüri, Yüksek Lisans için en az üç, Doktora için en az 5 öğretim üyesi ile oluşur)

KOCAELİ 2017

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK .....
İÇ KAPAK .....
KABUL VE ONAY SAYFASI .....
İÇİNDEKİLER I
ÖZET III
ABSTRACT IV
KISALTMALAR LİSTESİ V
TABLOLAR LİSTESİ VI
ŞEKİLLER LİSTESİ VII
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 3
SU KAVRAMI VE KAYNAKLARI İLE HUKUKİ DÜZENLEMELER 3
1. KAVRAMLAR 3
1.1. Ulusal Sular 8
1.2. Ortak (Müşterek) Sular 8
1.3. Uluslararası Sular 8
1.4. Sınıraşan Sular 9
1.5. Sınır Oluşturan Sular 9
1.6. Kıyıdaş Devlet 10
1.7. Su Havzası 10
2. SU KAYNAKLARI VE HUKUKU 10
2.1. Su Kaynakları 10
2.2. Su Hukuku 17
2.2.1. Uluslararası Hukuk 17
2.2.2. İslam Hukuku 36
2.3. Su Paylaşımı Konusunda Doktrinler 40
2.3.1. Mutlak Ülke Egemenliği (Harmon) Doktrini 41
2.3.2. Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini 41
2.3.3. Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini 42
2.3.4. Akılcı, Hakça ve Optimum Kullanım Doktrini 43
2.3.5. Uluslararası Suların Ortak İdaresi Doktrini 45
2.4. Bölge Ülkelerinin Doktrinler Karşısındaki Tutumu 45
3. TÜRKİYE'NİN TARAF OLDUĞU HUKUKİ DÜZENLEMELER 46
3.1. Türkiye ile Suriye Arasında Su Alanında Yapılan Anlaşmalar 46
3.1.1. Türk-Fransız İtilafnamesi 47
3.1.2. Dostluk ve İyi Komşuluk Münasebetleri Sözleşmesi 47
3.1.3. Tahdidi Hudut Nihai Protokolü 47
3.1.4. Hatay-Suriye Tahdidi Hudut Son Protokolü 48
3.1.5. Çağçağ Deresi Sularının Kullanımına İlişkin Protokol 48
3.1.6. Lozan Barış Antlaşması'nın ilgili hükümleri 49
3.1.7. Türkiye - Suriye Ekonomik İşbirliği Protokolü 49
3.2. Türkiye ile Irak Arasında Su Alanında Yapılan Anlaşmalar 50
3.2.1. Dicle ve Fırat Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü 51
3.2.2. Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması 53

İKİNCİ BÖLÜM 55
TÜRKİYE'NİN SU KAYNAKLARI, GAP VE SUYUN GELECEĞİ 55
4. TÜRKİYE'NİN SU KAYNAKLARI 55
4.1. Türkiye'deki Nehirlerin Uluslararası Durumu 59
4.2. Fırat-Dicle Havzası 60
4.2.1. Fırat ve Dicle Nehirlerindeki Suların Paylaşımı 65
4.2.2. Suriye'nin Yaklaşımı 67
4.2.3. Irak'ın Yaklaşımı 71
4.2.4. Türkiye'nin Yaklaşımı 74
4.2.5. Arap Ülkelerinin Yaklaşımı 75
5. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP) 77
5.1. Güneydoğu Anadolu Projesi 77
5.2. GAP'ta Hedef ve Stratejiler 79
5.3. GAP ve Ülkelerin Yaklaşımı 84
5.3.1. GAP ve Türkiye 84
5.3.2. GAP ve Suriye 91
5.3.3. GAP ve Irak 93
5.3.4. GAP ve İsrail 95
6. SUYUN GELECEĞİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ 105
6.1. Ortadoğu'da Suyun Geleceği 105
6.2. Çözüm Önerileri 114
6.2.1. Barış Suyu Projesi 117
6.2.2. Manavgat Suyu Projesi 120
6.2.3. Desanilizasyon Projesi 121
6.2.4. Atık Suların Kullanımı 122
6.2.5. Üç Aşamalı Plan 123
6.2.6. Akdeniz Boru Hattı 133
6.3. Su Kaynakları Politikası 135
SONUÇ 138
KAYNAKÇA 147
ÖZGEÇMİŞ 151

ÖZET

Hayatın idamesi için olmazsa olmaz anasırı erbaa'dan (dört unsur: hava, su ateş, toprak) biri olan su, ülkeler arasındaki sınırları aştığında sorun oluşturmaya başlamıştır. "Uluslararası Suyollarının Ulaşım dışı Amaçlarla Kullanılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi" su sorununu genel hatları ile ele almaktadır. Sınırları aşan suların yarattığı krizler için ilgili devletlerin bu sözleşme hükümleri çerçevesinde duruma özel anlaşmalar yaparak su sorununu çözmeleri gerekmektedir.

Türkiye'de doğup Suriye ve Irak topraklarını aşarak Şattül Arap ismini alan Fırat ve Dicle Nehirleri, bu üç ülke arasında anlaşmazlığa neden olmaktadır. Suriye ve Irak matematiksel paylaşım ve kadim haklardan söz ederken Türkiye'nin ileri sürdüğü ve en makul çözüm önerisi olan "Üç Aşamalı Plan"ı kabul etmemektedirler. Hatta bu soruna çözüm aramak yerine terörü destekleyen politikalar izlemektedirler.

"Fırat-Dicle Havzası Su Potansiyelinin Ortadoğu'daki Geleceği" isimli bu tez, Ortadoğu'nun en önemli su kaynakları olan Fırat ve Dicle Nehirlerinin su potansiyelinin paylaşımı konusunda yaşanılan sorun için çözüm önerileri sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Ortadoğu, Sınıraşan Su, Fırat, Dicle.

ABSTRACT

Water, which is one of four essential elements for the survival of living beings, starts to cause problems when it crosses international boundaries. The treaty ''United Nations Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses'' fundamentally deals with transboundary waters. The relevant countries are required to resolve the conflicts caused by the transboundary waters by reaching case-specific agreements within the framework of this treaty.

The rivers of the Euphrates and the Tigris, which rise in Turkey and flow from there into the territories of Syria and Iraq being named "Shatt al-Arab", become a source of conflicts between these countries of three. As Syria and Iraq claim of mathematical sharing and acquired rights, they do not accept "Three Stage Plan" which is proposed by Turkey and considered the most reasonable resolution. Moreover, both countries pursue politics supporting terrorism in the region instead of seeking a solution to the conflict.

This thesis with the title "The future of the water potential of the Euphrates-Tigris Basin in The Middle East" offers proposals of solutions to the conflicts encountered in the matter of the sharing of the water potential of the Euphrates and the Tigris rivers, the most important water sources in the Middle East.

Keywords: Turkish Republic, Middle East, Transboundary Waters, Tigris, Euphrates.

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMAEK	: Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu
BMUHD	: Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Derneği
BMUHK	: Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu
DSİ	: Devlet Su İşleri
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GSBH	: Gayrisafi Bölgesel Hâsıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla
GTÖ	: Gıda ve Tarım Örgütü
HES	: Hidro Elektrik Santrali
OTK	: Ortak Teknik Komite
S	: Sayı
s.	: Sayfa
SÇD	: Su Çerçeve Direktifi
sn.	: Saniye

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Falkenmark Tarafından Önerilen Su Sıkıntısı Kriterleri 4
Tablo 2. Dünya Su Kaynakları 11
Tablo 3. Bölge Ülkelerinin Yağış, Doğal ve Elde Edilebilir Su Miktarları 12
Tablo 4. Bölge Ülkelerinde Sektörlere Göre Su Kullanımı 14
Tablo 5. Türkiye'nin Su Kaynakları Potansiyeli 56
Tablo 6. Türkiye Su Potansiyeli 58
Tablo 8. Türkiye'nin Sınırını Oluşturan Sınıraşan Sular 59
Tablo 7. Türkiye'nin Kıyıdaş Ülke Olduğu Sınıraşan Sular 60
Tablo 9. Fırat'ın Suyu ve Ülkelerin Su Talepleri 62
Tablo 10. Dicle'nin Suyu ve Ülkelerin Su Talepleri 64
Tablo 11. Fırat/Dicle Nehir Havzası'nda Su Sorunu Matrisi 66
Tablo 12. Güneydoğu Anadolu Projesi Ne Getirecek? 81
Tablo 13. Bölge Ülkelerinde Kullanım/Kaynak İndeksi 108
Tablo 14. Geleneksel Yönteme Göre Tatlı Su Dağılımı 109
Tablo 15. Suriye ve Irak'ta Sulama Alanlarına İlişkin Çelişkili Veriler 124
Tablo 16. Teklif Edilen Ortak Ölçüm İstasyonları 126

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Su Döngüsü..... 5
Şekil 2. Dünya Su Kullanımının Sektörler Arası Dağılımı..... 13
Şekil 3. Fırat-Dicle Havzası..... 65
Şekil 4. Fırat ve Dicle Suları Üzerindeki Barajlar..... 76
Şekil 5. GAP İlleri..... 79
Şekil 6. Bölgedeki Başlıca Nehirlerin Sağladığı Su Oranları..... 106
Şekil 7. Barış Suyu Projesi..... 119
Şekil 8. Fırat-Dicle Havzası'nda Su Uyuşmazlıkları Modeli..... 133

GİRİŞ

Su hayattır darbı meselinden yola çıkarak tüm canlılar için hayati öneme sahip olan su, Ortadoğu'da ve hatta dünyada önemli sonuçlar doğurabilecek bir kaynaktır. Dünya yüzeyinin sularla kaplı olan 3/4'lük su miktarına ve hidrolojik döngü incelendiğinde, mevcut kaynakların sadece %1'i tatlı su kaynağı olup canlıların ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek su miktarı 2.000 m^3'tür. Dünya üzerinde birçok ülke bu standartların çok altındadır. Türkiye ise sanıldığının aksine su zengini bir ülke değildir. Tüm canlılar için hayat kaynağı olan su, göründüğü kadar bol olmadığından dünyada değişen ortamlar çerçevesinde ileriki yıllarda su arzının karşılanmasında sıkıntılar yaşanacaktır.

Su, iki hidrojen atomu ve bir oksijen (H_2O) atomunun birleşmesinden meydana gelir. Suyun hayat kaynağı olmasının yanında ülkelerin kalkınması için de temel ihtiyaç maddesi olması suya ekonomik değer kazandırmaktadır. Bu nedenle, tarih boyunca medeniyetler su kenarlarında ya da suya ulaşabilecek yerleşim alanlarında mesken tutmuşlardır. Tarih boyunca devletler suyu kontrol altına almaya çalışmışlar ve bu bölgeler yönetenlerin ilgi alanını oluşturmuştur.

20. yüzyılda akarsuların tarımsal ve endüstriyel kullanımının artması, nüfus artışı, kirlilik ve küresel ısınma nedeniyle yukarı kıyıdaş ülkelerden aşağı kıyıdaş ülkelere akan su miktarında azalmalar olmuştur. Bu nedenle, ülkeler arasında paylaşım sorunları gündeme gelmiş bu sorun bazen öyle karmaşık ve içinden çıkılamaz bir durum halini almıştır ki, su savaşı söylemleri yoğun bir şekilde dile getirilmiş ve getirilmeye devam edilmektedir.

Ortadoğu ülkelerindeki nüfus artışı ile birlikte su sorunu, bölgesel sınırları aşarak uluslararası platformlarda tartışılacak bir konu haline gelmiştir. Türkiye'nin su zengini bir ülke olduğu ileri sürülerek Fırat ve Dicle nehirleri bu platformlarda gündeme getirilmektedir. Aslında dünyada kişi başına kullanılan su miktarına göre zengin sınıfına girmeyen fakat bölgesine göre sahip olduğu su kaynakları açısından önemli avantajlara sahip olan ülkemizde, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ile başlanan çalışmalarla su yönetimi konusunda önemli adımlar atılmaya başlanmıştır.

%75'i tamamlanarak yapımına devam edilen GAP'la ortaya çıkacak sulama sistemi; Türkiye'nin güney sınırındaki ülkelerce desteklenmeye devam edilen terörist eylemler sebebiyle sınır bölgesinde güvenliği elinde bulundurabileceği bir hat olacaktır. Türkiye'nin Fırat ve Dicle nehirlerini kontrol etmesi bir taraftan ülkeler arasında olabilecek bir savaşın, uygulamaya yönelik olanakları ortadan kaldıracak, diğer taraftan ise sınır güvenliği ve buna bağlı olarak da terörist faaliyetlerin azalmasına zemin hazırlayacaktır.

Su sorununa çözüm amacıyla başlatılan çalışmaların bir kısmı ise su yönetimi ile ilgili olanlardır. Özellikle suyun ekonomik bir unsur olarak değerlendirilmeye başlanması ile birlikte su atıklarının değerlendirilmesi, suyun tuzdan arındırılması ve teknolojik imkânların tarım ve gıda sektöründe kullanılmaya başlanılması ile su kaynaklarının yönetiminde gelişmeler yaşanmaktadır.

Türkiye, bölgedeki istikrarsız ve sorunlu olan konumunu huzur ve barışa bırakarak bölgede hidro-politik bir konuma ulaşabilmesi için mevcut su potansiyeli ile mali ve teknik imkânlarını geliştirmesi ve su kaynaklarını milli bir servete dönüştürmesi gerekmektedir. Bölgede petrol kaynaklarının önemini giderek suya bırakması ve nüfusun artması nedeniyle su konusu stratejik olarak ele alınmalı ve bu konuda bölgesel bazda tarım, gümrük, enerji ve toprak politikaları geliştirilmelidir.

Son zamanlarda önemi giderek artan Ortadoğu'da su sorununa ilişkin hazırlanan tez, üç bölümde incelenmiştir. Birinci bölüm üç ana başlıkta ele alınarak birinci başlıkta su kavramı; ikinci başlıkta su kaynakları, suyun hukuki durumu ve konuya ilişkin doktrinler; üçüncü başlıkta su konusunda Türkiye'nin taraf olduğu hukuki düzenlemeler ele alınmıştır. İkinci bölümde Türkiye'nin su kaynakları kapsamında Fırat ve Dicle Havzası su potansiyeli, Güneydoğu Anadolu Projesi ile Ortadoğu'da suyun geleceği ve bölgede her an kaos ortamı oluşturacak su sorununa ilişkin çözüm önerileri değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SU KAVRAMI VE KAYNAKLARI İLE HUKUKİ DÜZENLEMELER

1. KAVRAMLAR

Su, eşref-i mahlûk olarak yaratılan insanın başlıca hayat kaynağı, temel ihtiyaçların en önemlisi ve doğal olarak insanlara bahşedilen bir servettir. Su, hayatın devamı için bütün canlıların ihtiyaç duyduğu ve maddenin üç halinde bulunan tek maddedir.

"İnsanın biyolojik ihtiyaçlarını karşılaması ve yaşamını sürdürebilmesi için günde en az 25 litre su tüketmesi gerektiği kabul edilmektedir. 25 litre su bir yılda 10 m^3 ediyor. Ancak, çağdaş bir insanın az çok sağlıklı biçimde yaşaması için gereken içme, yemek pişirme, yıkanma, çamaşır vs. amaçlarla kullanılacak suyu dikkate alınca bu değer günde 200-240 litreye (yılda yaklaşık 100 m^3) büyüyor. Çok sıcak yörelerde ve mevsimlerde bu tutar daha da artabilir. Gerçekte. "gelişmiş" denilen ülkelerde insanların kişisel-evsel gereksinmeleri için kullandıkları su tutarı bunun çok üstünde ve günde 300-400 litreyi (yılda 150 m^3) bulmaktadır."(Uluatam, 2004, s. 108-109) "İnsan vücudunun büyük bölümü sudan oluşur. Bu oran çocuklarda %75, yaşlılarda %65 dolayındadır. Bir insan bünyesinde bulunan yaklaşık 50 kg'lık su ise bir yılda 17 defa yenilenir. İnsanoğlu yemek yemeden 80 gün ama su içmeden sadece 10 gün yaşayabilir."(Tomambay, Dünyada Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği, 1998, s. 14)

Su kullanım miktarı; ülkenin gelişimine, nüfusuna, eğitim ve teknoloji seviyesine ve su miktarına göre değişim göstermektedir. Mutlak su kıtlığını ölçebilmek amacıyla geliştirilen göstergelerden en sık kullanılanı BM'nin desteklediği Stockholm Çevre Enstitüsü'nün yöneticisi ve su kaynakları uzmanı olan Malin Falkenmark'ın geliştirmiş olduğu "Su Gerilimi Endeksi"dir.

“Falkenmark, aşağıdaki tabloda yer alan endekste çağdaş bir ülkenin kurak bir bölgede fiziksel olarak var olabilmesi için gerekli minimum su miktarını saptamaya çalışmıştır. Endekse göre, kişi başına düşen su miktarı 2.000 ile 10.000 m^3/yıl arasında olan ülkeler su zenginliği kuşağında yer almaktadır. Bu tür ülkelere örnek olarak; Kanada, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Kuzey Avrupa ülkeleri gösterilebilir. Kişi başına düşen su miktarı 1.000 ile 2.000 m^3/yıl arasında olan ülkeler ise, su gerilimi kuşağında yer almaktadır. Bu kuşakta, genellikle yarı-kurak ve kurak bölgelerde yer alan ülkeler bulunmaktadır. Bazı Mağrip ülkeleri bu kuşakta yer alan ülkelere örnek olarak gösterilebilir. Kişi başına düşen su miktarı 1.000 m^3/yılın altına düştüğünde ise, su kıtlığı kuşağına girilmektedir. Mutlak kıtlık yaşayan ülkeler bu kuşakta olup özellikle Ürdün, Filistin, Kuveyt ve Libya gibi kurak bölgelerde yer alan ülkeler su kıtlığı çeken ülkelere örnek olarak gösterilebilir.”(Mazlum, 2003, s. 89)

Tablo 1. Falkenmark Tarafından Önerilen Su Sıkıntısı Kriterleri

(m^3/kişi/yıl)	**Durum**	**Sınıflandırma**
>1,700	Yerel ve seyrek su yetersizliği	**Su baskısı yok**
1,000-1,700	Düzenli su sıkıntısı	**Su baskısının başlaması**
500-1.000	Kronik su sıkıntısı	**Yoğun su baskısı**
<500	Su kıtlığı	**Yoğun su sorunları**

(Yıldız D. , Su'dan Savaşlar, 2010, s. 58)

“Su, ekolojik dengeyi tesis eden faktörlerin en önemlisidir. Su ile ilgili olaylar ilk zamanlardan beri insanları meşgul etmiştir. Suyun maddi etkilerinin yanında, bir de insan düşüncesinde felsefe ve inanç olarak suyun etkinliği bugüne kadar kalıcı olmuştur. Hatta bu konuda felsefe düşünürü Tales, evrendeki tüm varlığın ilk maddesinin su olduğu mistik düşüncesidir. Daha sonra değişik düşünürler tarafından Ortaçağ sonrasına kadar devam edecek olan ilk temel dört unsur arasında su daima başta gösterilmiştir. Evrendeki her şeyin su, toprak, hava ve ateşten meydana geldiği fikri hâkim olmuştur. Tüm kutsal kitaplarda ve özellikle de Kuran-ı Kerim’in Zümer suresi 8’inci ayetinde “Canlı olan her şeyin sudan yaratıldığı” Osmanlı çeşmelerinin hemen hepsinin başyazısı haline gelmiştir. Kültürümüzde “Su gibi aziz ol” duası da suya kutsal olarak verilen önemi göstermektedir. Su konusunda yazılmış şiirler tüm

dünya milletlerinin kültürünün vazgeçilmez bir malzemesidir. Bu konuda kültürümüzde en meşhur olanı, şair Fuzuli (1566) tarafından yazılan Su Kasidesi'dir."(Şen & vd, Sınıraşan Sularımız, 2002, s. 7)

Su yeryüzünde sınırlı bir kaynak olmakla birlikte; tamamen tüketilmesi, bitirilmesi mümkün olmayan bir hammaddedir. Suyun, herkes tarafından bilinen su döngüsü içinde varlığını sürdürebilmesinin en önemli kaynağını güneş oluşturmaktadır. Güneşin ısı etkisi, yeryüzü üzerinde mevcut bulunan toprak ve su yüzeylerini etkilemek suretiyle buharlaşan sular yükselerek atmosferde bulut, sis ve su buharı alçak ısı ile karşılaştığı anlarda yoğunlaşarak yağmur, dolu veya kar şeklinde yeryüzüne yeniden dönmektedir.

Şekil 1. Su Döngüsü

(Demirtaş, 2014, s. 4)

Bu döngünün ortalama ömrü 10-12 gün kadar sürerek atmosferin suyu bu süre içinde yenilenmektedir. Bu döngü gerçekleşirken su kaynaklarının kirlenmesi neticesinde; genç yaşta ölümlerin artması, çeşitli hastalıkların ortaya çıkması, suyun israf edilmesi ve suda yaşayan canlıların etkilenmesi, sudaki cıva oranının

yükselmesi, tarım atıkları, gübre ve ilaçlamadan doğan kirlilik gibi birçok olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Günümüzde ev ve endüstriyel kullanımda, enerji üretiminde ve sulamalı tarım faaliyetlerinde faydalanılan bir madde olan suyun hangi alanlarda daha çok kullanıldığı ise bölge özelliklerine ve ülkenin refah seviyesine bağlı olarak değişmektedir. Bu bölgelerde artan nüfusun beslenebilmesi, devletleri; kurak ve kalitesiz toprak özelliğine sahip bölgeleri tarıma elverişli hale getirmeye zorlamakta, bu ise sulamalı tarım yapma zorunluluğunu beraberinde getirmekte ve böylece suya olan ihtiyaç günden güne daha da artmaktadır.

"Bugün için Suudi Arabistan, Irak ve Suriye'nin başkalarına bağımlı olmamak düşüncesiyle, tarımda kendi kendilerine yeterli olmak için yürüttükleri ekonomik olmayan, sulamalı tarıma yönelik ihtiraslı projeleri; bölgede suya olan taleplerin artmasına ve su kaynaklarının israfına yönelik en güzel örneği teşkil etmektedir. Zira bugün için küresel su tüketiminin %73'ünün tarımsal amaçla kullanıldığı, ancak kullanılan ilkel yöntemler veya beceriksizlikler sonucunda çok büyük su kayıplarına neden olunduğu bilimsel çevrelerce çeşitli platformlarda gündeme getirilmektedir."(Bulloch & Darwish, 1994, s. 20)

"Ülkeler arasında suya yönelik ortaya çıkan anlaşmazlıklar ilişkileri gerginleştirmekte ve hatta sıcak çatışmaların çıkmasına neden oluşturabilmektedir. Özellikle de suyun müşterek kullanımına yönelik uluslararası hukuk alanında geçerli, kabul gören hukuk kurallarının henüz tam olarak ortaya konamamış olması da uluslararası ilişkilere yeni boyutlar getirmekte ve su kaynaklı problemlerin çözümünü daha da zorlaştırdığı müşahede edilmektedir. 21. yüzyılda su ve su kaynaklarına olacak ihtiyacın daha da artarak devam edeceği, ülkelerin kendi su sorunları yanında diğer ülkeler karşısında da su sorununu düşünmek ve çözüm üretmek durumunda kalacağı gözlenmektedir."(Şen S. , 1993, s. 3)

"Akarsular, göller, kanallar ve yeraltı suları bugün artık birçok bakımdan suyolları genel adı altında ele alınmaktadır. Nitekim 21.5.1997 günü Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulunda kabul edilerek imzaya ve onaya açılan Uluslararası

Suyollarının Ulaşım dışı Amaçlarla Kullanılması Hukukuna İlişkin Sözleşmede 2'nci maddesinde bu kavramı benimsemektedir. Yine 17.3.1992 tarihinde Helsinki'de kabul edilen Uluslararası Göller ve Sınıraşan Suyollarının Korunması ve Kullanılması Hakkında Sözleşme'nin 1'inci maddesinde de genel kavram olarak suyolları kavramı kullanılmaktadır. Anılan bu suyolları kimi zaman tümüyle bir devletin ülkesinde yer alıp o devletin iç sularını oluştururken, kimi zaman da iki ya da daha çok devletin ülkesinden geçmekte ya da aralarında sınır oluşturmaktadır. Bu ikinci durumda uluslararası suyollarından ya da 1992 Helsinki sözleşmesinde olduğu gibi sınıraşan sulardan söz edilmektedir."(Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap, 1999, s. 275-276)

"Akarsular, göller, kanallar, buzullar ve yeraltı sularının tümünü kapsayan kara ülkesi suyollarının rejimi uluslararası hukukta ikiye ayrılmaktadır: i) bir tek devletin ulusal yetki alanına giren ulusal suyolları; ii) belirli açılardan uluslararası hukuk kurallarına bağlı uluslararası suyollarıdır." (Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap, 1999, s. 276)

Uygulanan uluslararası hukukta bir suyolunun ulusal ya da uluslararası niteliğe sahip olmasında iki ölçütün rol oynadığı görülmektedir. Birinci ölçüt, söz konusu suyolunun bir tek devlet ülkesinde mi yoksa birden çok devlet ülkesinde mi bulunduğunu araştırmaktadır. Buna göre, bir tek devletin ülkesinde yer alan akarsular, göller, kanallar ve öteki suyolları, ilke olarak, ulusal suyollarıdır. Buna karşılık, birden çok devletin ülkesinde yer alan suyolları uluslararası suyolları olarak kabul edilmektedir. (Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap, 1999, s. 276-277)

Akarsu kavramı, devlet politikalarının belirlenmesi açısından siyasi ve coğrafi yaklaşımlar oluştururken bu kavramlara yüklenen anlamlar farklılık göstermektedir. Bu nedenle; ulusal sular, müşterek sular, uluslararası sular, sınıraşan sular, sınır oluşturan sular, kıyıdaş devlet ve su havzası kavramlarının incelenmesi gerekmektedir.

1.1.Ulusal Sular

"Ulusal akarsu, 'kaynağından denize aktığı yere kadar, bir devletin hudutları içinde kalan' sular olarak tanımlanırken, bir diğer tanıma göre ise; 'bir devlet ülkesinde doğan ve gene o devlet ülkesinde sona eren akarsular (Nehirler, ırmaklar, çaylar) milli akarsular' kategorisine dâhil olurlar."(Tiryaki, 1994, s. 2)şeklinde ifade edilmektedir. Devlet ülkesi içindeki ulusal akarsular üzerindeki tüm tasarruflar ülkenin mutlak egemenliğinde bulunduğundan bu ülkeye tam bir hareket özgürlüğü vermektedir.

1.2.Ortak (Müşterek) Sular

"Ulusal akarsuların dışında kalan suyolları için ilk önceleri kullanılan deyim "ortak sular" olmuştur. Akarsulardan faydalanma şekillerinin gelişmesi ve bu arada ulaşım açısından kullanımın tek ve önemli faydalanma şekli olmaktan çıkması sonucunda, kavram yerini "uluslararası suyolları" ve "uluslararası akarsu" kavramlarına bırakmış, bunların tanımlanması ve muhtevası da çeşitli açılardan süreçle birlikte değişikliğe uğramıştır." (Kapan, 2007, s. 35)

1.3.Uluslararası Sular

"Akarsuların tarihi süreçte coğrafi faktörle birlikte ulaşım amaçlı kullanımı göz önünde bulundurulurken zamanla bir akarsuyun ulaşıma elverişli olması, onun uluslararası akarsu olarak tanımlanması için yeterli olmadığı kanaatini oluşturmuştur. Bunun yanında ulaşıma elverişli kısmın iki veya daha çok devleti kesmesi ya da ayırması, ayrıca ahdi hukuk tarafından bu akarsu üzerinde ulaşım özgürlüğünün tanınması gerekmektedir. Netice olarak tanımı şu şekilde ifade edebiliriz: Uluslararası Akarsu, iki farklı devletin topraklarında yer alıp, bu devletlerarasında sınır oluşturan ve her iki ülke arasında paylaşıma tabi olan sulardır."(Dursun A. , 2006, s. 47)

"19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlayan teknolojik gelişmeler, uluslararası akarsulardan faydalanma eylemlerini etkilemeye başlamıştır. O zamana

kadar temel faydalanma şekli olan "ulaşım" yanında, öteden beri yapılmakta olan tarımsal sulamanın önemi artmış, enerji üretimi ile endüstride su kullanımı gibi yeni faydalanma şekilleri de ortaya çıkmıştır. Teknolojik ve dolayısıyla ekonomik alanda görülen bu önemli değişiklik, geleneksel "uluslararası akarsu" kavramını da etkilemiştir. "Uluslararası akarsu"nun geleneksel tanımında, coğrafi kıstasın yanı sıra kullanılan ulaşıma elverişlilik unsuru; kavramın yeni kullanımlar açısından değerlendirilmesi sebebiyle önemini kaybetmiş ve geriye sadece "coğrafi kıstas" kalmıştır. Buna bağlı olarak "uluslararası akarsu" iki veya daha çok devleti kesen ya da ayıran akarsular olarak tanımlanmaya başlanmıştır." (Kapan, 2007, s. 38-39)

1.4.Sınıraşan Sular

"Sınıraşan sular, mecrası kaynağından döküldüğü yere kadar birden çok devletin ülkesini kesip geçen/kateden sulardır."(Tiryaki, 1994, s. 12) "Devletlerin tüketim ve koruma amaçlarını bağdaştırmak üzere, gerek uygulamada ve gerekse Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından "sınıraşan sular" kavramı kabul görmüştür. Sınıraşan sular kavramı, ulaşım kıstasını kapsam dışı bırakmaktadır. Ancak, diğer kullanımların ulaşımı etkilememesi veya ulaşım nedeniyle diğer kullanımların etkilenmemesi esastır. Bu olumsuzlukların bulunduğu durumlarda "sınıraşan sular" kavramı değil, "uluslararası nehir" kavramı söz konusudur."(Arıdemir, 2003, s. 9)

BM Uluslararası Hukuk Komisyonu (BMUHK)'nun yaptığı çalışmalarda, uluslararası akarsu tanımının yeni yaklaşımlara göre yapılması gerektiği görüşünden hareketle "Sınır aşan/Sınır ötesi" diye nitelendirilen suların da, uluslararası hukukun uygulama alanına girmekte olduğunu değerlendirmektedir.

1.5.Sınır Oluşturan Sular

Sınır oluşturan akarsular, iki ülkenin resmi sınırını oluşturan sular olup ulaşım dışı kullanım haricinde iki ülkenin paylaşımına bağlıdır ve mezkûr sınır akarsu yatağının en derin noktalarını birleştiren çizgi (talveg) hattı veya akarsuyun ulaşım yapılabilen bölümün ortasından geçer.

1.6.Kıyıdaş Devlet

"İki veya daha çok devletin ülkesini kesen ya da ayıran nehir şeklinde tanımlanan akarsularda, "kıyıdaş devlet" deyimi uluslararası akarsuyun sadece ulaşıma elverişli kesiminde kıyısı bulunan devletleri değil, uluslararası niteliği olan akarsuyun bütün mecrası boyunca herhangi bir kesiminde kıyısı bulunan devletleri kapsamaktadır."(Tiryaki, 1994, s. 10) "Bu durumda akarsuyun mecrasının yukarısında bulunan devletler ile aşağısında bulunan devletler birbirlerine göre "Yukarı-Kıyıdaş" (memba ülkesi) veya "Aşağı-Kıyıdaş" (mansab ülkesi) devlet durumunda olabilmektedir. Örneğin Fırat ve Dicle nehirleri esas alındığında, Türkiye, Suriye ve Irak'a göre yukarı kıyıdaş, bunun yanında Türkiye'ye göre aşağı kıyıdaş ülke olan Suriye'de, Irak'a göre yukarı kıyıdaş ülke konumunda olmaktadır."(Kapan, 2007, s. 47)

1.7.Su Havzası

"Su Havzası, bir akarsuyun kolları ve fiziki bağlantılarını oluşturan bölge olarak tanımlanırken Uluslararası Hukuk Derneği (UHD) 1958 New York Kararı'nda; 'iki veya daha çok devletin ülkeleri dâhilinde kalan ve içindeki yüzeyde gerek doğal, gerekse suni bütün akarsuların, belirli bir alanın sularını akıtarak bir denize mahreci bulunmayan kapalı ülke-içi kısımlara açılan ortak mahreçlerde son bulduğu bölgedir." Avrupa Ekonomik Komisyonu'nun (BMAEK), Su Çerçeve Direktifi ise şu tanımı yapılmaktadır. "Bir dizi yüzeysel su dereleri, nehirleri ve göller aracılığıyla yüzeydeki bütün akıntıların su güzergâhındakibelli bir noktadan tek bir nehir ağzı, haliç ya da delta aracılığıyla denize aktığı bir yüzey alanı'"(Dursun A. , 2006, s. 48-49) olarak tanımlanmaktadır.

2. SU KAYNAKLARI VE HUKUKU

2.1.Su Kaynakları

"Dünya yüzeyinin dörtte üçü sularla kaplıdır. Bu su miktarı her zaman dinamik bir dengede olduğundan değişime uğramaz. Aşağıdaki tabloda yer alan küresel su

miktarına bakılacak olursa dünyanın bir su kıtlığı içinde olmayacağı düşünülebilir. Öyle ki, dünyadaki su miktarının toplamı 1.360.000.000 km^3'tür. Bu miktar suyun dünya yüzeyine yayıldığını varsayarsak, tüm yüzey 2,7 kilometre derinliğinde bir su tabakasına dönüşürdü. Ne var ki, bu devasa miktar suyun %97'si okyanus ve denizlerdeki tuzlu sudur. Geriye kalan %3'lük pay, yani 35 milyon km^3, canlıların gereksinimlerini görebilecekleri toplam tatlı su miktarıdır. Ama bu %3'lük tatlı suyun da çok azı elde edilebilir. Çünkü toplam tatlı su miktarı, 35 milyon km^3'ün çok büyük miktarını, %77,2'sini, kutuplardaki buz kütleleri ve dağ zirvelerindeki kalıcı buzullar oluşturur. Ayrıca geriye kalanın %22,4'lük kısmı, elde edilebilirliği oldukça zor olan yeraltı sularıdır. Sonuçta, tüm canlıların gereksinimlerini giderebildikleri ve yaşamın devamını sağlayan göl ve bataklıklar, toplam tatlı su miktarının %0,35'ini; nehir ve dereler %0,01'ini oluşturur."(Pamukçu K. , 2000, s. 36-37) Bu rakamlar insanlar için hayati öneme sahip 'beyaz altın' olarak nitelendirilen suyun ne kadar az ve kıymetli olduğunu açıkça göstermektedir.

Tablo 2. Dünya Su Kaynakları

Su Kaynağı	Hacim (km^3)	Dünya su stoku içindeki pay	
		Toplam Su (%)	Toplam Tatlı su (%)
Denizler, Okyanuslar	1.338.000.000	96,5	-
Buzullar, sürekli kar, buz	24.064.000	1,74	68,7
Aktif olmayan yeraltı suyu	23.000.000	1,7	-
Aktif yeraltı suyu	10.530.000	0,76	30,1
Toprak nemi	16.500	0,001	0,05
Bataklık alanlardaki su	11.470	0,0008	0,03
Akarsular	2.120	0,0002	0,86
Atmosferdeki su	12.900	0,001	0,01

(Uluatam, 2004, s. 72)

"Dünyada 214 uluslararası nehir ve göl havzası vardır. Bu havzaların 155'i 2 ülke, 36'sı 3 ülke, 23'ü ise 12 ülke tarafından paylaşılmaktadır. 25 ülke halen su kıtlığı çekmektedir. 2000'li yıllarda su sıkıntısı çeken ülkelerin sayısının 90 olacağı tahmin edilmektedir. Yalnızca su kaynakları coğrafi ve demografik nedenlerle kısıtlı olan ülkelerin israftan kaçınmaları yeterli bir tedbir değildir. Bu şartlar devam ettiği

takdirde 2025 yılında 37 ülkede çok ciddi kuraklık yaşanacağı tahmin edilmektedir."(Durmazuçar, 2002, s. 26)

"Dünya Kaynaklar Enstitüsü'nün raporlarına göre; yeryüzünde yaşayan 6 milyar insanın yarısından çoğu (yaklaşık 4 milyar) kişi başına ideal kabul edilen miktarın çok altında bir su tüketimi olanağına sahip bulunmaktadır. Bölgeler arası kıyaslama yapıldığında ise durum vahim, bir insan Amerika'da yaşayan birine kıyasla 7 misli daha az su kullanabilme şansına sahip olurken kullanılan suyun kalitesi, temizliği de ayrı bir problem olarak yerini almaktadır. Bu durum susuzluğun yanı sıra salgın hastalıklar, açlık gibi problemleri de peşinde getirmektedir."(Bilen, 2000, s. 39)

"Hızlı nüfus artışı mevcut su sorununu daha da çıkılmaz bir hale getirirken halen mevcut temiz su kaynaklarının %73'ü tarım amacıyla kullanılmaktadır. Bir yandan su kaynaklarının azalması, diğer yandan da hızla artan nüfusa yiyecek yetiştirme kaygısı yakın bir gelecekte su kaynaklarının tümünün tarım alanında kullanmasına yol açacağı endişesi araştırmacılar tarafından ortaya atılmaktadır."(Akmandor & vd, Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu, 1994, s. 26)

Tablo 3. Bölge Ülkelerinin Yağış, Doğal ve Elde Edilebilir Su Miktarları

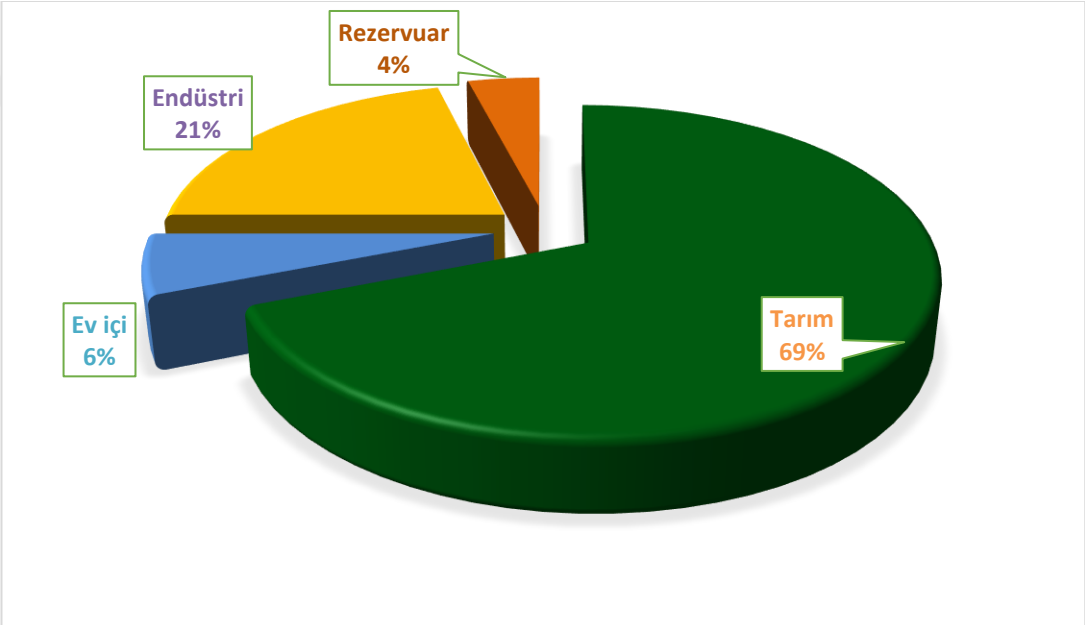
	Yağış Miktarı	Doğal Su Miktarı	Elde Edilebilir Su Miktarı
Ürdün	8.425	1.110	1.110
İsrail	8.600	1.800	1.800
Filistin	2.917	707	185
Lübnan	8.800	7.000	3.800
Suriye	46.000	29.880	17.940
Irak	60.000	81.000	45.000
Türkiye	501.000	198.050	110.000

(Pamukçu K. , 2000, s. 149) *(milyon m^3/yıl)*

"Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde dünya nüfusunun %5'i yaşamasına karşın, küresel tatlı su kaynaklarının %1'inden azı bu bölgede bulunmaktadır. Su kaynaklarının kıtlığına ve dağılımındaki bu dengesizliğe ek olarak; "hızlı nüfus artışı", "su sektörüne yapılacak yatırımların finansmanında karşılaşacak sorunlar" ve "su kaynaklarının kirlenmesi", su açığının daha da büyümesine neden olan üç önemli etkendir."(Toklu, 1999, s. 2-3)

“Dünyada kullanılan tüm suların %69’u tarımda, %21’i endüstride, %6’sı ev içinde ve %4’ü rezervuarlarda harcanıyor. Bu suların önemli bir kısmı tekrar tekrar kullanılabiliyor. İkinci kez kullanılamayacak biçimde tüketilen suların sektörel dağılımı ise, %89 tarımsal, %3 endüstriyel, %2 ev içi ve %6 rezervuar kullanımıdır. Buradan çıkan sonuç, tarımda kullanılan suyun buharlaşma, kirlenme, çeşitli su kayıpları ile en verimsiz su kullanımı olduğudur.”(Pamukçu K. , 2000, s. 54)

Şekil 2. Dünya Su Kullanımının Sektörler Arası Dağılımı

(Pamukçu K. , 2000, s. 54)

“Son 50 yıl içerisinde dünyadaki su tüketimi %400’lük bir artış göstermiştir. Günümüzde 1,3 milyar insanın içme suyu 1,7 milyar insanın ise temizlik için kullanabileceği suyu bulunmamaktadır. 2000’li yılların başlarında 40’ın üzerinde ülkede insanlar yaşamlarını idame ettirecek suyu bulmakta zorluklarla karşılaşmakta bu durum ise tarımsal üretimin gerilemesi, salgın hastalıkların artması, enerji üretimin azalması gibi felaketleri beraberinde getirmektedir. Bu durumun en yoğun olarak yaşanacağı bölgelerin başında ise Afrika ve Ortadoğu yer almaktadır.”(Bilen, 2000, s. 46)

“Artan su talebi sonucunda su her geçen gün daha yüksek maliyetlerle

üretilebilmektedir. Daha büyük barajların yapılması, topografik açıdan daha az uygun bölgelere daha maliyetli barajların inşası, yerleşim yerlerine çok daha uzak bölgelerden borularla suların taşınması, suyun daha yüksek maliyetlerle pompalanması ve yeraltı sularının çıkarılmasında çok daha derinlere inilmesi gibi nedenler su üretiminin maliyetini artıran başlıca unsurlardır. Bu nedenle su talebini yönetebilmek ve su tüketiminde daha dikkatli ve etkili bir kullanımı sağlayabilmek için su da sübvansiyonların kaldırılarak tüketiciye daha yüksek fiyatlarla sunulması önemli bir önlem olarak gündeme getirilmektedir. Suyun fiyatının yükselmesi bir diğer deyişle marjinal maliyetinin artması suyun çok daha akıllıca ve sürdürülebilir bir kalkınma çerçevesinde kullanımına olanak sağlayacaktır."(Tomambay, Dünyada Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği, 1998, s. 117)

Tablo 4. Bölge Ülkelerinde Sektörlere Göre Su Kullanımı

Ülkeler	Kentsel Su Kullanımı (%)	Endüstriyel Su Kullanımı (%)	Tarımsal Su Kullanımı (%)
Ürdün	23	3	74
İsrail	16	5	79
Filistin	23	1	76
Lübnan	11	4	85
Suriye	8	2	90
Irak	3	5	92
Türkiye	16	10	74

(Pamukçu K. , 2000, s. 166)

"Su kirliliği denilince, su kaynaklarına organik, inorganik, biyolojik, radyoaktif maddelerin karışması sonucunda suyun doğal yapısının, kullanma amacının dışına çıkacak biçimde bozulması anlaşılmaktadır. Ya da su kirliliği kısaca, kullanılacak bir su kaynağının doğal yapısının herhangi bir kimyasal veya fiziksel etmen tarafından etkilenerek bozulmasıdır." (Toklu, 1999, s. 5)

"Tarımda kullanılan gübre ve zirai ilaçlardan sulama suyuna karışan ya da yeraltı sularına sızan, nitrat ve fosfat gibi kimyasal maddeler giderek insan sağlığını etkileyecek düzeye ulaşmaktadır. Endüstriyel kullanım sonucu ortaya çıkan madeni yağ, asit, gaz, metal gibi atıkların da gelecekte su kaynaklarından yararlanmayı pahalı arıtma/temizleme tesislerine bağlı kılacağı açıktır. Endüstriyel ve tarımsal kullanım sonrasında ortaya çıkan yoğun kirlilik, hidrolojik çevrim sırasında suyun

tamamen temizlenmesini engellemekte, su miktar olarak yenilenmekle birlikte, nitelik olarak kimi özelliklerini de kaybetmektedir. Bu nedenlerle, kirlenen, dolayısıyla doğal yapısı bozulan yüzey ve yer altı su kaynaklarının tam anlamıyla 'yenilenebilir' bir doğal kaynak olduğunu söylemek de giderek güçleşmektedir."(Toklu, 1999, s. 6) Bu sebeple; endüstriyel ve tarımsal faaliyetlerin artması sonrası su kaynaklarının kirlenmesi önemli bir tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu durumun ortaya çıkardığı sonuç ise hayati önem arz eden doğal kaynaklara sahip olma savaşlarıdır.

"Su kirliliğine yol açan etkenler;

1-Tarımsal faaliyetlerin sonucu

2- Toprak erozyonundan, (doğal kayma ve yapay olgular sonucu)

3- Bitkilerin çürümesinden kaynaklanan kirlenmeler

4- Hayvansal atıklar

5- Tarımsal mücadele ilaçlarından kaynaklanan kirlenme

6- Endüstriden kaynaklanan kirlenme

7- Kimyasal kirlilikler

8- Fizyolojik kirlilikler

9- Biyolojik kirlilikler

10- Atmosferik kirlilikler

11- Zehirli varil veya tehlikeli atıkların gizli gizli gömülmesi veya atılmasından kaynaklanan kirlenmeler.

12- Yerleşim alanlarından gelen kirlenmeler

13- Rüzgârın etkisiyle taşınanlar

14- Endüstri ve evsel atıklar."(Demirtaş, 2014, s. 23)

"Suyolu devletlerinin akarsuları, endüstriyel ve tarımsal amaçlarla kullanmalarına yönelik olarak, geliştirdikleri saptırma ve depolama faaliyetleri dikkate alındığında, bu faaliyetlerin başlıca üç kategoride toplandığı görülmektedir:

- Suyun nitelik ve niceliğini değiştirmeyen yararlanma eylemleri.
- Suyun niteliğini değiştiren yararlanma eylemleri.
- Tüketici ya da yoksun bırakıcı yararlanma eylemleri."(Toklu, 1999, s. 11)

Nehirlerde balıkçılık, tomruk sevkiyatı, yöresel ulaşım, su sporları yapılması, hidroelektrik enerji üretimine dönük kullanım, suyun nicelik ve niteliğini değiştirmeyen kullanımlar olarak değerlendirilirken tarımsal amaçlı sulama işlemleri ve endüstrideki kullanımlar "tüketici kullanım" olarak ifade edilmektedir.

"Suyollarından tarımsal amaçla yararlanma, sulama biçiminde gerçekleşmektedir. Suyollarının endüstriyel amaçla kullanımı ise iki biçimde olabilmektedir: i) enerji üretimi, ii) endüstriyel yıkama ya da üretilen ürüne katmak üzere su kullanılması. Anılan her iki amaçlı su kullanımında iki değişik tür faaliyet söz konusu olabilmektedir: i) tüketici ya da yoksun bırakıcı faaliyetler, ii) suların niteliğini değiştirici ya da kirletici faaliyetler. Sulara ilişkin tüketici faaliyetler, kullanılan suların tümünün ya da bir bölümünün akarsu, göl, kanal ya da yeraltı sularına geri dönmemesi biçiminde gerçekleştirilen faaliyetlerdir. Tarımda toprağın sulanması ve endüstride üretilen ürüne su katılması durumlarında, bu tür su tüketici faaliyetler söz konusudur. Buna karşılık, ilke olarak, yalnızca enerji üretme amaçlı barajlar bütün suları yine geri göndermektedir. Devletlerin tüketici su kullanımı ile enerji üretimi amacıyla, ilke olarak su tüketmemelerine rağmen, belirli süre su depolama ve suları düzenli olarak aşağıya bırakmama faaliyetleri, uluslararası hukukta suların paylaşımı sorununu ortaya çıkarmaktadır. Suların niteliklerini değiştirici ya da kirletici kullanımları ise, kimyasal maddelerle yüklü olarak ya da oksijen vb. bileşimlerinin azalması sonucu suların nitelikleri değişmiş olarak geri verilme olayını belirtmektedir. Suların nitelik değiştirmesi, kimi zaman kullanılan suların tümünün bu kez kirlenmiş olarak geri verilmesi biçiminde olabileceği gibi kimi zaman da tüketici kullanımla birlikte olabilmektedir."(Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap, 1999, s. 286-287)

"Yukarıda belirtilen tarımsal ve endüstriyel amaçlı kullanımlar çerçevesinde bu faaliyetlerin uluslararası hukuk tarafından korunup korunmadığı araştırıldığı zaman, uygulanan uluslararası hukuk olumlu cevap vermektedir. Başka bir deyişle, devletlerin uluslararası suyollarından ilke olarak yararlanma hakları vardır. Bu yararlanma hakkının hukuksal dayanağı devletin ülkesi üzerindeki egemenliğidir. Uluslararası uygulama ve anlaşmalar olsun, uluslararası yargı ve hakemlik kararları olsun, hepsi bunu teyit etmektedir."(Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap,

1999, s. 287)

"Su demokrasisini oluşturan dokuz ilke vardır:

1- Su doğanın armağanıdır.
2- Su yaşam için vazgeçilmezdir.
3- Yaşam su aracılığıyla birbirine bağlıdır.
4- Temel ihtiyaçlar için gereken su serbest olmalıdır.
5- Su sınırlıdır ve tüketilebilir.
6- Su korunmalıdır.
7- Su ortak mülktür.
8- Kimse yok etme hakkına sahip değildir.
9- Su ikame edilemez."(Shiva, 2003, s. 52-53)

2.2.Su Hukuku

2.2.1. Uluslararası Hukuk

Uluslararası sular, nehirlerin coğrafi bakımdan yakaları iki ya da daha fazla ülkenin egemenliği altındaki birbirini kesen veya ayıran sulardır. 19. yüzyılda birden fazla ülke tarafından kullanılan nehirlerde ulaşım dışı amaçlarla kullanım sorunu uyuşmazlık konusu olmuştur. Bu konulardaki uygulamalar uluslararası hukukla birlikte değişme göstererek 20. yüzyılın başında nehir sularını depolama ve yatağın saptırma imkânları artmıştır. Teknolojik gelişmeyle endüstri ve tarım alanlarında su ihtiyacı artmış, akarsular üzerinde aynı ulusal sınırların dışına taşan endüstriyel ve tarımsal amaçla hidroelektrik santralleri yapılmıştır. Bunun yanında sulama projeleri gibi faaliyetlerle faydalanma amaçlarının artması ve yaygınlaştırılması sonucunda da uluslararası hukuk sınıraşan suların kullanımıyla ilgili bir problemle karşı karşıya kalmıştır.

20. yüzyılın son çeyreğinde stratejik öneminin artmasıyla su, dünyanın gündemine oturmuştur. Birden fazla ülke içerisinde kalan "ortak su", "müşterek su", "sınır oluşturan su" ve "sınıraşan su" olarak adlandırılan su sorunu son dönemde BM tarafından hazırlanan "Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımlarına İlişkin Sözleşme" oluşturulması ile çözülmeye çalışılmıştır.

Sınıraşan akarsularla ilgili olarak uluslararası hukuk bakımından çözülmesi gereken iki önemli mesele vardır: Birincisi, devletleri ayıran akarsularda egemenlik alanlarının tespiti; ikincisi ise, sınıraşan akarsular üzerinde yapılan endüstriyel veya tarımsal amaçlı kullanım faaliyetlerinin düzenlenmesidir.

Dünyada su konusunda yapılmış ilk uluslararası antlaşma, 1815 yılında Viyana Kongresi Nihai Senedinde Ren Nehrine ilişkin konulan hükümler oluşturmaktadır. 1815'ten günümüze kadar dünya su otoritelerinin verilerine göre, uluslararası hukuka dayalı olarak sınır oluşturan sular, su tahsisine yönelik olmayan bölgesel işbirliği ve havza ülkeleri arasında su tahsisi içeren sınıraşan sularla ilgili 300 civarında anlaşma yapıldığı ileri sürülmektedir. Su konusunun en önemli olduğu Ortadoğu bölgesinde ise sadece 1959 yılında Mısır ile Sudan arasında imzalanan Nil sularının kullanımına yönelik bir anlaşma bulunmaktadır.

Birden çok ülkeden geçen nehirler taşımacılık dışında bağlı olacağı uluslararası şartlar, enerji üretimi, sulama, sınaî amaçlar gibi nedenlerle ilk kez 1911'de Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün Madrid'deki toplantısında konu edinmiş, devletlerin birbirlerine zarar verici davranışlardan kaçınmaları tavsiye edilmiştir.

"Suların çıktığı kaynak ve havzalar yönünden bakıldığında uluslararası alanda, Uluslararası akarsu havzası deyimiyle karşılaşırız. Uluslararası akarsu havzası tanımını ilk defa ortaya koyan Uluslararası Hukuk Derneği'dir. Uluslararası Hukuk Derneği'ne göre uluslararası akarsu havzası, "iki veya daha çok devletin ülkeleri dâhilinde kalan ve içindeki yüzeyde gerek doğal, gerekse suni bütün akarsuların, belli bir alanın sularını akıtarak bir denize mahreci bulunmayan kapalı ülke içi kısımlara açılan mahreçlerde son bulunduğu bölgedir."(Zehir, Ortadoğu'da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına, 2003, s. 63)

"1958 yılında UHD'nin New York'taki 48 toplantısında aldığı kararlarda; birden fazla ülkeden geçen nehirlerde devletlerin kendi ülkelerinde yapacağı faaliyetlerle diğer devletlere zarar vermemelerini ve bu hususta iyi niyet kurallarını

göz önünde bulundurmalarını önermiştir iyi niyet şartlarının münferit olaylarda ortaya çıkacak şartlara göre tespit edileceğini bildirmiştir."(Bilen, 2000, s. 267)

"Uluslararası hukukta sınıraşan ya da uluslararası sulara ilişkin bağlayıcı bir yasa, kural ilke ya da alışılmış bir uygulama yoktur. Konuyla ilgili birtakım uluslararası hukuk kuruluşları ise anlaşmalara ulaşmada taraflara yol gösterecek kimi ilkelerin belirlenmesi için çalışmalar yapmaktadırlar. Bu kuruluşların başında ise konu ile ilgili çalışmalarıyla tanınan Birleşmiş Milletlere bağlı Uluslararası Hukuk Komisyonu (BMUHK) gelir." (Tomambay, Dünyada Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği, 1998, s. 153)

"BM 15 Aralık 1980'de kabul ettiği 35/163 no.lu kararla Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun, uluslararası suyollarının seyir-dışı kullanımını düzenleyen bir yasa taslağı hazırlamasının yolunu açtı. Komisyon Genel Kurul'a on yedi maddelik bir taslak sundu ki, bu hala tartışma ve düzeltmelere konu olmaktadır. Ancak taslak, paylaşılan kaynakların sularını kullanmaktan, veri paylaşım ve değişimine, kirlenmeyi azaltmak ve çevreyi korumaya, su projelerini denetlemeye, nehir akışlarının denetimi için temel hukuki ölçüler getirmeye, suyun ve suya ilişkin tesislerin korunmasına, var olan su tartışmalarını çözümlemeye ve yenilerin çıkma olasılığını azaltmaya kadar pek çok alanı kapsamaktadır."(Bulloch & Darwish, 1994, s. 149)

"Helsinki ilkeleri uluslararası suların kullanımında aşağıdaki ilkelerin dikkate alınmasını öngörür.

- Havzanın coğrafi durumu ve yüzölçümü,
- Ülkelerin suya katkısı,
- İklim şartları,
- Havza sularının mevcut kullanımları,
- Ekonomik ve sosyal gereksinimler,
- Havza sularına bağımlı nüfus,
- Alternatif su imkânlarının karşılaştırmalı maliyeti,
- Diğer doğal kaynaklar,
- Sulardan faydalanmada israf edilen miktar." (Kılınç, 2003, s. 102)

1966 tarihli Helsinki Kuralları, kıyıdaş ülkeler arasında suların ortak kullanımında "hakça" ve "makul" kullanım ilkesini ortaya koymuştur. Daha sonra BM Genel Kurulunca görevlendirilen Devletler Hukuku Komisyonu 1996'da bir taslak metin hazırlayarak 21 Mayıs 1997'de "Uluslararası Suyollarının Ulaşım dışı Amaçlarla Kullanılmasına İlişkin BM Çerçeve Sözleşmesi" başlığıyla Genel Kurul'da oylanarak kabul edilmiştir. 103 ülke kabul, 3 ülke (Türkiye, Çin ve Burundi) ret ve 27 ülke çekimser oy kullanmıştır. BM Akarsular Anlaşması olarak da bilinen Sözleşme, Helsinki Kuralları gibi uluslararası akarsuların "hakça" ve "makul kullanım" ilkesini önermektedir. Anlaşmada yer alan "zarar vermeme" ilkesine göre; kıyıdaş devletler kendi ülkelerinde bulunan bir akarsuyu kullanırken diğer kıyıdaş devletlere önemli bir zarar vermemek için her türlü önlemi alacaklardır.

"Türkiye, sözleşmeye taraf olmadığından ülkemiz açısından bağlayıcılık taşımamaktadır. Ancak bu sözleşme Türkiye'nin de genel olarak kabul ettiği ilkeleri yazılı hale getirmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu anlaşmanın "Kullanım ile ilgili esaslar; 'Hakça ve makul kullanım ve katılım' başlığı altında, 5'inci maddede, 'suyolu devletleri, ülkelerindeki uluslararası suyolunu hakça ve makul bir şekilde kullanılacaklardır. Bir uluslararası suyolu, suyolu devletlerince özellikle de bu suyolundan optimal ve sürdürülebilir kullanımı ile suyolunun yeterli korunmasıyla tutarlı yararlar elde etmek görüşüyle ve ilgili suyolu devletlerinin menfaatlerini göz önünde bulundurarak kullanılacak ve geliştirilecektir' biçiminde ifade edilmiştir."(Kapan, 2007, s. 158)

"Suyun hukuki boyutundaki önemli bir konu da hangi alanlarda kullanılacağıdır. Uluslararası suların endüstriyel veya tarımsal kullanımıyla ilgili olarak uluslararası hukukta kabul görmüş temel bir hükmün olmaması sorunu derinleştirmektedir. Sadece iki ülke arasında sınıraşan su ve sular mevcut ise bu ülkeler su ve suların kullanımı hakkında ikili görüşmeler yapmaktadır. Su konusundaki anlaşmazlıklar ise her devletin karşılıklı menfaatine uygun halde çözülmeye çalışılmaktadır."(Zehir, Türkiye ile Çevresindeki Sınıraşan Su Meseleleri ve Türk Ekonomisindeki Beklenen Yeri, 1995)

“1991’de BMUHK uluslararası su sistemlerinin kullanımına ilişkin 32 maddelik bir bildirge yayınlamıştır. Bu bildirgede su kaynaklarının eşitlikçi kullanımı, aşağı kıyıdaş ülkelere zarar vermeme taahhüdü hidrolojik verilerin ve konuyla ilgili bilgilerin karşılıklı değişimi üzerinde durulmuştur. Yine BMUHK’nin belirlediği diğer bir ilke minimum water requirement (MWR) ilkesidir. Bu ilkeye göre; yukarı kıyıdaş ülke aşağı kıyıdaş ülkenin zorunlu gereksinimlerine yetecek suyu kesinlikle bırakacaktır. Diğer bir ilke diğer tarafa zarar vermeme ilkesidir. Buna göre ülkeler faaliyetlerinde aşağıdaki ülkelerin haklarını gözetecek, onların toprağına, çevresine ve tesislerine zarar vermeyecektir.” (Kılınç, 2003, s. 103)

“Karşı tarafı bilgilendirme ilkesi de önemlidir. Yukarı kıyıdaş ülkedeki bir faaliyet diğerini etkileyecek ise faaliyetten diğer ülke ya da ülkeler haberdar edilmelidir. Bunun yakın bir örneği Türkiye ile Suriye arasında yaşanmıştır. Atatürk Barajı’nın doldurulmasında Fırat suları tamamıyla tutulmuştur. Ancak bunun sebebi karşı tarafa bildirilmiştir. Bu tutum Suriye ve Irak’ın tavrını kısmen de olsa yumuşatmıştır.” (Kılınç, 2003, s. 103)

“Tarım yapmaya çok daha elverişli olan ve nüfusun kalabalık olduğu ılıman iklim kuşağında çok daha az su kaynakları bulunmaktadır. Karaların çoğu, yarı-kurak ve kurak alanlardan ya da çöllerden oluşmaktadır. Bu tür özellikteki coğrafi alanlar, Avrupa’nın %33’ünü, Asya’nın %60’ını, Güney Amerika’nın %30’unu, Afrika’nın büyük bir bölümünü, Avustralya’nın çoğunu ve Kuzey Amerika’nın güneybatısını kaplamaktadır.”(Pamukçu K. , 2000, s. 39)

Bu bölgelerde buharlaşmanın yüksek olması, su dengesinin açık vermesi ve su kayıplarının artmış olması bölgede suyun daha ekonomik ve verimli bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

“Su kıtlığı içinde olan ülkeler, gıda üretiminde, ekonomik kalkınmada, politik istikrarda, kamu sağlığında ve doğal çevrelerini korumada tehlike eşiğindedirler. Bugün 232 milyon insanı barındıran 26 ülke su kıtlığı listesindedir. Afrika, bu konumdaki 11 ülkeyi içine almaktadır. 2000 yılında bu kıtadan dört ülke daha listeye dâhil olacaktır. Afrika’yı 9 ülke ile Ortadoğu izlemektedir. Üstelik bu dokuz ülkede

nüfus, 25 yılı bulmadan ikiye katlanmaktadır. Çin, dünya nüfusunun %22'sine sahip iken, dünya taze su kaynaklarının sadece %8'ine erişebilmektedir."(Pamukçu K. , 2000, s. 41-42) Karalara düşen toplam yıllık yağışın 1/3'lük kısmının su kaynaklarını beslemesi, geri kalanın ise kullanılmadan denize dökülmesi bu bölgelerdeki su sorununun daha da büyümesine neden olmaktadır.

"Tatlı su kaynaklarının toplam su içinde çok az bir yere sahip olması suyun arz yönüyle ele alınmasını belirtirken, artan nüfus ve şehirleşme oranındaki gelişmeler ise suyun talep yönüne vurgu yapmaktadır. BM nüfus fonu tahminlerine göre her gün 250.000 artan dünya nüfusunun %95'lik kısmı gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kalkınma hızının yüksek olması ve iyileşmeye dönük sosyoekonomik ortam suyun kullanımını daha da artırıcı etki yapmaktadır. 1950 yılları başında kent nüfusu 1 milyonu geçen şehir sayısı 78 iken 1990 yılında bu sayı 290'a çıkmıştır. Yine aynı dönemde toplam kent nüfusu 1 milyardan 3,5 milyara çıkmış, bu yükseliş özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanırken suya olan ihtiyaç da sürekli artmıştır."(Bilen, 2000, s. 39)

Bazı yazarlara göre durumun daha endişe verici olduğunu vurgulanırken Dünya nüfusunun %40'ını oluşturan 80'e yakın ülkenin ya yıl boyunca ya da belli mevsimlerde su darlığı içinde olduğunu belirtilmektedirler. 2025 yılında ise, mutlak su azlığının 3 milyar insanın yaşam kalitesini oldukça düşüreceği tahmin edilmektedir.

"Tarım sektöründen sonra en fazla su kullanan sektör endüstridir. Endüstriyel su kullanımı, soğutma, işlemden geçirme, temizleme, enerji yaratma, buhar oluşturma, ulaştırma gibi işlevleri kapsar. Küresel olarak, bu tür su kullanımın 2/3'ü yalnızca beş endüstri koluna aittir: metal, kimya petro-kimya, kâğıt ve gıda endüstri kolları. Endüstri arttıkça gelişmekte olan ülkelerde bu tür su kullanımı da artmaktadır."(Pamukçu K. , 2000, s. 58)

Su sorununun en fazla ilgi çeken bölümünü siyasi nedenler oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (GTÖ) tarafından yapılan araştırmalarda 805–1984 yılları arasında sınıraşan sular konusunda yapılmış yaklaşık 3600 anlaşma

(Karakılçık, 2008, s. 27) bulunduğunun altı çizilmekte, su sorununun politik yönünü gözler önüne sermektedir. Bu anlaşmaların yeni durumlarını içermeyen bir yapıda olması ve teknik bilgi alışverişini içermeyişi su sorununun politik olarak çözülmesini zorlaştırmıştır.

Uluslararası sular meselesi; BM tarafından ortaya atılan hakça, optimum ve akılcı kullanım ve zararların önlenerek işbirliğinin artırılması hususlarında durmuştur. Ülkelerin bir dış politika aracı olarak kullandığı su, kurulan tesisler ve yapılan çalışmalarla bir güç potansiyeli olurken savaşlarda ise askeri güç olarak kendini göstermiştir.

BMUHK'nın 1970 yılında hazırladığı bir raporda Genel Prensipler başlığı altında verilen ana maddeler aşağıda özetlenmiştir:

5'incimadde:Taraf ülkeler, ülkelerarası akarsuyun(veya akarsu sisteminin) kendi ülkelerinde kalan bölümünü hakça ve akılcı bir şekilde kullanacaktır. İlgili ülkeler uluslararası akarsuyu (veya sistemi) gerekli koruma koşullarına uygun olarak, optimum fayda sağlayacak bir biçimde kullanacak ve geliştirecektir. Bu madde açıkça hakkaniyet, akıl ve ilme dayanan bir kullanımı emretmekte, suyun paylaşılmasından ise bahsetmemektedir. Amir hüküm şudur: Su israfa kaçılmadan, optimum fayda sağlanacak şekilde kullanılmalıdır.

Hakkaniyetli ve akılcı kullanımın esaslarının belirtildiği 6'ncı madde hakkaniyetli kullanım esaslarının tespitinde bölgenin nüfusu, iklimi, alternatif su imkânları, gelişmişlik seviyesi, teknolojik durumu, hidrolojik özellikleri gibi faktörlerin ve sosyo-ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için başka olanakların olup olmadığı gibi hususların da göz önünde bulundurulmasını öngörmektedir.

Rapor'un 7'nci maddesi ise sahildar memleketlerin birbirlerine "kayda değer zarar" verecek hareketlerden kaçınmalarını ve karşılıklı işbirliği çerçevesinde, bilgi alışverişinde bulunmalarını önermektedir.

Görülüyor ki milletlerarası teşekküllerin hazırladığı raporlar kapsamlı kural ve hükümler ihtiva etmese de devletlerarası su ihtilaflarının hallinde, sahildar ülkelerin hükümranlık haklarının tanınması, iyi komşuluk ilişkilerinin korunması, komşulara kayda değer zarar verilmemesi gibi temel ilkeleri tavsiye etmektedir.(Müftüoğlu, 1997, s. 66-67)

"BMUHK'nin 5 ve 6'ncı taslak maddelerinde yer alan hakça ve makul kullanım prensipleri yukarı kıyıdaş ülkeler (Memba ülkeleri) tarafından benimsenirken, 7'nci madde de yer alan kayda değer zarar vermeme prensibi aşağı kıyıdaş ülkeler (Mansap ülkeleri) tarafından benimsenmekte ve göz önünde bulundurulmaktadır. Komisyon çalışmalarının bağlayıcılık kazanabilmesi, çok taraflı bir sözleşme ile ve sadece bu sözleşmeye taraf olan devletler açısından mümkün olabilecektir. Ayrıca günümüzde komisyonun bu çalışmaları ile BM bünyesinde dile getirilen görüşler arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Bu olumsuzluklara rağmen, uluslararası hukukta; uluslararası su kavramı ve kullanım hakkı ile ilgili bir takım kurallaşma eğilimi de kendini göstermektedir."(Gürson P. , Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde, Suriye-Türkiye İlişkilerine Analitik Yaklaşım, 1999, s. 60-61)

Sonuç olarak; kapsamlı kural ve ilkeler mevcut olmamasına rağmen, kabul görmüş genel uluslararası hukuk ilkeleri, sınıraşan sulara uygulanabilir nitelikte sayılmaktadır. Bu çerçevede iyi komşuluk, önemli zarar vermeme ve kıyıdaş ülkelerin egemenlik hakları gibi temel ilkeler devletlerarası görüşmeler için genel bir çerçeve oluşturmaktadır. Bu yaklaşım Mayıs 1997 tarihinde yapılan BM oturumunda Türkiye'nin ret oyu kullanmasına rağmen çoğunlukla kabul edilmiştir.

"Suyun hukuki boyutu ile ilgili ilk çalışmalar, Uluslararası Hukuk Enstitüsü tarafından 1911'de Madrid'de başlatılmış, bunun paralelinde 1954 Edinburgh. 1956 Dubrovnik, 1958 New York oturumları ile gündeme yerleşmiş, 1961 Salzburg ve 1966 Helsinki oturumları ile dikkat edilecek hususlar belirlenmiştir. Özellikle Helsinki oturumunda, iyi niyet, görüşme arabuluculuk ve siyasi çözüm arayışları konularında görüşler belirtilmiştir. 1992 yılında düzenlenen "Dublin Uluslararası Su Ve Çevre Konferansı", 1992 "Rio Zirvesi'nden sonra geçen beş yılın değerlendirilmesinin yapıldığı 1997 "Rio Beş Zirvesi" çok boyutlu çevre sorunlarının

ele alındığı konferanslar olmuştur." (Toklu, 1999, s. 32-33) Konu ile ilgili olarak; 2002 yılında Johannesburg'ta Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Rio+10) ve 2012 yılında da Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20) düzenlenmiştir.

"Sınıraşan sular konusunda hukuksal olarak bağlayıcı bölgesel bir sözleşme de BMAEK tarafından hazırlanan ve 1997'de yürürlüğe giren "Sınıraşan Sular ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanımı Sözleşmesi"dir. Bu sözleşme, sınıraşan su kaynaklarının söz konusu su havzalarındaki ülkelerden oluşan bir ortak organ eliyle yönetilmesini öngörmektedir. Ayrıca, yukarı çığır ülkeleri, su kaynaklarının geliştirilmesine yönelik gerçekleştirecekleri projeler konusunda aşağı çığır ülkelerini önceden haberdar etmek ve onaylarını almak zorundadırlar. Sınıraşan sulara ilişkin kabul edilen en son hukuksal belge ise, Londra'da yapılan III. Çevre ve Sağlık Bakanları Konferansı'nda imzalanan "Su ve Sağlık Protokolü"dür. 17 Haziran 1999'da 35 ülkenin imzaladığı protokol, BMAEK Sözleşmesine ek olarak hazırlanmıştır. Temelde BMAEK Sözleşmesi'yle aynı anlayışı yansıtan ve sınıraşan suyollarının kullanımına ilişkin kısıtlayıcı kimi yeni ifadeler içeren Protokol henüz ülkemizce imzalanmamıştır. Yine, 1998'de Aarhus'ta imzalanan "Çevre Konularında Bilgi Alma, Karar Vermede Toplumun Katılımı ve Hak Arama Sözleşmesi" de; sulardan yararlanma ve korunma konularında yapılacak uygulamaların çevresel etkilerinin değerlendirilmesinde STK'ların katılımı yönünde ilginç boyutlar getirmektedir. Bu üç sözleşmeye de AB taraftır ve Türkiye Katılım Ortaklığı 2003 ve 2005 belgelerinde Türkiye'den bu sözleşmelere taraf olması istenmiştir." (Karakılçık, 2008, s. 29)

"Küresel anlamda su sorunlarını çözüme bağlayacak iki önemli kuruluş 1996 yılında faaliyetlere başlamıştır. Bu örgütlerden birincisi Küresel Su Ortaklığı (Global Water Partnership GWP)'dir. GWP Stokholm'de Dünya Bankası desteği ile kurulmuş ve ana amacı gelişmekte olan ülkelerdeki su sorunlarına yönelik çalışmalar yapmak olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede önem kazanan son dönemli uluslararası girişimlerin bir diğeri ise merkezi Marsilya'da bulunan Dünya Su Konseyi (World Water Council WWC)'dir. Uluslararası Su Kaynakları Birliği'nin (IWRA) 1994 yılında Kahire'de yaptığı toplantıda "Dünyadaki su kaynaklarının yönetimi ile ilgili

can alıcı önemde bütün sorunları ele alan, küresel su sorunları konusunda tanıtım-savunu yardımcılık ve danışmanlık görevlerini yerine getiren, kâr ve siyasal amaç gütmeyen, yansız ve bağımsız bir forum" oluşturmak üzere hazırlık yapmak için bir kurul oluşturulmuştur." (Tomambay, Dünyada Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği, 1998, s. 5)

"26-31 Ocak 1992 tarihleri arasında, Dublin'de düzenlenen Uluslararası Su Ve Çevre Konferansı'nda, aşırı su tüketimi, kirlenme, sel/kuraklık gibi felaketlere karşı dört prensip kabul edildi.

1- Yaşam, doğa ve kalkınma için olmazsa olmaz olan tatlı su kaynaklarının sonsuz olmaması ve zarar görür olması sebebiyle etkin su yönetiminin gerekliliği, havza boyunca su ve toprak kaynaklarının beraber ele alınması,

2- Su kalkınması ve yönetiminde karar alıcıdan kullanıcıya kadar tüm kesimlerin katılımının sağlanması,

3- Su yönetiminde ve kullanımında kadının merkezi rolü,

4- Suyun ekonomik bir mal olduğu, fiyat mekanizmasının işletilmesi gibi konular görüşülmüştür."(Pamukçu K. , 2000, s. 120)

"Bu konferansın müdürü Dr. Arcot Ramachandran 'su kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmamasından sonuçlanan hovardaca israf"tan söz etmiştir. Su artık, bugünün dev kentlerinin genellikle ırmak kıyılarında kurulduğu günlerdeki kadar bol ve ucuz bir kaynak değildir. Bir zamanların gür ve temiz suları artık kirlenmiş pis dereleridir. Dr. Ramachandran şöyle diyordu: 'Su eksikliği, kısa bir süre sonra milli gelişme hızında en az petrol eksikliği kadar hissedilecektir.' Bilim adamları, 2000 yılında pek çok ülkenin 1975'te sahip oldukları suyun yarısına sahip olacaklarını, ama su ihtiyacının iki katı artabileceğini hesaplamaktadırlar. Kısıtlı su kaynaklarıyla Ortadoğu'da durum pek çok yerden daha kötü olacaktır: 1989'da bölgenin toplam nüfusu 314 milyon, büyüme oranı %2,8'di: bu rakam 2000 yılında 423 milyon olacak ve yirmi beş yıl sonra iki katına ulaşacaktır. Sadece bu rakamlar bile, bir krizin çıkacağını göstermektedir; bunun yanı sıra, diğer etkenler –israf, milli çıkarlar, geleneksel çekişmeler, kentleşme ve sanayileşme- bunun uzmanların varsayımından daha önce bile gelebileceği demektir."(Bulloch & Darwish, 1994, s. 19)

"3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Rio'da düzenlenen ve su konusunda etraflıca değerlendirme ve yorumların yapıldığı BM Çevre ve Kalkınma Programı sonuç bildirisinde şu hususlara yer verilmiştir:

- Hakça yeni bir küresel ortaklık
- Diğer devletlere çevresel zarar verilmemesi
- Gelecek kuşakların ihtiyaçlarının gözetilmesi
- Tüm devletlerin ve insanların yoksulluk sorununun sürdürülebilir kalkınma ile çözülmesi
- Dünya eko-sisteminin korunması ve sağlığın temel alınması"(Bilen, 2000, s. 265)

"Bu zirvenin açılış toplantılarından birinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hidrologları suyun da diğerleri gibi ele alınması gereken ekonomik bir kaynak olduğunu kabul ettiklerinde; BM bir başarı elde edildiğine inanmıştı. Hidro-ekonomistler, suyun ticareti yapılabilecek bir meta olduğunu iddia etmektedirler. Bir galon suyun bir çiftçiyle susamış bir kentli için değeri arasında çok büyük bir uçurum vardır ve bu kurama göre, tarım sektörü suyu o kadar bol kullanır ki, aralarında bir anlaşma yapılabilir. Uzmanlar şöyle diyorlar: 'Su ucuzsa boşa harcanacaktır. Gerçekçi bir bedel koyduğunuzda insanlar onun değerli bir meta olduğunu anlayacaklardır.'"(Bulloch & Darwish, 1994, s. 23)

BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'ndan on yıl sonra çevrenin korunmasıyla sosyal gelişme ve ekonomik gelişmenin bağlantılı bir şekilde yürütülerek sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için 26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihleri arasında Johannesburg'ta Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Rio+10) düzenlenmiştir.

Zirve sırasında, Uygulama Planı'nda üzerinde önemle durulan konulardan ekosistem yaklaşımı toprak, su ve kaynakların bütüncül bir yönetimle ele alınmasını ön plana çıkarmaktadır. Böylece ekonomik faaliyetlerde öncelikle çevre unsurunun korunmasını gündeme getirmektedir.

Zirve çerçevesinde Uygulama Planı'nın görüşüldüğü toplantılar dışında, öncelikli beş konu olarak belirlenen, Su, Enerji, Sağlık, Tarım ve Biyolojik Çeşitlilik (WEHAB) konularının görüşüldüğü oturumlar düzenlenmiştir. Su ve halk sağlığı konularında ülkeler, "2015 yılına kadar temiz suya ve iyi sağlık koşullarına sahip olmayan kişi sayısının yarıya düşürülmesi için gerekli önlemleri almayı; 2010 yılına kadar biyolojik çeşitlilik kaybının azaltılmasını; enerji konusunda, halen enerjiye erişimi bulunmayan iki milyar kişinin de bu hizmetlere ulaşabilmesi" hedefi öngörülmüştür.

2-4 Eylül 2002 tarihleri arasında düzenlenen yuvarlak masa toplantılarında Su, Enerji, Sağlık, Tarım, Biyolojik Çeşitlilik alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi ve bu amaçla başta resmi kalkınma yardımları olmak üzere kaynakların harekete geçirilmesi hususu üzerinde durulmuştur. Kaynakların yerinde kullanılması için uluslararası ve ulusal kurumların iyileştirilmesinin ve kapasitelerinin sürdürülebilir kalkınmanın çevre, ekonomik ve sosyal ayaklarıyla bütünleştirilmesini sağlayacak şekilde geliştirilmesinin önemi vurgulanmıştır.

"2002 Ağustos'unda Johannesburg'da (Güney Afrika Cumhuriyeti) düzenlenen "Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi" sonucunda yayınlanan "Eylem Planı"nda ise 2015'e kadar, sağlık ve temizlik için gerekli olan suya sahip olmayan nüfusa, 750 milyon su şebekesi bağlantısı ve 1,25 milyar tuvalet yapma önerisi getirilmiştir. Gelecekte su sıkıntısı sebebiyle çıkması muhtemel krizlerin yönetimi ve çatışmaların önlenmesine yönelik mekanizmalar üzerindeki çalışmalar da hızlandırılmıştır." (Dursun, 2006, s. 36-37)

Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinden on yıl sonra BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Rio+20) "İstediğimiz Gelecek" adlı sonuç belgesi ile 20 yıllık süreçte sürdürülebilir kalkınma doğrultusunda ülkelerin başardıkları ve yetersiz kaldıkları hususları tartışmalarına ve gelecekte insan refahını tehdit edecek sorunlara dair seçenekleri ortaya koymalarına olanak sağlamak üzere 20-22 Haziran 2012 tarihinde Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde gerçekleştirilmiştir.

Konferansta görüşülen Su ve sanitasyon bölümünde; Temel küresel sorunların birçoğuyla yakından bağlantılı olduğu için suyun sürdürülebilir kalkınmanın merkezinde olduğu belirtilerek, suyun sürdürülebilir kalkınmaya bütünleştirilmesinin önemi yinelenmiş, sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutu için suyun ve sanitasyonun öneminin altı çizilmiştir.

Yoksulluğun ortadan kaldırılması, kadınların durumunun iyileştirilmesi ve halk sağlığının koruması için de gerekli olması nedeniyle herkesin güvenilir ve karşılanabilir maliyetli suya ve temel sanitasyona erişiminin sağlanması ve uygun olan her düzeyde bütüncül su kaynakları yönetiminin uygulanmasının önemli ölçüde hayata geçirileceği taahhüt edilmiştir.

Ulusal egemenliğe mutlak saygı göstererek, insanlarımızın güvenilir içme suyu ve sanitasyona dair temel insan haklarını artan bir şekilde karşılamaya ilişkin 2005-2015 arasındaki dönemi kapsayan Hayat için Su Uluslararası Eylem On Yılı kapsamındaki taahhütler tasdik edilmiştir.

Suyun miktar ve kalitesinin sağlanması konusunda ekosistemlerin kilit rolünün farkında olduğumuzu ve ulusal sınırlar dâhilinde bu ekosistemlerin korunması ve sürdürülebilir yönetimini sağlamaya yönelik faaliyetleri desteklediği ifade edilmiştir.

Su kirliliğini önemli ölçüde azaltıp su kalitesini artırmaya, atık su arıtımını ve verimli su kullanımı yaygınlaştırıp su kayıplarını azaltmaya yönelik önlemlerin uygulanması gerekliliğini vurgulanarak bunu başarabilmek için de uluslararası desteklere ve işbirliğine ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.

20'nci yüzyılın başından bu yana, uluslararası alanda su konusunda yaşanan sıkıntıları giderebilecek hukuki çözüm arayışları sürdürülürken son zamanlarda su hususu uluslararası gündemin önemli maddeleri arasında yer almıştır. BM tarafından 1992 yılında 22 Mart tarihinin "Dünya Su Günü" ve 2005-2015 yıllarının "Yaşam İçin Su On Yılı" ilan edilmesi su konusuna verilen önemi göstermektedir.

"Dünya Bankası ve bazı Avrupa ülkelerinin finansman desteğiyle "Dünya Su

Komisyonu" ve "Dünya Su Konseyi" adı altında iki organizasyon teşkil edilmiş ve güvenilir bir su geleceği sağlanması için dünya genelinde kabul gören politika ve stratejilerin belirlenmesi hedef alınmıştır. Ayrıca, söz konusu organizasyonlar tarafından belirlenen politikalar doğrultusunda eylem planları ve programları geliştirilerek uygulamaya koymak üzere "Küresel Su Ortaklığı" adı verilen bir organizasyon oluşturulmuştur."(Koluman, 2003, s. 10)

Su hukuku, uluslararası platformlarda bir yandan tartışılırken bir yandan da oluşturulma aşamasındadır. Sınıraşan sular konusunda uluslararası hukukta herhangi bir kurallar dizisinin bulunmadığından ikili devletler uluslararası hukuk kurallarını göz önünde bulundurarak aralarında bir anlaşma yoluna gitmektedirler.

"Endüstriyel ve tarımsal amaçlı (ulaşım dışı amaçla) eylemlerin, akarsuların sularını tüketici ve kirletici etkileri (aynı sınıraşan nehirde kıyıdaş olan devletlerce girişilen kullanımları birbirlerine zarar verir duruma sokarak) önemli uyuşmazlıkların çıkmasına yol açmaktadır. Bu uyuşmazlıklar ise, uluslararası hukuk açısından kıyıdaş devletin "faydalanma hakkı" olup olmadığı, böyle bir hakkın bulunması durumunda bunun kapsamı ve sınırları sorunlarını ortaya koymuştur."(Tiryaki, 1994, s. 16)

"Devletlerin, uluslararası akarsu sularından, egemenlikleri altındaki kesiminde, endüstriyel ve tarımsal amaçlarla münhasır faydalanma hakkı vardır. Faydalanma hakkı sınıraşan suların kullanımı konusunda yapılan, gerek genel, gerekse özel antlaşmalarda da desteklenmektedir. Uluslararası mahkeme kararlarında da aynı ilkenin desteklendiği görülmektedir."(Tiryaki, 1994, s. 18)

"Sınıraşan sular üzerinde faydalanma hakkının kullanılması, çeşitli nedenler yüzünden, kıyıdaş devletlerarasında uyuşmazlıkların çıkmasına yol açmaktadır. Bu yüzden de, uluslararası hukuk alanında faydalanma hakkının kapsamı ve sınırlarına ilişkin bir takım sorunlar doğmaktadır."(Tiryaki, 1994, s. 19)

"Genel olarak akarsularda girişilen faydalanma eylemleri etkileri açısından üç kategoriye ayrılmakta olup bunlar sırasıyla;

- Suları nicelik ve nitelik yönünden değiştirmeyen faydalanma eylemleri (Örneğin Hidro elektrik enerji üretimi amacıyla yapılan kullanımlar, tomruk yüzdürme vb.)
- Tüketici veya yoksun bırakıcı faydalanma eylemleri (örneğin tarımsal amaçla yapılan sulama faaliyetleri)
- Nitelik değiştirici (endüstride kullanılıp akarsuyun akımına iade edilen sular gibi) faydalanma eylemleri şeklindedir."(Tiryaki, 1994, s. 20)

"Suların kullanılması konusunda uygulamada karşılaşılan bir başka önemli sorun da, bir devletin ilgili suyollarını daha önceden kullanmış olmasının kendisine bu konuda bir üstünlük sağlayıp sağlayamayacağına ilişkindir. Başka bir deyişle, sorun, bir kıyıdaş devletin, daha önceki kullanımlarına bağlı olarak, ilgili sular üzerinde öteki kıyıdaş devletlerin yeni kullanımlarına karşı kazanılmış haklara sahip bulunup bulunamadığıdır. Kazanılmış haklar ilkesinin bugünkü uygulanan uluslararası hukukta çok tartışmalı bir yeri olduğu ve kabul gördüğü dönemlerde bile daha çok devletlerin ardıl (halef) olması konusunda uygulandığı göz önünde tutulursa, anılan ilkeye dayanarak sular üzerinde hak iddia etmek, en başta, bu ilkenin niteliği nedeni ile geçerli görünmemektedir. Öte yandan, devletlerin uygulamaları ve anlaşmalar incelendiği zaman da, sulardan yararlanma konusunda bu yönde yerleşmiş bir kuralın varlığından söz etmek zordur. Bu veriler karşısında, uygulanan uluslararası hukukun bir suyun önceden kullanılmış olmasını mutlak korunması gereken bir hak biçiminde değerlendirmemesi nedeniyle, suların miktar olarak paylaşılmasına gidildiği takdirde de mevcut kullanımların bir kazanılmış hak olarak ileri sürülmesi olanağı yoktur. Böylece, bu öğe ancak hakça kullanma ilkesinin öğelerinden biri olarak göz önünde tutulabilecektir."(Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap, 1999, s. 294)

"Suların kullanımının ortaya çıkardığı bir başka sorun da, bir kıyıdaş devletin suyu kullanırken bu konuda ne ölçüde serbest olduğudur. Başka bir deyişle, bu konuda karşımıza çıkan sorun, bir kıyıdaş devletin yararlandığı suların doğal düzeninin ve fiziki koşullarını değiştirme yetkisinin bulunup bulunmadığı ile ilgilidir. Nitekim bir akarsu havzasında yukarı kıyıdaş devletin, kendi ülkesinde

gerçekleştireceği sulama ya da enerji üretme faaliyetlerine ilişkin olarak, suların yatağını değiştirme yetkisinin bulunup bulunmadığı uygulamada söz konusu olmaktadır. Böyle bir durum, kimi zaman, yukarı kıyıdaş devletin suların önceden büyük bir bölümünü kullanmak suretiyle aşağı kıyıdaş devlete az su bırakması endişesinden kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, bu tür bir durum suların paylaşılması sorunu çözüme bağlanmamış olduğu zamanlarda ortaya çıkan ve dolaylı bir biçimde suların paylaşılmasını etkileyen bir nitelik göstermektedir."(Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap, 1999, s. 294-295)

"Yukarı Kıyıdaş devlet tarafından sınıraşan suların doğal durumunun ve fiziki koşullarının değiştirilmesi Aşağı Kıyıdaş devletlerde olumsuz sonuçlar ortaya koymakta olup bu konuda uygulanan uluslararası hukuka göre, bir kıyıdaş devletin sulardan yararlanmak amacıyla sular üzerinde, onların fiziki durumlarını değiştirme de dâhil, yapacağı faaliyetler kendiliğinden bir yasaklama konusunu oluşturmamaktadır. Bu faaliyetlerin ancak öteki devletteki toplumsal yaşamı önemli ölçüde olumsuz etkilemesi durumunda uluslararası hukuka aykırılıklar söz konusu olacaktır. Fakat bu olumsuz etkilemenin ve neden olunacak zararın ölçütleri konusunda uygulanan uluslararası hukukta yerleşmiş genel kurallara bugün için rastlanmamaktadır. Sonuçta, her somut durumun kendi koşullarında değerlendirilmesi gerekmektedir."(Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap, 1999, s. 296)

"Yukarı Kıyıdaş devlet, coğrafi konumu yüzünden, akarsuyun sularını dilediği gibi kullanma olanağına sahiptir. Örneğin, akarsu mecrası üzerinde suları depolayarak bunların büyük bir miktarını kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere tutabilir. Bu durumda yukarı kıyıdaşın uygulayacağı kullanım şekline göre, biriktirilen sular ya tüketilerek akarsuyun mecrasına geri bırakılmamakta (dolayısıyla aşağı kıyıdaşın kendi kullanımlarını karşılamak için ayıracağı suyun miktarı azalmakta) ya da bu suların belirli bir miktarı akarsuyun mecrasına iade edilmektedir. Fakat bu sefer de, tarımsal amaçlarla tuzlu toprakların sulanmasında ya da endüstride kullanılması sonucu çeşitli yönlerden kirlenmiş olan sular aşağı kıyıdaşın faydalanma olanağını büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır."(Tiryaki, 1994, s. 20)

“Dünya Su Konseyi’nin 2009 yılı Zirve Toplantısı sonucunda yayınlanan ‘İstanbul Devlet Başkanları Su Bildirisi’nde suyun insanlık, çevre, sosyo-ekonomik kalkınma, yoksulluğun ortadan kaldırılması ve Binyıl Kalkınma Hedefleri’ne ulaşılması açısından önemi vurgulanmış, nüfus artışı, iklim değişikliği, şehirleşme gibi küresel değişikliklerin su kaynakları üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekilmiş, sudan kaynaklanan doğal afetlerin yıkıcı ve olumsuz etkileri üzerinde durulmuş ve Hükümetler düzeyinde alınan birçok kararın su yönetimini etkilediği teyit edilmiştir. Binyıl Kalkınma Hedefleri’nde bu hususlara özel yer ayrılmaktadır. 2015 yılında sağlıklı suya ulaşamayan insanların yarısının suya ulaştırılması hedeflenmektedir.”(Veli T. , 2016, s. 27)

“Dünya Su Konseyi’nin 2010-2012 yılları için belirlediği stratejik hedefler de bunu teyit edecek niteliktedir:

- Su arzının ve su ile ilgili santiar-teknik hizmetlerin ve su kaynakları yönetiminin desteklenmesi için politik çalışmaların teşviki ve desteklenmesi;
- Başlıca su kullanıcıların sorunlarını ele alan platformlarda iştirakinin yoğunlaştırılması;
- Su güvenliği ve buna bağlı ekonomik gelişmenin teşviki için bölgesel işbirliğinin arttırılarak devam ettirilmesi;
- Küresel su krizi olasılıkları karşısında vatandaşların ve su tüketicilerinin mobilize edilmesi.”(Veli T. , 2016, s. 28)

“BM tarafından hazırlanan Birleşmiş Milletlerin 2005–2015 Uluslararası 10 Yıllık Eylem Planı “Yaşam İçin Su” çalışması, bu amaçla programların ve projelerin yürütülmesi ve su ile ilgili sorunların her kademede çözümünün kolaylaştırılması için işbirliğini hedeflemiştir. Bugün suyun barışçıl ve yapıcı bir işbirliği unsuru haline getirilmesi için çeşitli kurum ve kuruluşlar faaliyet göstermekte, geniş yelpazeli organizasyon ve etkinlikler hayata geçirilmektedir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Eğitim, Bilim ve Kültürel İşbirliği Örgütü (UNESCO), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Dünya Bankası (WB), G-8 Zirvesi, G77 Su ile İlgili Bakanlar Forumu, Dünya Su Konseyi (World Water Council), BM Genel Sekreteri

Su ve Sanitasyon Danışma Kurulu (UNSGAB), Su ve İklim İşbirliği Programı (WCCP), Uluslararası Hukuk Komisyonu (ILC), Uluslararası Hukuk Derneği (ILA), Uluslararası Su Derneği (IWA), Küresel Su Ortaklığı (GWP), Uluslararası Su Yönetimi Enstitüsü (IWMI), Stockholm Su Araştırmaları Enstitüsü (SIWI), Asya-Pasifik Su Forumu (APWF), Afrikalı Bakanlar Su Konseyi (AMCW) gibi uluslararası ve ulusal resmi ve sivil toplum kuruluşlarının bu konudaki çalışmaları kayda değerdir. Son dönemlerde akademik kuruluşlarda su araştırmalarına artan destek, bu amaçla kurulan çeşitli hidropolitik araştırma merkezleri, kürsüler, geliştirilen proje ve çalışmalar takdirle karşılanmalıdır."(Veli T. , 2016, s. 28)

" 'Su' konusu AB ile 3 Ekim 2005 tarihinde başlayan katılım müzakereleri çerçevesinde, 'Çevre' faslı altında ele alınmaktadır. Türkiye tarafından Uyum Programında, çevre alanı için 2009-2013 yılları arasında çıkarılmasında yarar görülen yasal düzenlemeler arasında yer alan 'Çerçeve Su Kanunu'nun, AB'nin 2000/60/AT sayılı Su Çerçeve Direktifi (SÇD)'ne uyum sağlanması amacıyla 2011 yılı sonrası çıkarılması taahhüt edilmiştir. Zira Türkiye'nin 'Müzakere Pozisyon Belgesi'ne karşılık AB'ce hazırlanan "Ortak Müzakere Pozisyon Belgesi'nde, 'Çevre' faslının geçici olarak müzakerelere kapatılabilmesi için 1'i siyasi 5'i teknik olmak üzere toplam 6 'kapanış kriteri' belirlenmiş ve burada Türkiye'den;

• Sınıraşan unsurları da dâhil olmak üzere AB'nin yatay ve çerçeve çevre mevzuatını ve su kalitesi ile ilgili müktesebatı uyumlaştırmaya yönelik mevzuatını özellikle de SÇD'yi benimsemesi;

• Nehir Havzaları Koruma Eylem Planları (NHEP) oluşturması ve bu sektörde uygulama mevzuatını benimsemek suretiyle yasal uyum alanında önemli gelişmeler kaydetmesi beklenmektedir."(Tuğaç, 2013, s. 10)

"Ulusal mevzuatımızla uyumlaştırmaya çalışılan, AB su mevzuatının ana belgesi sayılan ve 22.12.2000 tarihinde yürürlüğe giren SÇD; AB topraklarındaki tüm su kütlelerinin kirlenmesinin önlenmesi amacını taşımaktadır. SÇD, her AB üyesi devletin, ulusal sınırları içinde Nehir Havzası Yönetim Planları'nı (NHYP) hazırlamalarını, AB topraklarının dışına uzanan "uluslararası" nehir havzalarında ise ilgili devletlerle tek bir NHYP oluşturmak için çaba harcamalarını, bunun mümkün

olmaması durumunda havza planlarını, nehirlerin kendi topraklarındaki bölümü için hazırlamalarını ve AB Komisyonuna iletmelerini öngörmektedir. Bu bağlamda SÇD, nehir havzası yönetiminde AB ülkeleri arasında işbirliği zorunluluğu getirirken, AB üyesi olmayan ülkelerle uygun eşgüdümün kurulması için çalışılmasına yer vermektedir."(Tuğaç, 2013, s. 10)

"AB Konseyi tarafından 14 Nisan 2003 tarihinde kabul edilen "Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi"nde sınıraşan sular konusuna da yer verilmiştir. Belgede, Türkiye'nin sınıraşan sular konusunda SÇD ve AB'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler çerçevesinde işbirliğine gitmesi talep edilmiştir. Belgede belirtilen ve SÇD'de atıfta bulunulan 'Sınıraşan Suların ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanımı (BM-AEK Su Sözleşmesi)', 'Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Almaya Katılım ve Yargıya Başvuru (Aarhus)' ve 'Sınıraşan Çevresel Etki Değerlendirmesi (Espoo)' Sözleşmelerine Türkiye taraf değildir, ancak AB'ye üye olduğu takdirde taraf olması gerekmektedir. Bununla birlikte, Türkiye sözleşmeler kapsamındaki direktiflere tam uyumun AB'ne üyelik tarihinin kesinleşmesinden iki sene önce yapılabileceğini taahhüt etmiştir."(Tuğaç, 2013, s. 10)

"SÇD'nin kapsamının tam olarak anlaşılması, AB'ye üyelik doğrultusunda çalışmaların sürdürüldüğü ülkemiz açısından müzakere yeteneğimizin geliştirilmesi ve tam üyelik durumunda ise direktifin su gibi önemli ve kıt bir kaynak üzerinde ve özellikle sınıraşan sular bazında kıyıdaş ülkeler ve diğer ülkelerle olan ilişkilerimize ve politikalarımıza etkisinin tespit edilmesi bakımından önemlidir. Bu doğrultuda, hazırlanan ödev çalışmasında, SÇD'nin sınıraşan sular bazında ele alınması ve bu sayede önümüzdeki dönemde ortaya çıkabilecek sorunların ve olanakların önceden değerlendirilerek tespit edilmesi hedeflenmiştir."(Tuğaç, 2013, s. 11)

"Çalışmada 1.Bölüm'de SÇD'nin genel olarak incelenmesi gerçekleştirildikten sonra, 2.Bölüm'de Direktifin sınıraşan sulara ilişkin maddeleri irdelenmiştir. 3.Bölüm'de AB üyesi ülkelerin SÇD kapsamındaki örnek uygulamaları ele alınmış, 4.Bölüm'de ise ülkemizde SÇD uygulamaları ve bunun sınıraşan su havzalarımıza yansımaları üzerinde durulduktan sonra, geleceğe yönelik tespitler ve öneriler çalışmanın Sonuç bölümünde ortaya konulmuştur."(Tuğaç, 2013, s. 11)

“Çalışmanın, müzakereler sırasında kullanılabilecek bilgilerin bir doküman içerisinde bir araya getirilerek kurumsal kapasitenin ve müzakere yeteneğinin geliştirilmesi ve böylelikle uluslararası toplantılarda daha hazırlıklı olunması, AB’de SÇD kapsamındaki gelişmelerin incelenmesi ve sınıraşan sularla ilgili olarak ülkemiz politikalarının güncellenmesi hususlarında faydalı olacağı düşünülmektedir.”(Tuğaç, 2013, s. 11)

“AB Komisyonunun 6 Ekim 2004 tarihli Etki Değerlendirme Çalışmasında, Ortadoğu’da su sorununun gelecek yıllarda giderek önemi artan bir konu olarak AB’nin gündeminde önemli bir yere sahip olacağı kaydedilmiştir. Anılan çalışmanın 9. sayfasında, “Ortadoğu’da suyun önümüzdeki yıllarda giderek artan biçimde stratejik bir konu haline geleceği, Türkiye’nin AB’ye katılımıyla beraber sınıraşan su kaynakları ve altyapılarının (ö:Fırat ve Dicle nehirleri havzaları üzerindeki barajlar ve sulama sistemleri, İsrail ve komşu ülkeleri arasında su alanında sınır ötesi işbirliği) uluslararası yönetiminin AB için önemli bir mesele haline gelmesi beklenebilir.” ifadesi yer almıştır. Suyun kıt bir kaynak olduğu da göz önünde bulundurulursa önümüzdeki dönemde su kaynaklarının ve özellikle sınıraşan suların daha da önem kazanacağı aşikârdır.”(Tuğaç, 2013, s. 40)

2.2.2. İslam Hukuku

Uluslararası hukuk kuralları haricinde Ortadoğu ülkelerinin dini yapısının Müslüman olması sebebiyle su konusunda ülkeler İslam şeriatına göre hareket etmektedir. Şeriat; suyun Hz. Allah’ın bir ihsanı olduğunu, başkalarının kullanımını önleyecek derecede sahip olunamayacağını ya da denetim altına alınamayacağını hükme bağlamışsa da, suyun geleneksel ortak kullanımı içmeyle, hayvan sulamayla ve abdest almayla sınırlı kalmıştır.

“Arapça ‘şe-ra-a’ kökünden gelen Şeriat; ‘yol, mezhep, metot, âdet, insanı bir ırmağa, su içilecek bir kaynağa ulaştıran yol’ anlamına gelen bir kelimedir. Bu fiilin mastarı olan şeriat, “geniş suyolu” manasında da kullanılmıştır. Tarih boyunca şeriatın kuralları, yasa ilkeleri ortak kabul edilmiş ve yorumlar değişik olmuşsa da, temel ilke sabit kalmıştır: Su, Hz. Allah’ın bir ihsanıdır ve buna emekle bir değer

eklenebilir. Şeriatın suyun paylaşılması, kötü kullanımı ya da kirletilmesi konusundaki hükümleri yüzyıllar boyunca İslam devletlerinin yasalarının temel taşı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu El Mecelle-i Osmaniye adlı medeni hukukunda su yasaları için temel olarak şeriatı almıştır. Bu hükümler, Yakındoğu'da İslam hukukunun kodifikasyonun önemli bir kaynağı olmuştur ve Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin-İsrail hukukunda izlerine rastlanılmaktadır."(Bulloch & Darwish, 1994, s. 157)

"En genel anlamıyla Kuran-ı Kerim'deki ayetlerden ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) sözlerinden (sünnet) çıkarılan, dini temellere dayalı İslam hukuku anlamına gelen şeriat, 14. yüzyıl Arap sözlükçüsü İbn Manzur'a göre ise "insanın suya indiği kaynak" anlamındadır. Şeriat sözcüğü İslam öncesi dönemde Araplar arasında "su kuralları" (şu-uraat el maa) anlamında kullanılırdı. İslam'la birlikte sözcük daha geniş bir anlam kazanmış ve dinsel hukuk kurallarının bütününü içerir duruma gelmiştir."(Kıran, 2005, s. 58)

"Kuran-ı Kerim'de sıkça işlenen bir tema olarak su, İslam hukukunda çok önemli bir yer tutar. "Su ve ot ve ateş mubahtır. Nas bu üç şeyde şürekâdır." İslam hukukçularının çoğu, suyu satılamaz ve özel mülkiyete geçmeyecek bir varlık olarak görür. Su üzerindeki "özel mülkiyet", istisnai bir durum olarak, "ancak, bir su kaynağının bireysel çalışma ve emekle ortaya çıkarılması ya da geliştirilmesi, çoğaltılması gibi durumlarda" söz konusu edilebilir. Şeriata göre, suyun satışı mubah değildir ve su ancak testi gibi dolu bir kaba geçtikten sonra sahiplenilebilir: Her kim mubah olan şeyi ihraz (elde etme, erişme) eylerse ona müstakilen malik olur. Mesela bir kimsenin testi veya fıçı gibi bir kap ile bir nehirden aldığı su ol kab içinde muhrez (elde edilmiş, kazanılmış) ve mahfuz olmakla ol kimsenin malı olur. Başkasının ondan intifa'a (faydalanma) salahiyeti yoktur. Ve sahibinin izni olmaksızın başkası ahz (alma) ve istihak ederse zamin (tazmin) olur."(Kıran, 2005, s. 59)

"Şeriatta su, üç kategoride ele alınır: nehirler, kaynaklar ve kuyular. Nehirlerin de alt kategorileri vardır: sınırlar ötesinden gelen büyük nehirler; milli sınırlar içindeki küçük nehirler ve yapay nehirler, kanallar, sulama kanalları ve su kemerleridir. Birinci kategoride su bol olduğu için üzerinde kavga etmeye gerek

yoktur ve İslam kuralı kesindir: hiç kimse suyun kullanımını insandan ve hayvandan esirgeyemez. İkinci kategorideki küçük nehirlerden birinde çevrede (nehir havzası) yaşayan insanlar için yeterli su varsa o zaman bunun kullanımı paylaşılmalıdır ve hiçbir kimse ya da grup başkasının bunu kullanmasını yasaklayamaz. Ama su yeterli değilse, o zaman suyu depolayacak baraj gibi tesisler için maddeler vardır, böylece çevrede (havzada) yaşayanlar suyu yine paylaşırlar; ama bu kere suyu tutma işini yapanın bir önceliği vardır. Üçüncü kategoride yapay kanallardan akan suda projeyi gerçekleştirenler ya da kanalı kazanlar, suyu ortaklaşa kullanabilirler ve dağıtım mevcut miktara göre düzenlenir. Eğer su yeterliyse o zaman ortak paylaşım kuralı geçerlidir, fakat değilse, öncelik kanalı kazanlara verilir. Bunların sayısı suyun yetmeyeceği kadar fazlaysa o zaman projeye ve bakımına yapılan katkı oranına göre dağıtılır."(Bulloch & Darwish, 1994, s. 156)

"Ortadoğu'da özellikle halkın Müslüman olmasından dolayı su kullanımı konusunda, Lübnan ile Sudan ve Mısır gibi ülkelerde şeriat kanunları halk tarafından uygulanmaya çalışır. Bundan dolayı yeni anlaşmazlıklar çıkmaktadır."(Zehir, Türkiye ile Çevresindeki Sınıraşan Su Meseleleri ve Türk Ekonomisindeki Beklenen Yeri, 1995, s. 14)

"Suyun, devlet tarafından sahiplenildiği durumlarda bile, toplum ve ulus çıkarları göz önünde bulundurularak hareket edilmelidir. Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) bir hadisinde açıklandığı gibi, "… İnsanlar üç şeyde ortak mülkiyete sahiptir: su, ateş ve otlak (mera)." Hiç kimse ve hiçbir yönetici bir nehrin sularını paylaşmak, satmak, kiralamak ve vergilendirmek haklarına sahip değildir. Sadece su kaynaklarının kullanımı ile elde edilen ürünler devlet tarafından vergilendirme konusu olabilir."(Kıran, 2005, s. 59)

"Şeriat, su kaynaklarını üçe ayırır:

- Kuyu suları
- Kaynaklar
- Akarsular"(Kıran, 2005, s. 60)

"Akarsulara gelince, şeriat bunları da birtakım gruplara ayırarak düzenliyor:

- Ülke sınırlarını aşan büyük nehirler,
- Bir ülkenin sınırları içinde kalan küçük nehirler,
- Yapay olarak kazılıp akıtılmış sular, kanallar, hendekler, su kemerleri vs."(Uluatam, 2004, s. 152)

"Şeriata göre su kaynaklarının kullanımındaki öncelik, kaynağın yukarısında yerleşik olanlarındır. Bu hak, atalardan kalma bir hak olarak tanınır; ilk kullanım esasına dayalı olarak, hakta önceliği doğurur. İkna edici kanıtlar olmadıkça, yukarıda yerleşik olanlar ilk yerleşenler olarak görülür. Suyun aşağısında daha önce yerleşik bulunanlardan sonra, üst kısma yerleşen yeni toplulukların sudan yararlanma hakkı verilecek hükme bağlıdır. Geri çekilmeleri söz konusu olduğunda, yeni durum öncelikli tarihi haklarla çelişmemelidir. Ayrıca bütün toplumun ihtiyaçları karşılanmadıkça suyu israf etmek yasaktır. İslam hukukunda suyun ticari bir ürün olarak görülmesi ahlak ve adetlerle bağdaşmaz. Çünkü su insan emeğinin bir ürünü olmayıp Hz. Allah'ın lütfettiği bir üründür."(Kıran, 2005, s. 61)

"Mecellenin su konusundaki düzenlemeleri Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında uzun yaşayan hükümlerinin belki en önemlileridir. Mecelle, İslam'ın suya ve suyla ilgili uyuşmazlıklara bakışını yansıtan pek çok hüküm içerir; 1851 maddesinden 67'si doğrudan su ile ilgilidir; bu sayıya dolaylı biçimde su uyuşmazlıklarında kullanılabilecek hükümler dâhil değildir. Suya ilişkin bu düzenlemeler Lübnan ve Filistin'de günümüze değin, Suriye ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde oldukça yakın yıllara kadar uygulanmış, diğer Ortadoğu ülkelerindeki mahkeme kararları için de, şüphesiz yol gösterici olmuştur. Kanunu'nun 1234'üncü maddesi; "su, ot ve ateş hiç kimsenin malı değildir. İnsanlar bunlarda ortaktır." hükmünü içermektedir."(Uluatam, 2004, s. 153-154)

Su, Kuran-ı Kerim'deki ana temalardan birini oluşturmaktadır. Kuran-ı Kerim'de su kelimesi 60 kez, nehir kelimesi 50 kez, deniz (bahr) kelimesi 40 kez geçmektedir. Enbiya suresinin 30'uncu ayetinde; 'O inkâr edenler görmüyorlar mı ki, (başlangıçta) göklerle yer, birbirleriyle bitişik iken, biz onları ayırdık ve her canlı şeyi sudan yarattık. Yine de onlar inanmayacaklar mı?', Vakıa suresinin 68-70'inci ayetlerinde; 'Ya içtiğiniz suya ne dersiniz? Buluttan onu siz mi indirdiniz, yoksa

indiren biz miyiz? Dileseydik onu tuzlu yapardık. Şükretmeniz gerekmez mi?' şeklinde ifade buyrulmaktadır.

2.3. Su Paylaşımı Konusunda Doktrinler

Ren Nehri'ne ilişkin olarak 1815 Viyana Kongresi Nihai Senedine konulan hükümler dünyada su konusunda yapılmış ilk uluslararası antlaşma olduğu düşünülmekte olup bugüne kadar su konusunda imzalanmış 300 kadar uluslararası antlaşma arasında Ortadoğu'daki sularla ilişkili yalnızca 1959 Mısır ile Sudan arasında Nil sularının kullanımına ilişkin olarak yapılmış antlaşma bulunmaktadır. Bölgenin diğer nehirlerine gelince ne Fırat-Dicle, ne Ürdün-Yarmuk, ne Litani nehirleri konusunda yapılmış bir anlaşma bulunmamaktadır. Dolayısıyla, taraflar bir antlaşmaya varma konusunda ortak anlayışa sahip olmadığından uyuşmazlıkların çözümü için uluslararası hukukun genel ilkelerini kullanmaları gerekmektedir. Bu ilkeler, devletlerarasında yapılacak antlaşmalar da yol gösterici olacaktır.

Uluslararası akarsulara, uluslararası hukukun temel kaynakları olan anlaşmalar, teamül kuralları ve hukukun genel ilkeleri açısından yaklaşıldığında sınır aşan suların ulaşım dışında kullanılmasına yönelik bağlayıcı kaidelerin; henüz kurallaşmamış olduğu görülmektedir. Dolayısı ile bağlayıcı olmayan bazı eğilimlerin varlığı söz konusu olmakla birlikte, uluslararası akarsulara ilişkin, uluslararası hukuk kurallarından söz etme olanağı bulunmamaktadır. Ancak konu ile ilgili uluslararası normların oluşması için UHD ve BMUHK'nun çalışmaları devam etmektedir.

"Diğer taraftan sınıraşan sular alanında, uluslararası hukuk tarafından çözülmesi gereken iki sorun ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi, devletleri ayıran sularda (sınır teşkil eden sular) sınırın, bir başka ifade ile egemenlik alanlarının tespit edilmesi, ötekisi ise iki veya daha fazla devleti kesen sınır aşan sular üzerindeki faydalanma ve kullanım haklarının düzenlenmesi olarak kendini göstermektedir. Ancak faydalanma hakkının kapsamına ve sınırlarına ilişkin yerleşmiş ve kesin bir hukuki düzenlemenin bulunmaması; çatışan devletlere ait görüşler ve onların görüşlerini destekleyen yazarlara ait fikirler doğrultusunda, teamül kurallarının oluşmasına yönelik girişimleri başlatmış bulunmaktadır. Bu bağlamda; ülkelerin

kendi çıkarları doğrultusunda bu konudaki problemlerini çözmek için savunduğu bazı bilinen doktrinler de mevcuttur."(Gürson P. , Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde, Suriye-Türkiye İlişkilerine Analitik Yaklaşım, 1999, s. 57)

Uyuşmazlıkların çözümü için taraf ülkeler uzlaşma konusunda ortak bir anlayışa sahip olmadıkça taraflar arasında yapılacak antlaşmalarda uluslararası hukukun genel ilkeleri rehber niteliğinde olacaktır.

2.3.1. Mutlak Ülke Egemenliği (Harmon) Doktrini

"Mutlak ülke egemenliği ilkesi ilk kez, Alman hukukçu Johann Ludwig Klüber tarafından 1851 tarihinde,*"...Her devlet kendi amaçlarını gerçekleştirmek üzere... Başka devletler yönünden zararlı etki doğursa bile, özellikle, nehirlerin mecralarını değiştirmek suretiyle, ülke sınırları içinde düzenleme yapma yetkisine sahiptir"* biçiminde ortaya konulmuştur."(Toklu, 1999, s. 20) "Mutlak ülke egemenliği doktrinini 1895 yılında açıklayarak bu görüşe adını veren, ABD Başsavcısı Judson Harmon'dur. Judson Harmon'un ABD ile Meksika arasında Rio Grande Nehri ile ilgili ortaya çıkan uyuşmazlıkta verdiği görüş, ABD tarafından uzun süre yerleşmiş bir uluslararası hukuk kuralı olarak ileri sürülmüş ve klasik bir şekle büründürülmüştür."(Kapan, 2007, s. 108)

"Genel olarak, yukarı kıyıdaş devletin, aşağı kıyıdaş devletin etkilenmesini göz önünde bulundurmadan, akarsuların sularını dilediği gibi, kısıntısız olarak saptırabilmesi ya da kullanabilmesi olarak tanımlanmaktadır."(Tiryaki, 1994, s. 22)

2.3.2. Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini

"Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini ile ilgili sınıraşan sularda endüstriyel ve tarımsal maksatlı olarak faydalanma konusunda görüş belirten ve destekleyen hukukçuların önde gelenleri İsviçreli hukukçu Max Huber ile İngiliz Oppenheim'dir."(Durmazuçar, 2002, s. 48)

"Bu doktrine göre; Ülke egemenliği sınırsız hareket özgürlüğü sağlamaz. Ülke

egemenliğine rağmen, devlet kendi ülkesindeki doğal şartları komşu devlet ülkesinin doğal şartlarının aleyhine değiştirmeye, örneğin, kendi ülkesinden komşu ülkeye akmakta olan nehrin akımını durdurmaya ya da saptırmaya yetkili değildir. Ulusal olmayan nehirler/sınıraşan sular ve sınır teşkil eden nehirler kıyıdaş devletlerden herhangi birinin keyfi denetimi altında değildir; çünkü bir uluslararası hukuk kuralı uyarınca, hiçbir devlet, kendi ülkesindeki doğal şartları komşu devlet ülkesinin doğal şartları aleyhine değiştiremez. Bu yüzden, devletin yalnız kendi durması ya da saptırması değil, fakat aynı zamanda, nehir sularını, komşu devlete zarar verecek veya bu devletin nehrin akımından kendi kesiminde faydalanmasını önleyecek şekilde kullanılması da yasaklanmıştır."(Tiryaki, 1994, s. 27)

"Bu görüşe göre, aşağı kıyıdaş devletler tarafından ileri sürülmüş ve savunulmuş olduğundan tamamen aşağı kıyıdaş devletin lehine işleyen bir görüştür. Aşağı kıyıdaş devlete faydalanma hakkı bakımından mutlak bir üstünlük tanıyan bu doktrin, aslında yukarı kıyıdaş devlete mutlak üstünlük sağlayan Harmon doktrininin tam karşıtıdır."(Tiryaki, 1994, s. 28)

Tamamen aşağı kıyıdaş devletin lehine işleyen bu doktrine göre; sınıraşan suların aktıkları devletin ülkesindeki doğal durumlarında yapılacak her türlü değişikliği yasaklar. Yukarı kıyıdaş devlet-aşağı kıyıdaş devlet ayrımı göz önünde bulundurulduğunda yukarı kıyıdaş devlet, aşağı kıyıdaş devletin iznini almadan faydalanma eylemine geçemeyecek ve faydalanma hakkını kullanmayacaktır. Bu nedenle, bu doktrin kazanılmış bir hak elde ettiğinden aşağı kıyıdaş devlete veto hakkı tanımaktadır.

2.3.3. Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini

"Amerikalı Matter tarafından ileri sürülen görüşe göre; bir ülke sınıraşan suları diğer kıyıdaş devletlerden daha önce kullanmaya başlamış ise bu ülkenin kullanımı devam ettiği sürece ilgili sular içinde kazanılmış ön kullanım hakkı vardır. Bu görüş genelde yukarı kıyıdaş ülkelerin lehinedir. Çünkü ilk olarak sular bu ülkelerde doğar, kullanılmaya başlar, kullanımdan arta kalan su ülke sınırlarını terk eder. Bundan

dolayı aşağı kıyıdaş ülkenin kullanımına yetecek kadar su potansiyeli kalmamış olabilir." (Kılınç, 2003, s. 100)

"Fırat ve Dicle sularının kullanımında Suriye ve Irak kazanılmış haklardan bahsetmektedirler. Söz konusu nehir sularını atalarının yüzyıllardır kullana geldiğini; dolayısıyla kazanılmış bir haklarının olduğunu ileri sürmektedirler. Kazanılmış haklar konusunda Birleşmiş Milletler Hukuk Komisyonu raportörü S.C. Mc Caffrey ise şu yorumu yapmıştır:

Su kaynaklarını ilk önce geliştiren bir aşağı kıyıdaş ülke, daha sonra yukarı kıyıdaş ülke tarafından ele alınacak projeleri, kendisine zarar vereceğini iddia ederek engelleme hakkına sahip değildir. Sulardan hakça faydalanma ilkesi böyle bir anlayışa cevaz vermemektedir. Kaynağın aşağı kıyıdaş ülkece önceden geliştirilmesi, sulardan faydalanma ve hakkaniyet esasına göre tahsisinde göz önünde bulundurulacak pek çok faktörden sadece bir tanesidir." (Bilen, 2000, s. 86)

"Daha çok aşağı kıyıdaş ülkelerce kullanılmakla birlikte, zaman zaman yukarı kıyıdaş ülkelerce de kendi çıkarları doğrultusunda kullanılan doktrin; kıyıdaş ülkelerin sınıraşan suları kullanmaları esnasında diğer ülkelere zarar vermemesi gerektiği prensibini savunmaktadır."(Akmandor & vd, Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu, 1994, s. 65) Ön-Kullanım Üstünlüğü doktrini, orta yolda bir yaklaşım olarak değerlendirilmekte ve uluslararası su anlaşmazlıklarında kabul gören bir anlayışı aksettirmektedir.

2.3.4. Akılcı, Hakça ve Optimum Kullanım Doktrini

Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonunca yürütülen çalışmalarda, uluslararası suyolları ile ilgili olarak; "Akılcı, hakça ve optimum kullanım" kavramlarını ortaya atmış ve bu noktada "Dikkate değer boyutlarda zarara yol açmama" yükümlülüğü getirmektedir.

"Komisyonun çalışmalarında; işbirliği yapmak için genel zorunluluk başlığını ihtiva eden sekizinci madde ise; Suyolu devletleri, uluslararası bir suyolundan

optimum şekilde yararlanılması ve yeterli şekilde korunmasını sağlamak amacıyla, egemen eşitliği, toprak bütünlüğü ve karşılıklı menfaat temeli üzerinde işbirliği yapacaklardır."(Tiryaki, 1994, s. 38)

"Hakça kullanım ilkesinin içeriğinin belirlenmesi konusunda ise, Uluslararası Hukuk Derneği'nin 1966 Helsinki Kararında, sayılanlarla sınırlı kalmamakla birlikte, hakça kullanım ilkesini belirleyen başlıca öğelerin şunlar olduğu belirtilmektedir:

- Su bölgesinin coğrafi, hidrolojik durumu ve iklim koşulları;
- İlgili devletlerin birbirlerine oranla su gereksinimleri;
- Her bir havza devletinin ilgili uluslararası suyollarına su katkısı;
- Her bir havza devletinin suları değerlendirme ve depolama konusunda aldığı önlemler;
- Her bir devletin sulardan yararlanma durumu ve israfına ilişkin aldığı önlemler;
- İlgili devletlerarasında gerçekleştirilen ve gerçekleştirilebilecek işbirliği olanakları;
- İlgili devletlerin su gereksinimlerini başka bir havzadan karşılayabilme olanakları;" (Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap, 1999, s. 293)

"Örneğin sınıraşan sularımızdan Fırat ve Dicle üzerine Suriye ile Irak'ın yaptığı sulama tesislerinde kullandıkları düşük teknoloji ve toprak ark sisteminin neden olduğu büyük su kaybı adı geçen ülkelerin daha fazla su talep etmesini değil, gelişmiş sulama teknikleri kullanmalarını gerektirmektedir. Dolayısıyla söz konusu durum, bu iki ülkenin aşırı su taleplerini haklı kılmamaktadır. Yine Suriye ve Irak'ın yeraltı su rezervlerini kullanmaktan kaçınmaları ve bu konudaki rezervlerini açıklamaktan da imtina etmeleri, sınıraşan suyun dışında başka kaynaklara eğilmeye gönüllü olmadıklarını, dolayısıyla Fırat ve Dicle havzalarından sağladıkları sulardan çok daha fazlasını talep etme hakkını öne çıkarmaya çalıştıklarını göstermektedir."(Akmandor & vd, Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu, 1994, s. 72)

2.3.5. Uluslararası Suların Ortak İdaresi Doktrini

"Sınıraşan nehirlerin ve kollarının su toplama havzaları içinde bulunan ülkeleri, nehir üzerinde ortak yönetim kurmaya ve gerçekleştirilecek projelere müşterek maddi destekte bulunmaya yönelten bu doktrin; suyun kıyıdaş ülkelere hakkaniyet esaslarına göre tahsisini ve kullanılmasını öngörmektedir."(Akmandor & vd, Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu, 1994, s. 67)

2.4.Bölge Ülkelerinin Doktrinler Karşısındaki Tutumu

Sınıraşan sulara ilişkin yaygın ve bağlayıcı kurallar oluşmamasına rağmen, devletlerce ileri sürülen yarar sağlamaya ilişkin görüşler diğer devletlerin çıkar ve coğrafi konumlarına göre kabul ya da ret olmuştur. Bu nedenle; uluslararası hukuktaki gelişmeler gönünde bulundurularak sadece kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmemesi, dünyada devam eden bir barış ortamının muhafaza edilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.

Akılcı, Hakça ve Optimum Kullanım Doktrininin uluslararası hukukta da yerini aldığını en iyi gösteren BM Uluslararası Hukuk Komisyonu, Uluslararası Suyollarının Ulaşım dışı Amaçlarla Kullanılması Hukukuna İlişkin Sözleşme'de, hakkaniyet ilkesi devletlerin aşağı kıyıdaş devletlere esaslı zarar vermeden bu sulardan kendi ülkelerinde yararlanması gerekmektedir.

"Türkiye suların akılcı, hakça ve optimum kullanımını, suyun yararlarının paylaşılmasını ve diğer kıyıdaş ülkelere önemli zarar verilmemesi yaklaşımını benimsemektedir. Bu ilke doğrultusunda ülkemiz, içinde bulunduğu coğrafi ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle büyük sorunlar yaşayan Suriye ve Irak ile Fırat-Dicle ve Asi Nehirlerinin kullanımı konusunda işbirliği içerisinde hareket ederek bu suların hakça, akılcı ve etkin biçimde kullanılması yönünde adımlar atmaya çalışmaktadır. Irak ve Suriye'nin söz konusu ilkelerden, doğal durumun bütünlüğü doktrini ve ön kullanım önceliği doktrinine benzer olarak sınıraşan nehir sularının doğal miktarını ve kalitesini değiştirecek her türlü faaliyeti yasaklayan bir yaklaşım benimsemektedir. Bu yaklaşımın kabul edilmesi ise ülke egemenliğini göz ardı

etmektir. Uluslararası hukukun kaynakları arasında yer alan hukukun genel ilkelerinin başlıcaları; iyi niyet, ahde vefa, kazanılmış haklara saygı, hakkın kötüye kullanılmaması, verilen zararın tazmini, kesinleşmiş yargı kararlarına saygı, uluslararası hukukun üstünlüğü, devletin sürekliliği şeklinde sıralanabilir."(Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri I. Kitap, 1997, s. 222)

3. TÜRKİYE'NİN TARAF OLDUĞU HUKUKİ DÜZENLEMELER

"Türkiye, sınıraşan ve sınır teşkil eden suların belirli kesimlerini egemenliği altında bulundurmaktadır. Bunlardan bir kısmı ya diğer ülkelerde doğduktan sonra Türkiye'ye girmekte, ya da Türkiye'de doğduktan sonra sınırları aşıp diğer ülkeleri kat ederek denize dökülmektedir. Her iki durumda da bu akarsulardan bir kısmı aynı zamanda iki ülke arasında sınır teşkil etmektedirler. Dış ülkelerde doğup Türkiye'ye giren akarsulara Meriç ve onun önemli kolları olan Arda, Tunca ile Asi Nehirleri; Türkiye'de doğup dış ülkeleri kateden akarsulara ise, Çoruh, Kura, Aras, Dicle ve Fırat Nehirleri örnek olarak gösterilebilir. Türkiye, bu akarsulardan birinci gruptakiler açısından aşağı kıyıdaş devlet; ikinci gruptakiler açısından ise yukarı kıyıdaş devlet durumunda bulunmaktadır. Bugüne kadar sorun teşkil eden veya sorun teşkil edebilecek durumda olan söz konusu akarsulardan Dicle, Fırat ve Asi Nehirleri hariç diğerlerinin rejimleri ilgili devletlerle Türkiye arasında değişik tarihlerde imzalanan antlaşmalar veya diğer hukuksal düzenlemelerle bir esasa bağlanmış ve büyük ölçüde çözüme kavuşturulmuştur."(Tiryaki, 1994, s. 39)

3.1.Türkiye ile Suriye Arasında Su Alanında Yapılan Anlaşmalar

"Türkiye ile Suriye'yi ilgilendiren akarsuların en önemlisi, Fırat, Asi, Afrin, Çağçağ Suyu ve Kuveik'tir. Afrin ve Asi nehirleri bakımında Türkiye aşağı kıyıdaş, diğer akarsular bakımında ise yukarı kıyıdaş devlet durumundadır. Bugüne kadar iki ülke arasında, söz konusu akarsuların rejimlerini düzenleyen kapsamlı bir anlaşma yapılmamış olup bu akarsulardan faydalanma konusunda değişik tarihlerde, değişik amaçlarla yapılan anlaşmalarda bazı hükümler bulunmaktadır."(Gürson P. , Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde, Suriye-Türkiye İlişkilerine Analitik Yaklaşım, 1999, s. 44)

3.1.1. Türk-Fransız İtilafnamesi

"Kurtuluş Savaşı sırasında 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara'da imzalanan 'Türk- Fransız İtilafnamesi"nde iki ülkeyi ilgilendiren bazı akarsulardan faydalanma konusunda da bir madde yer almaktadır. İtilafname'nin 12'nci maddesinde; *"Kuveik Suyu Halep Şehri ile şimalde Türk kalan mıntıka arasında her iki tarafı hakkaniyet pervane bir surette tatmin edecek veçhile tevzi olunacaktır. Halep şehri mıntıkası ihtiyacına medar olmak üzere kendi masrafı ile Türk toprağında Fırat 'tan dahi su alabilecektir."* Bu maddede, iki önemli konu göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, Kuveik sularından faydalanmada "hakkaniyet" ilkesinin yer alması; diğeri ise, söz konusu sulardan faydalanmanın belirli bir coğrafî alanla sınırlanmış olmasıdır. Kuveik Suyu, Halep Şehri ile bunun kuzeyindeki bölge ihtiyaçları göz önüne alınarak, hakkaniyete uygun bölüşülecek; bunun yanında; Suriye'nin Fırat'tan kendi masrafı ile su alabilmesi de ancak, Halep şehri ihtiyacı için mümkün olacaktır."(Tiryaki, 1994, s. 51)Günümüzde ise Tabka barajı, Halep kentinin suyunu temin etmektedir.

3.1.2. Dostluk ve İyi Komşuluk Münasebetleri Sözleşmesi

"Türkiye ile Suriye'yi ilgilendiren akarsulardan faydalanma konusunda bir diğer düzenleme de 18 Şubat 1926 tarihinde tanzim ve 30 Mayıs 1926 tarihinde imza altına alınan "Dostluk ve Komşuluk İyi Münasebetleri Sözleşmesi"dir. Bu sözleşme, Halep şehri için içme ve sulama amacıyla su tedarik edilmesini içermektedir. Ankara İtilafnamesi 12'nci maddesinin icrası ile ilgili olarak Türkiye'ye (Suriye'ye karşı) bir yardım yükümlülüğü getirmekte olan bu anlaşma, uygulama alanı bulamadan, 3 Aralık 1937 tarihinde Türkiye tarafından feshedilmiştir."(Tiryaki, 1994, s. 51)

3.1.3. Tahdidi Hudut Nihai Protokolü

"Türkiye Cumhuriyeti ile Fransa arasında 3 Mayıs 1930 tarihinde Halep'te imzalanan bu protokol Dicle Havzası ile ilgili olarak, nehrin iki taraf arasında ortak olma halinin ortaya çıkardığı meselelerle ilgili olarak gemicilik, avcılık, suların sanayi ve tarımsal işletmesi gibi sorunların çözümünün tam eşitlik prensibine

dayanacağını hükme bağlamaktadır."(Tiryaki, 1994, s. 52) "Yukarıda, 20 Ekim 1921 tarihli Türk-Fransız İtilafnamesi'nin Kuveik Suyu ile ilgili 12'nci maddesini incelerken, tarafların bu sulardan "hakkaniyet" ilkesi gereğince faydalanacağı hükmünü görmüştük. Oysa burada tam eşitlik prensibi vazedilmiştir. Açıkça görüldüğü üzere bu iki düzenleme arasında bir tutarlılık mevcut değildir."(Kapan, 2007, s. 276)

3.1.4. Hatay-Suriye Tahdidi Hudut Son Protokolü

"Türkiye ve Suriye'yi ilgilendiren akarsulardan faydalanma konusunda düzenleme getiren bir diğer hukuki belge olan Hatay-Suriye Tahdidi Hudut Son Protokolü, 19 Mayıs 1939 tarihinde Antakya'da imzalanmıştır. Söz konusu protokolün 3'üncü maddesi şöyle bir hüküm getirmektedir: *"Karasu Çayı, Afrin Nehri ve Asi nehirlerinin bağlı haritada gösterilen ve hududu teşkil eden kısımlarında bu nehir ve çayların talvegi hudut olarak kabul edilmiş ve hudut boyunca bu sulardan her iki taraf halkının her şekilde ve aynı hakla istifadesi esas tutulmuştur."* Bu protokol ile Suriye ve Türkiye arasında sınır oluşturan Asi, Karasu ve Afrin sularının eşit bir şekilde kullanılacağı belirtilmiştir."(Tiryaki, 1994, s. 52)

3.1.5. Çağçağ Deresi Sularının Kullanımına İlişkin Protokol

"Türkiye'de doğup Nusaybin civarında Suriye topraklarına geçen Çağçağ deresi sularından faydalanmaya ilişkin, 13 Mayıs 1952 tarihinde Türkiye ile Suriye arasında imzalanan protokolde "eşitlik" ilkesinden söz edildiği görülmektedir. Öte yandan, Çağçağ Deresi üzerinde Türkiye tarafından yapılacak tesislerin Suriye'ye bir fayda sağlaması halinde, Suriye'nin, sağladığı fayda ölçüsünde bu tesislerin yapım masraflarına katılacağı hükme bağlanmıştır. Bu haliyle düzenlemenin daha çok "hakkaniyet" ilkesine uygun düştüğü değerlendirilmektedir."(Toklu, 1999, s. 104-105)

"Bu Protokol'de şu hükümlere yer verilmiştir:

(1) Çağçağ Deresinin halen normal şartlar altında akmakta olan suları Türkiye ile Suriye arasında mütesaviyen taksim edilecektir.

(2) Kendisine ait suyu kullanmak vaziyetinde olmayan memleketlerden birisi bu miktarı da diğer memleketin kullanılmasına bırakacaktır.”(Tiryaki, 1994, s. 52)

“Öte yandan Çağçağ Deresi üzerinde Türkiye tarafından, yapılacak tesislerin Suriye’ye bir fayda sağlaması halinde, Suriye’nin sağladığı, fayda ölçüsünde bu tesislerin yapım masraflarına katılacağı söz konusu protokolde hükme bağlanmakta ve düzenlemede daha çok “hakkaniyet” ilkesinin dikkate alındığı görülmektedir.”(Kapan, 2007, s. 277)

“Protokolde Asi ve Afrin nehirleri hakkında da aynı anlayış ve dostluk havası içinde görüşmelere başlanması ve söz konusu nehirlerle ilgili olarak, anlaşmaya varıldığı takdirde bu protokol hükümlerinin uygulanması ayrıca hükme bağlanmaktadır.”(Tiryaki, 1994, s. 52)

3.1.6. Lozan Barış Antlaşması’nın ilgili hükümleri

“24 Temmuz 1923 tarihinde İsviçre'nin Lozan şehrinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcileriyle Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Portekiz, Belçika ve Yugoslavya temsilcileri tarafından akdedilen Lozan Barış Antlaşması’nın 109’uncu maddesi:

‘Tersine hükümler olmadıkça, eğer yeni bir sınırın çizilmesi yüzünden bir devletin sularının düzeni (kanallar açılması, su baskınları, sulama, drenaj, ya da onların benzeri işler) öteki bir devletin toprağında yapılacak işlere bağlı bulunduğu, ya da bir devletin toprakları üzerinde, savaştan önceki yapıla gelişler gereğince, öteki bir devletin topraklarından çıkan sular ya da Hidrolik enerji kullanılıyorsa, ilgili devletle arasında, her birinin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını koruyacak nitelikte, bir anlaşma yapmaları gerekir.’ hükmünü amirdir.”(Tiryaki, 1994, s. 53)

3.1.7. Türkiye - Suriye Ekonomik İşbirliği Protokolü

“17 Temmuz 1987 tarihinde Şam’da imzalanan ‘Türkiye Cumhuriyeti İle Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü’nün Bölgesel

Sularla ilgili hükümleri şunlardır:

- Atatürk barajının rezervuarının doldurulması sırasında ve Fırat Sularının üç ülke arasında nihai tahsisine kadar Türk tarafı, Türkiye-Suriye sınırından yıllık ortalama olarak 500 m^3/sn.den fazla su bırakmayı taahhüt eder. Aylık akışın 500 m^3/sn. altına düştüğü durumlarda farkın gelecek ay kapatılmasını kabul eder. (md.6)

- Tarafla, en kısa zamanda Fırat ve Dicle nehirleri sularının tahsisi için Irak tarafı ile birlikte çalışacaklardır.

-Taraflar, Bölgesel Sular Ortak Teknik Komitesinin çalışmalarının hızlandırılması kabul etmişlerdir.

- Taraflar, iki ülkenin uzmanlarının işbirliği ile projelerinin teknik ve ekonomik fizibilite çalışmalarının yürütülmesi halinde Fırat ve Dicle nehirlerinin topraklarında kalan kısmında sulama ve enerji amaçlı müşterek projeler yapmayı ve işletmeyi ilke olarak kabul etmişlerdir.

- Çalışmaların olumlu sonuçlanması halinde Suriye tarafı, projenin gerçekleşmesi için görüşmelere başlayacaktır."(Tiryaki, 1994, s. 52)

Protokolün 6'ncı maddesine göre; Türkiye, Fırat nehrinden yıllık ortalama 500 m^3/sn. su bırakmayı taahhüt etmiş, ancak bu hüküm günümüzde yaşanan iklim değişiklikleri ile suların miktarında önemli farklılıklar yaşanmakta, Türkiye'nin bu miktardaki suyu aşağı kıyıdaş ülkelere bırakmasını her geçen gün zorlaştırmaktadır. Ayrıca, taahhüt edilen aylık akışın 500 m^3/sn. altına düşmesi halinde Türkiye, takip eden ay içinde bu farkı telafi edeceğini taahhüt ettiğinden kendi su kullanımını riske atmaktadır. Arap baharı, bölgedeki siyasi istikrarsızlıklar ve Suriye'de devam eden iç savaş nedeniyle muhatap alınacak bir siyasi otorite bulunmadığı düşünüldüğünde suların paylaşım anlaşmasına varılması barış ortamı sağlanana kadar mümkün olmadığından Türkiye Fırat nehrinin sularının üç kıyıdaş ülke arasındaki paylaşımına kadar bu yükümlülüğü devam etmektedir.

3.2.Türkiye ile Irak Arasında Su Alanında Yapılan Anlaşmalar

"Fırat ve Dicle akarsularından faydalanma konusunda Türkiye ile Irak arasında imzalanmış iki önemli antlaşma mevcuttur. Bunlar, 29 Mart 1946 tarihli, 'Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması'nın 1 numaralı eki olan, Dicle, Fırat ve Kolları Sularının

Düzene Konması Protokolü' ile 7 Şubat 1976 tarihinde Bağdat'ta imzalanan 'Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması'dır."(Toklu, 1999, s. 105)

"Bu hukuki düzenlemelerden birincisinin ortaya koyduğu en önemli hüküm, '**Karşılıklı bilgi verme'** ilkesidir ki, bu maksatla Birecik, Cizre ve Diyarbakır'da üç ölçüm istasyonu kurulmuş ve bu istasyonlar her gün saat 08.00'da Dicle ve Fırat nehirleri ile ilgili ölçüm bilgilerini Irak'a bildirmektedir. İkinci olarak imzalanmış olan "Ekonomik ve Teknik İşbirliği anlaşması" ise sularla ilgili hususlara dolaylı olarak yer vermiş ve bu konunun da, diğer anlaşma konuları ile birlikte her yıl toplanması kararlaştırılan Ortak Teknik Komite(OTK) tarafından ele alınması öngörülmüştür. Daha sonra yapılan OTK toplantılarında Dicle, Fırat ve kolları ile ilgili karşılıklı bilgi teatisinde bulunulduğu ve daha ziyade teknik seviyedeki görüşlerin gündeme getirildiği gözlenmiştir."(Gürson P. , Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde, Suriye-Türkiye İlişkilerine Analitik Yaklaşım, 1999, s. 44)

3.2.1. Dicle ve Fırat Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü

"Ankara'da imzalanan bu protokol, düzgün su alma ve taşkınlar sırasında su basma tehlikesini önlemek amacıyla yapılması gerekli hususları düzenlemek için hazırlanmıştır. Protokol, düzenleme kapsamı içine Fırat ve Dicle Nehirlerini aldığı gibi, bu nehirlerin kollarını da almakta ve söz konusu nehir sularını bir bütün olarak düzenlemektedir."(Tiryaki, 1994, s. 47)

"Bu protokol, Türkiye ile Irak arasında Dicle ve Fırat nehirleri konusunda en önemli düzenlemedir. Protokolün düzenlediği hususlar şöyledir:

Protokolün önsözünde, 'Yapılacak ve bütün harcamaları Irak tarafından yüklenilecek bent ve benzeri yapılar için en uygun yerlerin, araştırmalar sonunda, Türk toprağı içinde bulunması umdukları', 've bu gibi, nehirler üzerinde yapılacak korunma araçlarının mümkün olduğu kadar ve her iki memleketin menfaatine uygun olarak sulama ve sudan elektrik kuvveti elde etme maksatlarına uyar bir şekilde yapılması prensibini kabul eyledikleri' ifade edilmiştir. Yapılacak tesislerin yerlerinin belirlenmesi, ölçümlerin yapılması, bunların sonucunda Türk kurumları

tarafından haritalar hazırlanması için ‘ … İşlerin gerektirdiği bütün harcamaları Irak ödeyecektir. Türkiye daimi gözetleme istasyonları kuracak, işletme ve bakımlarını temin eyleyecektir. Bu istasyonların işletme giderleri, bu protokolün yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak Türkiye ve Irak tarafından yarı yarıya ödenecektir. Daimi gözetleme istasyonları dışındaki yapıların her biri yer, gider, işletme ve bakım hususunda ve Türkiye’nin sulama ve enerji elde etme maksadıyla onlardan faydalanması bakımından ayrı bir antlaşmaya konu teşkil eyleyecektir. Türkiye, iki nehirden birisi veya bunların kolları üzerindeki korunma araçlarına dair tasarılarını, bu yapıların mümkün olduğu kadar hem Türkiye hem Irak yararına uygun bir şekilde yapılması maksadıyla Irak’a haber vermeyi kabul eder.’ Ayrıca protokol, bilgi alışverişi, akım gözlemlerinin Irak’a ulaştırılması ve protokol hükümlerinin yerine getirilmesi için temsilci atanması hususlarını da düzenlemiştir.”(Toklu, 1999, s. 105-106)

Ancak, protokolün 4’üncü maddesi ikinci fıkrası farklı şekilde yorumlanmıştır. ‘Daimi gözetleme istasyonları dışındaki yapıların her biri, yer, gider, işletme ve bakım hususunda ve Türkiye’nin sulama ve enerji elde etme maksadıyla onlardan faydalanması bakımından ayrı bir anlaşmaya konu teşkil eyleyecektir.’ hükmünü amir olan madde, bu nehirlerin üzerinde kurulacak tesislerden Türkiye’nin faydalanabilmesinin iki ülke arasında varılacak bir anlaşmayla mümkün olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Burada getirilen düzenleme, daha çok bütün harcamaları Irak tarafından karşılanarak inşa edilen bent ve benzeri yapılar; Türk topraklarında inşa edileceği için yer seçimi, masrafların karşılanması, işletme ve bakım konularında önceden iki ülke arasında bir anlaşmaya varılması zorunlu olmaktadır. Burada üzerinde durulan, bu gibi tesislerden Türkiye’nin faydalanma durumudur. Eğer bu tesislerden Türkiye de sulama ve enerji elde etme amacıyla faydalanmak isterse, bu tesislerin yeri, şekli, inşa masrafı ve tamamlanmasından sonra işletme ve bakımı hakkında farklı düzenlemeler gerektirebilir. Bunun sonucu olarak da, aynı tesislerden her iki ülkenin faydalanması konusunda bir anlaşmaya varılması zorunlu kılınmaktadır. Söz konusu madde hükmünün getirilişindeki temel nedeninin bu husus olduğu değerlendirilmektedir.” (Tiryaki, 1994, s. 47-48)

“Söz konusu protokolün 5’nci maddesi; *‘Türkiye, iki nehirden birisi veya*

bunların kolları üzerindeki koruma araçlarına dair tasarılarını, bu yapıların mümkün olduğu kadar hem Türkiye hem Irak yararına uygun bir şekilde yapılması maksadıyla Irak 'a haber vermeyi kabul eyler.' hükmünü amirdir. Maddeden de anlaşılacağı gibi Türkiye'nin bu akarsular üzerinde kendi faydalanması için yapacağı tesisler yönünden tek sınırlama, Irak'a haber vermektir. Irak bu tesislerden faydalanmak istediği takdirde Türkiye'ye başvuracak ve görüşlerini bildirecektir. Bunların dikkate alınması durumunda Irak'ın bu tesislerin inşa masraflarına katılması gerekecektir. Burada Türkiye komşuluk hukukunun gereği olarak fedakârlıkta bulunmaktadır. Buna karşılık olarak da Irak masraflarına katılmak suretiyle bu fedakârlığı denkleştirecektir. Bunun sonucu olarak da, Türkiye'nin yapacağı barajlar ve benzeri tesisler Irak'a, düzgün su alma ve taşkınları önleme bakımından fayda sağlayacağından bu hükme göre, Irak'ın belirli bir ölücüde masraflara katılması gerekmektedir. Nitekim Keban Barajı Projesi görüşmeleri sırasında ve GAP'ın gerçekleştirilmesi sırasında yapılan Ortak Teknik Komite çalışmalarında protokolün sınırlayıcı olduğuna ilişkin bir görüş dile getirilmemiştir."(Toklu, 1999, s. 107)

"Türkiye açısından Dicle ve Fırat nehirleri sularından faydalanması konusunda sınırlayıcı ahdi bir düzenleme bulunmamaktadır. Keban Barajı Projesi öncesi ve sonrası görüşmeler esnasında tarafların söz konusu protokolün böyle bir sınır getirdiği yönünde herhangi bir görüş ileri sürmemiş oldukları hususu da bu durumu kanıtlamaktadır."(Tiryaki, 1994, s. 48)

"Protokolün 5'inci maddesinde, "Türkiye, iki nehirden birisi veya bunların kolları üzerindeki koruma araçlarına dair tasarılarını, bu yapıların mümkün olduğu kadar hem Türkiye, hem Irak yararına uygun bir şekilde yapılması maksadıyla Irak'a haber vermeyi kabul eyler." Bilgi verme yükümlülüğü gereği; Türkiye, Fırat için Birecik, Dicle için Cizre ve Diyarbakır istasyonlarından taşkın durumunu Irak'a bildirerek, yükümlülüğünü yerine getirmiştir."(Tiryaki, 1994, s. 48-49)

3.2.2. Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması

"Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü'ne rağmen, nihai bir çözüm sağlanamadığı için; söz konusu sulardan faydalanma hususunun

düzenlenmesi konusu iki ülke arasında yıllar içinde, çeşitli vesilelerle yapılan görüşmelerde dile getirilmiştir. Bu konuda, 1965, 1966, 1969,1971 ve 1972 yıllarında ortak bildiriler de yayınlanmıştır. Bu sürecin devamı olarak, iki ülke arasında 7 Şubat 1976 tarihinde Bağdat'ta imzalanan, 'Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması'nın hazırlık çalışmaları sırasında da konu gündeme gelmiş ve doğrudan doğruya olmamakla beraber, konu anlaşmada yer almıştır. İki ülke arasında yapılacak işbirliği alanını belirleyen anlaşmanın 2'nci maddesi, bu sulardan faydalanma konusuna dolaylı olarak şu şekilde değinmiştir:

İki taraf, her iki ülkenin devlet örgütlerinin, kamu ve özel sektör kuruluş ve teşebbüslerinin karşılıklı fayda esasına dayalı olarak yapabilecekleri işbirliği konuları meyanında, ekonomik ve teknik işbirliği yapılması mümkün aşağıdaki alanları ele almayı kararlaştırmışlardır. - Sanayi - Tarım - Petrol - Bayındırlık İşleri (Sulama Projeleri dâhil) ve konut yapımı"(Tiryaki, 1994, s. 49)

Bu çerçevede Türk-Irak Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu tarafından sonraki yıllarda birçok toplantı yapılmıştır. Bu toplantıların gündemini ilk yıllarda, Fırat ve Dicle akarsuları üzerindeki tesislerin inşaat durumları, hidrolojik ve meteorolojik bilgi alış verişi gibi konular oluşturmuştur. "17-27 Mayıs 1982 ve 29 Kasım-2 Aralık 1982 tarihlerinde gerçekleşen ilk iki toplantıda, Türkiye tarafının; bu kaynakların kullanımını göz önüne alınarak, her iki nehrin ve kollarının tek bir havza olarak ele alınması tezine karşılık Irak tarafı, nehir havzalarının; önce Fırat ve daha sonra Dicle olmak üzere ayrı ayrı ele alınması gerektiğini ileri sürmüştür. 26-28 Eylül 1983 tarihindeki üçüncü ortak toplantı, ilk defa Suriye'nin de katılmasıyla üçlü olarak gerçekleşmiştir."(Toklu, 1999, s. 118-119)

5-8 Kasım 1984 tarihli toplantıda Türkiye, OTK'nin çalışmalarını hızlandırması, Karakaya Baraj Gölünün dolumu sırasında Irak'ın ihtiyacının göz önünde bulundurması ve Türk tarafının Irak tarafı ile mümkün olduğu ölçüde işbirliği yapmaya hazır olduğu hususları belirtilmiştir. Gündeme getirilen 'Fırat-Dicle Havzası Sularının Kullanımına Yönelik Üç Aşamalı Plan', 1990 yılındaki Körfez Savaşı nedeniyle sekteye uğramış ve 1992 yılında son toplantı yapılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN SU KAYNAKLARI, GAP VE SUYUN GELECEĞİ

4. TÜRKİYE'NİN SU KAYNAKLARI

"Türkiye'de yıllık ortalama yağış yaklaşık 643 mm olup, yılda ortalama 501 milyar m^3 suya tekabül etmektedir. Bu suyun 274 milyar m^3'ü toprak ve su yüzeyleri ile bitkilerden olan buharlaşmalar yoluyla atmosfere geri dönmekte, 69 milyar m^3'lük kısmı yeraltı suyunu beslemekte,158 milyar m^3'lük kısmı ise akışa geçerek çeşitli büyüklükteki akarsular vasıtasıyla denizlere ve kapalı havzalardaki göllere boşalmaktadır. Yeraltı suyunu besleyen 69 milyar m^3'lük suyun 28 milyar m^3'ü pınarlar vasıtasıyla yerüstü suyuna tekrar katılmaktadır. Ayrıca komşu ülkelerden ülkemize gelen yılda ortalama 7 milyar m^3 su bulunmaktadır. Böylece ülkemizin brüt yerüstü suyu potansiyeli 193 milyar m^3 olmaktadır." (Dursun A. , 2006, s. 110-111)

"Yeraltı suyunu besleyen 41 milyar m^3 de dikkate alındığında, ülkemizin toplam yenilenebilir su potansiyeli brüt 234 milyar m^3 olarak hesaplanmıştır. Ancak günümüz teknik ve ekonomik şartları çerçevesinde, çeşitli maksatlara yönelik olarak tüketilebilecek yerüstü suyu potansiyeli yurt içindeki akarsulardan 95 milyar m^3, komşu ülkelerden yurdumuza gelen akarsulardan 3 milyar m^3 olmak üzere, yılda ortalama toplam 98 milyar m^3'tür. 16,4 milyar m^3 olarak belirlenen yeraltı suyu potansiyeli ile birlikte ülkemizin tüketilebilir yerüstü ve yeraltı su potansiyeli yılda ortalama toplam 112 milyar m^3 olup 44 milyar m^3'ü kullanılmaktadır." (DSİ, 2015, s. 41)

"Türkiye su kaynaklarında olduğu gibi toprak kaynaklarını da yeterince kullanamamaktadır. Sahip olduğu 28 milyon hektarlık tarım arazisinin 25 milyon hektarı sulanabilir nitelikteyken, ancak 8,5 milyon hektarlık bölümü ekonomik olarak sulanabilmeye uygun olup bunun 4 milyon hektarının biraz üstündeki bir kısmı fiilen sulanmaktadır. Ekonomik anlamda sulanabilir toprakların yaklaşık 2,5 milyon

hektarlık bölümü Güneydoğu Anadolu'da bulunmakta, bunun sadece 122.000 hektarı ya da %4,9'u sulanmaktadır. Ayrıca, ülkemizde bir yılda üretilebilecek hidro-elektrik enerji 124.000 Gwh kadarken, fiili üretim düzeyi 23.000 Gwh dolayındadır."(Tomambay, Fırat ve Dicle'nin Sularını Paylaşmak mı, Yoksa Akılcı, Hakça ve Optimal Kullanmak mı?, 1994, s. 26-38)

Tablo 5. Türkiye'nin Su Kaynakları Potansiyeli

Yıllık ortalama yağış	643 mm/yıl
Türkiye'nin yüzölçümü	783.577 km^2
Yıllık yağış miktarı	501 milyar m^3
Buharlaşma	274 milyar m^3
Yer altına sızma	41 milyar m^3
Yüzey Suyu	
Yıllık yüzey akışı	186milyar m^3
Kullanılabilir yüzey suyu	98 milyar m^3
Yer Altı Suyu	
Yıllık çekilebilir su miktarı	18 milyar m^3
Toplam Kullanılabilir Su (net)	112,7 milyar m^3
Gelişme Durumu	
DSİ Sulamalarında Kullanılan	32 milyar m^3
İçme suyunda Kullanılan	7 milyar m^3
Sanayide Kullanılan	5 milyar m^3
Toplam Kullanılan Su	**44 milyar m^3**

(DSİ, 2015, s. 41)

"Yüzey suyunun ekonomik olarak kullanılmasının uygun olmadığı veya yetersiz olduğu alanlarda sulama suyu talebini yeraltı suyundan karşılamaktadır. Ülkemizde 16,4 milyar m^3 yeraltı suyu rezervi bulunmakta ve mevcut rezervin 13,56 milyar m^3/yıl tahsisi yapılmıştır.

Su varlığına göre ülkeler aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaktadır:
- Su Fakirliği: Yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 1.000 m^3'ten daha az.
- Su Azlığı: Yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 2.000 m^3'ten daha az.
- Su Zenginliği: Yılda kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 8.000-10.000 m^3'ten daha fazla."(DSİ, 2015, s. 42)

"DSİ Genel Müdürlüğü verilerine göre; Türkiye su zengini bir ülke değildir.

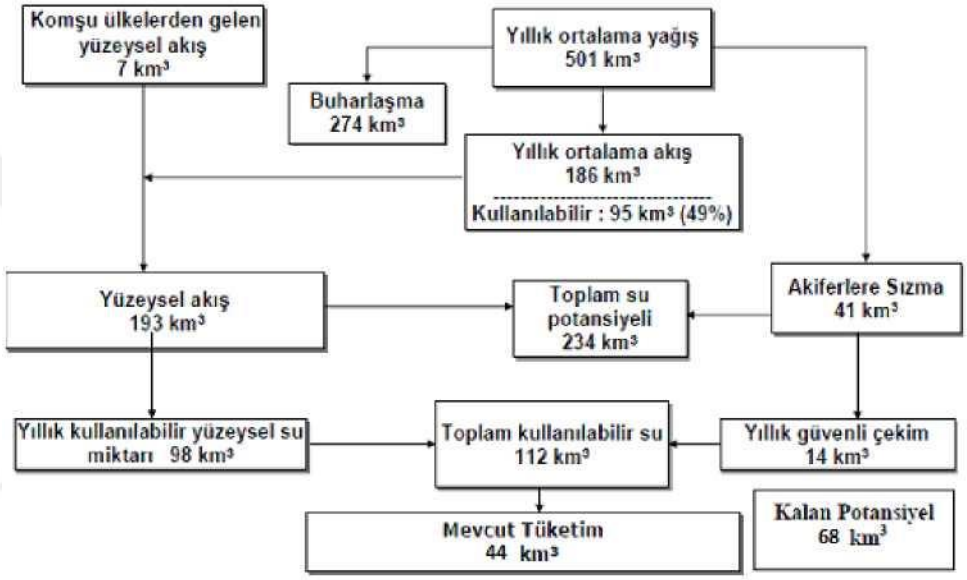
Kişi başına düşen yıllık su miktarına göre ülkemiz su azlığı yaşayan bir ülke konumundadır. Kişi başına düşen yıllık kullanılabilir su miktarı 1.519 m^3 civarında olduğu, 2030 yılında Türkiye nüfusunun 80 milyona ulaşması ile kişi başına düşen 1100 m^3 kullanılabilir su miktarıyla, su sıkıntısı çeken bir ülke durumuna gelecektir. Bunun yanında; Türkiye İstatistik Kurumu, 2030 yılı için nüfusumuzun 100 milyon olacağını öngörmüştür. Bu durumda 2030 yılı için kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının 1.120 m^3/yıl civarında olacağı söylenebilir. Mevcut büyüme hızı, su tüketim alışkanlıklarının değişmesi gibi faktörlerin etkisi ile su kaynakları üzerine olabilecek baskıları tahmin etmek mümkündür. Ayrıca bütün bu tahminler mevcut kaynakların 20 yıl sonrasına hiç tahrip edilmeden aktarılması durumunda söz konusu olabilecektir. Bu sebeple Türkiye'nin gelecek nesillerine sağlıklı ve yeterli su bırakabilmesi için kaynakların çok iyi korunup, akılcı kullanılması gerekmektedir."(DSİ, 2015, s. 42)

Türkiye var olan su kaynakları potansiyeliyle dünyanın su zengini ülkeleri içerisinde yer almadığı gibi su yoksulu bir ülke konumunda da değildir. Türkiye, sahip olduğu su kaynakları bakımından günümüzde su stresi yaşayan ülke konumundadır. Sahip olduğu su kaynakları, kaynakların kullanımı ve değerlendirilmesi çalışmalarıyla Ortadoğu'da su zengini ülke olarak değerlendirilmektedir.

"Günümüzde su kaynakları bakımından su stresi yaşayan bir ülke olan Türkiye, 2030 yılında su kıtlığı yaşayan ülkeler sınıfına girebileceği düşünülmektedir. Afrika'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Su Zirvesi ve 22 Mart Dünya Su Günü nedeniyle hazırlanan 'BM Su Raporu'nda Türkiye ile ilgili tahminlere göre: Türkiye 2005 yılından itibaren kuraklığın baş göstereceği ülkelerden biri olacaktır. Su sıkıntısı Türkiye dışında Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da başlayacak, 2025'te ise kuraklık ve beraberinde meydana gelecek hastalıklar açısından en tehlikeli dönem başlayacaktır. 2025'te 3 tarafı denizlerle çevrili Türkiye içinde tehlike çanları çalacak ve ekonomik olarak su sıkıntısı çekecek ülkeler arasında olacaktır. Bu tarihte Ortadoğu ise kuraklığı her yönüyle tam olarak hissedecektir. 2040 yılı Türkiye için 'kritik bir yıl' olacak, Dicle ve Fırat nehirleri Türkiye'nin can damarı haline gelecektir. Suriye ile Irak, bu dönemde susuzluktan kırılacak, tarlalarda ürün

yetişmez hale gelecektir. Bu tarihte bölgede sınıraşan nehirler yüzünden savaşların çıkması kuvvetle muhtemel hale gelecek, Irak ve Suriye suya kavuşmak maksadı ile Türkiye'yi kendilerine hedef seçecektirler".(Dursun A. , 2006, s. 110) Bu senaryoların hayata geçmemesi için su kaynaklarının verimli kullanılması son derece önem taşımakta olup sorunun çözümüne yönelik su hukuku, su yönetimi ve su politikası kavramları gittikçe önem kazanmaktadır.

Tablo 6. Türkiye Su Potansiyeli

(TÜBİTAK, s. 205)

Türkiye'nin coğrafi konumu sınıraşan su politikasının belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Meriç, Çoruh, Asi, Fırat-Dicle ve Aras havzalarında yer alan nehirler ve kolları, sınıraşan ya da sınır oluşturan sular kapsamındadır. Türkiye'deki ortalama su potansiyeli toplam 70 milyar m^3/yıl civarında bulunduğu düşünüldüğünde, bu havzaların toplam 256.000 km^2 olan Türkiye'deki yağış alanları, ülke yüzölçümünün yaklaşık 1/3'üne; ortalama su potansiyelinin ise yaklaşık %30'una tekabül etmektedir. Türkiye, Fırat-Dicle, Çoruh, Aras nehirlerinde memba (yukarı kıyıdaş) ülke, Meriç nehrinde mansap (aşağı kıyıdaş) ülke, Asi nehrinde ise memba (nehir kollarında) ve büyük oranda mansap ülke konumundadır. Türkiye'nin toplam 2753 km sınır uzunluğunun bölge ülkeleri ile olan sınırlarının %22'sini akarsular oluşturmaktadır.

Bu bilgiler doğrultusunda; ülkemizin su kaynakları ile ilgili sürdürülebilir bir kullanım öngörülmekte, sınıraşan sular açısından da mevcut su kaynaklarını yukarı kıyıdaş bir ülke olarak aşağı kıyıdaş ülkelere önemli zarar vermeme ilkesi gereğince hakça, akılcı ve etkin kullanımı sağlanarak su kaynaklarının optimum paylaşılması hedeflenmektedir.

4.1.Türkiye'deki Nehirlerin Uluslararası Durumu

"Türkiye'nin sınıraşan su havzaları Meriç Havzası, Çoruh Havzası, Kura-Aras Havzası, Asi Havzası ve Fırat-Dicle Havzalarıdır. Sınıraşan sularımızdan bugüne kadar sorun teşkil eden veya sorun teşkil edebilecek nitelikte bulunan akarsularımızdan Dicle, Fırat ve Asi Nehirleri hariç diğerlerinin rejimleri, ilgili devletlerle Türkiye arasında değişik tarihlerde imzalanan anlaşmalar veya diğer hukuksal düzenlemelerle bir esasa bağlanmış ve büyük ölçüde çözüme kavuşturulmuştur."(Tiryaki, 1994, s. 44) Fakat Fırat-Dicle ve Asi nehirlerinin paylaşımı, ne Suriye ve Irak'ın tutumu, ne de bu ülkelerde yaşanan siyasi istikrarsızlıkları nedeniyle çözüme kavuşturulamamıştır.

Türkiye'nin 2753 km'lik sınırının 605 km'sini nehirler oluşturmaktadır. Türkiye'nin sınırını oluşturduğu sınıraşan sular nitelikli akarsuları şunlardır:

Tablo 7. Türkiye'nin Sınırını Oluşturan Sınıraşan Sular

Nehir Adı	İlgili Ülkeler
Aras Nehri	Türkiye, Azerbaycan, İran, Ermenistan
Arpaçay	Türkiye, Ermenistan
Hezil Çayı (Dicle'nin kolu)	Türkiye, Irak
Meriç	Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan
Mutlu Deresi (Rezve)	Türkiye, Bulgaristan

(Ilgar Rüştü, 2004, s. 55)

Türkiye'nin akarsu kaynaklarında yukarı, aşağı, ya da orta mecra konumundaki sınıraşan akarsuları ise;

Tablo 8. Türkiye'nin Kıyıdaş Ülke Olduğu Sınıraşan Sular

Nehir Adı	İlgili Ülkeler
Afrin Çayı	Türkiye, Suriye
Asi nehri	Türkiye, Lübnan, Suriye
Balık Suyu	Türkiye, Suriye
B.Circop suyu (Fırat'ın kolu)	Türkiye, Suriye
Culap Deresi (Fırat'ın kolu)	Türkiye, Suriye
Çoruh Nehri	Türkiye, Gürcistan
Dicle Nehri	Türkiye, Suriye, Irak
Drahmi Deresi	Türkiye, Irak
Fırat Nehri	Türkiye, Suriye, Irak
Habur Çayı (Res-ul Ayn Pınarı)	Türkiye, Suriye
Karacurum Çayı	Türkiye, Suriye
Kocadere (Veleka)	Türkiye, Bulgaristan
Kura Çayı	Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan
Nizip Çayı	Türkiye, Suriye
Nerduş Çayı	Türkiye, Suriye
Nusaybin Çağ (Çağ Çağ Pınarı)	Türkiye, Suriye
Sabun suyu (Afrin'in kolu)	Türkiye, Suriye
Sacir suyu (Fırat'ın kolu)	Türkiye, Suriye
Sarı su	Türkiye, İran
Senpas Suyu	Türkiye, Suriye
Şemdinli çayı (Zap'ın kolu)	Türkiye, Irak
Zerkan Suyu	Türkiye, Suriye
Zap Suyu (Dicle'nin kolu)	Türkiye, Irak

(Ilgar Rüştü, 2004, s. 55)

4.2.Fırat-Dicle Havzası

Bölgenin en uzun iki nehri olan Fırat ve Dicle, Türkiye topraklarında akmaya başlayıp Suriye ve Irak topraklarında kat ettiği uzun yolculuğun ortasında birbirinden yüzlerce kilometre uzaklaşırken yolculuğun sonuna doğru birleşerek Şattül Arap adını alarak Basra Körfezine dökülmektedir.

"Fırat Nehri'nin adı, Sümer dilinde Burununu (Buranun-Buran) olup, Akadca da Purantu (dişilik takısı alınca Purattu), Hurice'de Purantu, Asurca'da Purratu halini almıştır. İbranice'ye Süryani dilinden, Perath (Prath) şeklinde geçmiştir. Eski

Farsça'da Ufratu olarak anılan nehrin adı orta Farsça'da Frat, Arapça'da al-Furat olmuştur. Yunanlılara tarihçi Heredotos tarafından Eufrates şeklinde tanıtılan nehir, Onbinlerin Dönüşü'nde (MÖ 401)ve daha sonra da Büyük İskender'in fütuhatında (MÖ 331-323) tasvir edilmiştir. Nehrin adı Batı kaynaklarına Euphrates şeklinde yerleşmiştir." (Kıran, 2005, s. 65)

"Türkiye'nin su gücü ve büyüklüğü bakımından en büyük nehri olan Fırat, Erzurum Dumlu Dağından doğup, ana kaynaklarını Doğu Anadolu Bölgesi'nden alarak Suriye ve Irak topraklarına geçmekte, Dicle Nehri'yle birleştikten sonra Şattül Arap adını almaktadır. Fırat Nehri, Murat ve Karasu kollarının birleşim noktasından, Dicle Nehri'ne ulaşıncaya kadar yaklaşık 2.330 km yol kat eder. Büyük ölçüde Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki karlarla beslenen Fırat Nehri'ne, Keban Barajı'nın altında iki önemli kol olan Tohma ve Göksu nehirleri katılmaktadır. Türkiye topraklarında 1263 km'lik bir yol kateden Fırat, Birecik'te Suriye topraklarına girmekte ve Meskene'ye kadar bu ülkeyi kuzey- güney istikametinde kat ettikten sonra güneydoğu istikametinde Irak'a yönelmekte ve Suriye toprakları içinde Sacur, Culap ve Habur kollarını almaktadır. Suriye topraklarında 660 km'lik uzunluğa sahip olan Fırat, Irak topraklarına girdikten sonrada güneydoğu istikametinde akışına devam etmekte, Bağdat yakınlarında Dicle ile birleşerek 2.935 km yol kat ederek Basra Körfezine dökülmektedir."(Bilen, 2000, s. 47)

"444.000 km^2su havzasına sahip olan Fırat Nehri havzasının %35'i Türkiye'de, %22'si Suriye'de, %43'ü Irak'ta ve %15'i de diğer bölge ülkelerindedir. Havzadaki bu dağılıma karşılık, Fırat Nehri suyunun %88,7'si Türkiye'den kaynaklanırken geriye kalan %11,3'üne ise Suriye'nin Habur ve Culap nehirleri katkıda bulunmaktadır. Irak ve diğer bölge ülkelerinin Fırat suyuna katkısı bulunmamaktadır."(Akmandor, Su Sorununun Fiziksel Boyutları, 1994, s. 22)

"1937-1993 yıllarını kapsayan ölçümlere göre; Türkiye sınırını terk ettiği noktada, Fırat Nehri'nin ortalama yıllık su miktarı 31,6 milyar m^3'tür. Suriye sınırları içinde Habur kolunu ve Türkiye'den gelen Sacur sularını alan Fırat Nehri'nin, Suriye ile Irak arasındaki sınırda yıllık su potansiyeli 35 milyar m^3'e ulaşmaktadır. Suriye'nin katkısı yalnızca 3,4 milyar m^3'tür. Irak topraklarından ise hiçbir katkı

olmamaktadır. Belirtilen rakamlara göre; Fırat Nehri sularının; yaklaşık %90'ı Türkiye topraklarından, %10'u ise Suriye topraklarından kaynaklanmaktadır. Fırat Nehri akımları gerek yıllar arasında gerekse bir yıl içinde mevsimsel olarak büyük değişiklikler göstermektedir. Örneğin, 1937-1993 yılları arasında, iki önemli kurak dönem yer almaktadır. Birinci kurak dönem 1958-62 yıllarını kapsamakta olup, 1961 yılında sınırda yıllık akım 14,9 milyar m^3'e kadar düşmüştür. Bu değer uzun yıllar ortalamasının %47'sine tekabül etmektedir. İkinci kurak periyot ise, 1970 - 1975 yılları arasıdır. Bu dönemin en kurak yılı olan 1973'te, yıllık akım 18,8 milyar m^3'e kadar azalmıştır. Bu değer uzun yıllar ortalamasının %59'unu oluşturmaktadır. İki çok kurak zaman diliminde de, Keban Barajı işletmede olmadığı için, kuraklığın olumsuz etkileri, aşağı kıyıdaş ülkeler olan Suriye ve Irak'ta yoğun olarak hissedilmiştir. Keban Barajı'nın inşasından sonra, Türkiye'de olduğu kadar Suriye ve Irak'ta da kurak yılların etkisi azalmıştır. Örneğin; çok kurak bir yıl olan 1989'da Keban Barajı olmasaydı, sınırdan yılda 20,8 milyar m^3 su aşağıya intikal edecek iken, bu miktar barajın düzenleme etkisi nedeniyle 4,7 milyar m^3 artarak 25,7 milyar m^3'e ulaşmıştır."(Bilen, 2000, s. 43-51)

Tablo 9. Fırat'ın Suyu ve Ülkelerin Su Talepleri

	TÜRKİYE	**SURİYE**	**IRAK**	**TOPLAM**
Fırat Su Potansiyeli (milyar m^3/yıl)	28,80 (%90)	3,20 (%10)	0.00 (0.00)	**32.00 (%100)**
Tüketim Hedefleri (milyar m^3/yıl)	16.32 (%51.8)	11.50 (%35)	21.12 (%66)	**48.64 (%152,8)**

(Yıldız & Özbay, Şu Fırat'ın Suyu, 2011, s. 46)

"Suriye'nin Fırat Nehri üzerinde yaptırdığı barajların toplam kapasitesi 14 milyar m^3 olup bunun 11,5 milyar m^3'lük kısmını Tabka Barajı teşkil etmektedir. Suriye'de bu barajlarla 482.900 hektar alanın sulanması planlanmaktadır. Bu alanı sulamak için 6 proje gerçekleştirileceğini belirtmektedir. Bunlar Selih, Fırat Vadisi Projesi, Aşağı Habur Projesi, Rasafe Projesi, Meyadin Projesi ve Meksene Projesidir. Suriye Tabka Barajından yılda 2.25 milyar kw enerji üretmekte, Halep şehrinin su ihtiyacını karşılamaktadır. Suriye Fırat Nehri üzerinde Harbaniye Barajı, EI Baas regülatör barajı ve Teşrin hidroelektrik santralini tamamlamıştır."(Tiryaki, 1994, s. 105-112)

"Irak'ta ise Suriye sınırdan Şattül Arap nehrine kadar Fırat Havzasından toplam 1.952.000 hektar genişliğinde 32 sulama projesi bulunmaktadır. Bu projelerin bir kısmı inşa edilmiş olup bir kısmı ise inşaat halindedir. Fırat nehri üzerinde Rawa, Hadita. Harbaniye, Ramadi, Darbandıkan, Dohan, Saddam ve Samara barajlarını yapmıştır. Bu barajlar sulama, elektrik enerjisi üretimi ve içme suyu temin etmek amacıyla yapılmıştır."(Zehir, Türkiye ile Çevresindeki Sınıraşan Su Meseleleri ve Türk Ekonomisindeki Beklenen Yeri, 1995, s. 20) Irak, Fırat ve Dicle nehirlerinin birleşmesiyle oluşan Şattül Arap Nehri vasıtasıyla 105.000 hektar alanı sulamaktadır.

Yukarıdaki rakamlardan açıkça anlaşılacağı üzere; Türkiye dışında, Suriye ve Irak'ın katkı ve tüketim oranlarında hakkaniyet ölçülerine uygun bir yaklaşım görülmemektedir. Suriye ve Irak'ın tüketim hedeflerinin; Fırat havzasının mevcut su potansiyelinden daha fazla olduğu ortaya çıkmakta ve bunun karşılanması imkân dâhilinde değildir.

"Dicle, Fırat Nehrinden sonra Güneybatı Asya'nın ikinci uzun nehridir. Nehrin adı, Sümerce İdigna'dan (Adigima) gelen Dicle'ye, Akadca'da İndiglat (Adiglat), Eski Farsça'da Tigra denilirken, Herodotos (yak. MÖ 450) ve ondan sonrakiler nehri Tigres olarak adlandırmaktadır. İdigna, büyük bir olasılıkla İd(i)gina (akan nehir) kökünden gelmektedir." (Kıran, 2005, s. 67)

"1840 km uzunluğundaki Dicle Nehri, Doğu Anadolu'da Baba Dağı'nın güney eteklerindeki kaynakların birleşmesiyle oluşur. Ambar, Kuru, Pamuk, Hazro, Batman ve Garzan Çayları ile beslenir ve Türkiye-Suriye arasında sınır teşkil ettikten sonra 525 km'lik yolculuğunu tamamlayarak önce Suriye ve kısa bir mesafe sonrasında Irak topraklarına girerek bu ülke sınırları içinde Büyük ve Küçük Zap sularını almaktadır. Mezopotamya ovasındaki uzun yolculuğu sonrasında Dicle, Basra Körfezi yakınlarındaki Hammer Gölü kuzeyinde Fırat'la birleşerek 179 km uzunluğundaki Şattül Arap suyolunu oluşturarak Basra Körfezine dökülmektedir."(Zehir, Türkiye ile Çevresindeki Sınıraşan Su Meseleleri ve Türk Ekonomisindeki Beklenen Yeri, 1995, s. 20)

"Yıllık kapasitesi 54,7 milyar m^3 civarında olan Dicle Nehri havzasının %12'si Türkiye'de, %0,2'si Suriye'de, %54'ü Irak'ta ve %34'ü de diğer bölge ülkelerindedir. Dicle'nin sahip olduğu suyun %51'i Türkiye'den, %39'u Irak'tan ve %10'u İran'dan kaynaklanır.(Karakılçık, 2008, s. 42) Irak'ın katkı miktarı yaklaşık olarak Fırat Nehri'nin taşıdığı su kadardır. Suriye'nin ise Dicle Nehri'ne katkısı yoktur. Fırat ve Dicle Nehri'nin toplam su potansiyeli yaklaşık Nil Nehri'ne eşittir. Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde ülkelerin tüketim hedefleri nehrin taşıdığı su miktarının oldukça üzerindedir." (Akmandor, Su Sorununun Fiziksel Boyutları, 1994, s. 40-48)

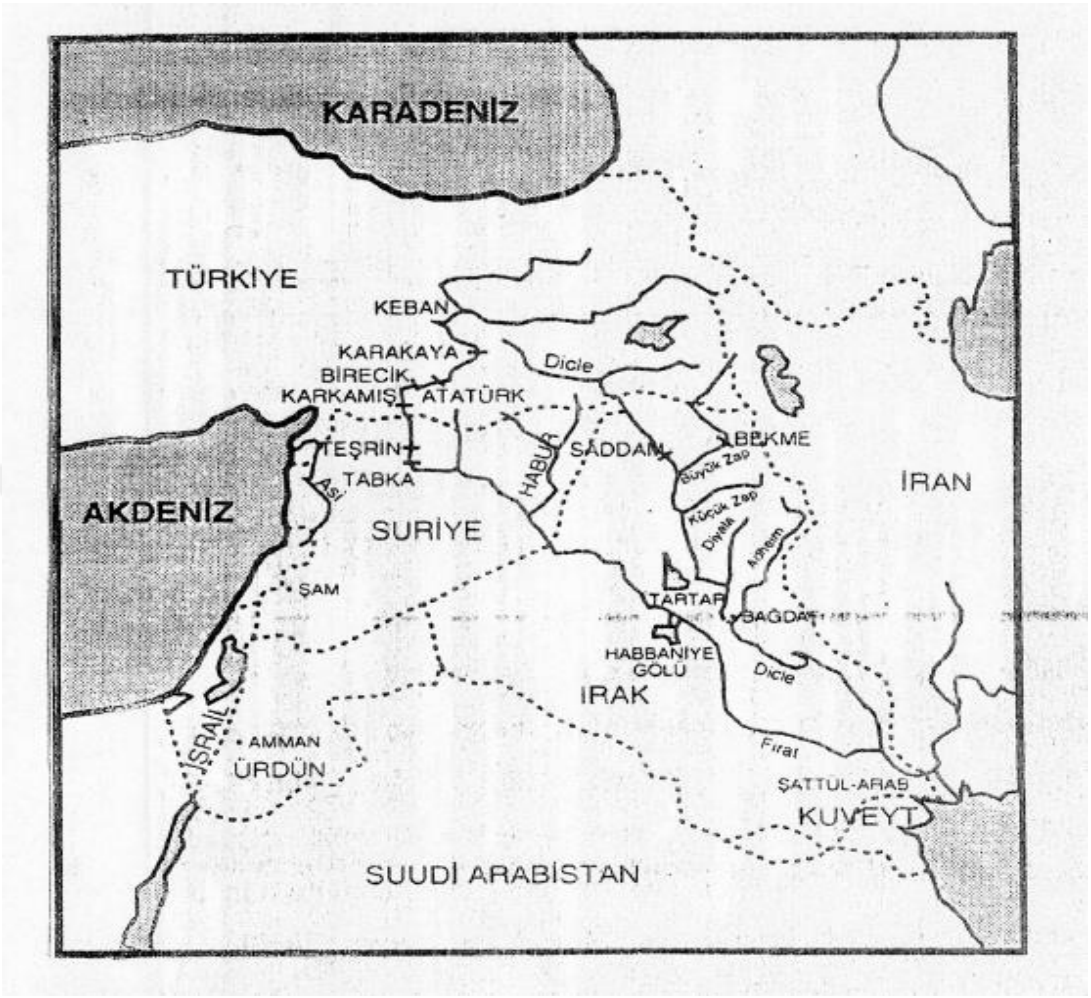
Tablo 10. Dicle'nin Suyu ve Ülkelerin Su Talepleri

	TÜRKİYE	**SURİYE**	**IRAK**	**TOPLAM**
Dicle Su Potansiyeli (milyar m^3/yıl)	20 (%40)	0.00 (%0.00)	26 (%51)	**50 (%100)**
Tüketim Hedefleri (milyar m^3/yıl)	6,87 (%13.74)	2.60 (%5.2)	45.00 (%90)	**54.47 (%109)**

(Yıldız & Özbay, Şu Fırat'ın Suyu, 2011, s. 46)

"Türkiye'deki barajların inşasından önce, Fırat-Dicle Havzası'nda önemli boyutlarda taşkınlar ve kuraklıklar yaşanmıştır. Bu taşkın ve kuraklıklar özellikle Suriye ve Irak'ta görülmüştür. Suriye ve Irak'ta, Fırat ve Dicle nehirlerini çevreleyen ovalar, su seviyelerinin artması ile taşkın alanları haline dönüşmüştür. Basra Körfezi yakınlarındaki göl ve ıslak alanlar kurak mevsimde küçülürken, ilkbahar taşkınlarında artarak sulama alanlarını kaplamıştır. Fırat Nehri'nin Türkiye'deki barajlar inşa edilmeden önceki doğal şartları ile barajlar inşa edildikten sonraki düzenli akım şartları karşılaştırıldığında, gerek taşkın doğuran ortalamanın çok üstündeki, gerekse kuraklığa neden olan ortalamanın altındaki akımların meydana gelme olasılığının büyük ölçüde azaldığı gözlemlenmektedir. Zira geniş hacimli depolama tesisleriyle, nehirlerin doğal özellikleri üzerinde önemli değişiklikler meydana getirmek mümkündür. Bu tesislerle yıllar arasında su aktarımı yapılarak, yağışlı yıllarda kullanılamayan sular, kurak dönemler için biriktirilerek su ihtiyaçları karşılanırken, taşkın suları depolanarak zararları önlenmektedir. Suriye ve Irak'ta topografik koşullar büyük barajların inşasına müsait olmadığı gibi, baraj gölünden çok büyük miktarlardaki buharlaşmalar önemli su kayıplarına da neden olmaktadır."(Bilen, 2000, s. 3)

Şekil 3. Fırat-Dicle Havzası

(Bilen, 2000, s. 42)

Bölgenin dağlık alanlarındaki karlar hidrolojik döngüde önemli bir rol oynayarak Fırat ve Dicle Nehri sularını meydana getirmektedir. Araştırmalara göre; bölge sıcaklıklarında önemli artış nedeniyle Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki kar örtüsünde azalma meydana gelecektir. Yine yapılan bir araştırmaya göre; havzanın alçak yerlerinde bu yüzyılın sonuna doğru kar tabakasının ortadan kalkacağı, yüksek yerlerde ise %50-80 arasında azalmalar olacağı öngörülmektedir.

4.2.1. Fırat ve Dicle Nehirlerindeki Suların Paylaşımı

Ülkeler arasında sınıraşan nehirler konusunda nehirlerden genellikle ulaşım amaçlı kullanım sağlandığından sorunlar yokken; nehirlerden faydalanmanın

çeşitlenmesi, tarımda sulamanın artması, sanayileşmenin gelişmesi, depolama tekniklerinin önem kazanması ve su kaynakları üzerinde projeler oluşturulmaya başlanması nedeniyle paylaşım sorunları ortaya çıkmıştır. Tarih boyunca önemli medeniyetleri barındıran bu bölgede son yıllardaki suyun kullanım alanlarındaki farklılıklar özellikle Türkiye'nin Fırat ve Dicle nehirlerinden yararlanarak yeni projeler geliştirmesi nedeniyle sınıraşan sular sorunu ağırlık kazanmaya ve üç ülke arasındaki ilişkileri etkilemeye başlamıştır. Özellikle; Türkiye'nin GAP'ı hayata geçirme çabaları ile aşağı kıyıdaş ülke olan Suriye ve Irak'ta rahatsızlık oluşturmaya başlamıştır. Fakat bu üç ülke arasında yıllardır görüşme yapılmasına ve hatta Türkiye'nin iyi niyetli önerilerine rağmen kalıcı sonuca ulaşılamamıştır. Türkiye, Asi nehri ile ilgili Suriye ve Lübnan'la sorun yaşarken; Fırat-Dicle nehirleri ile ilgili Suriye ve Irak'la sorun yaşamaya devam etmektedir.

Tablo 11. Fırat/Dicle Nehir Havzası'nda Su Sorunu Matrisi

	Türkiye	**Suriye**	**Irak**
Eski Antlaşmalar	Paylaşıma yönelik değil	Paylaşıma yönelik	Paylaşıma yönelik
Kalıcı Üçlü Antlaşma	İstemiyor	İstiyor	İstiyor
Uluslararası Suyolu	Tanımı kullanmıyor	Tanımı kullanıyor	Tanımı kullanıyor
Fırat ve Dicle Nehirleri	Ortak havzadır	Ortak havzadır	Ayrı havzalardır
Savunduğu Doktrin	Mutlak ülke egemenliği	Nehrin bölünmez bütünlüğü	Tarihsel kullanım hakkı
Asi Nehri	Görüşülsün	Görüşülmesin	Yorumsuz
GAP	İşbirliğini artıracak	Sorunu artıracak	Sorunu artıracak
İstenen Akış Miktarı	500 m^3/sn.	700 m^3/sn.	700 m^3/sn.
Çözüm	Üç aşamalı plan	Miktar üzerinden paylaşım	Miktar üzerinden paylaşım

(Pamukçu K. , 2000, s. 250)

Bölge ülkeleri arasında su fazlası olduğu ileri sürülen Türkiye'nin teknik yönden kullanılmaya elverişli toplam yıllık 110 milyar m^3'lük kapasitenin yalnızca 25,9 milyar m^3'ü fiilen kullanılabilmektedir.

Binlerce yıldır Fırat ve Dicle Nehirleri tarafından sulanmakta olan topraklar, bölünme ve paylaşım krizlerinin oluşturduğu bir manzara içerisinde yer almaktadır. Bu akarsularla ilgili antlaşmaların olmaması, su kullanım haklarının belirlenememesi ve su kaynaklarının havza boyunca yönetilememesi, bölge ülkeleri arasında uluslararası bir uzlaşmazlığın yanı sıra, bölgesel ekonomik işbirliğinin de sağlanamamasına neden olmaktadır.

4.2.2. Suriye'nin Yaklaşımı

Su kaynaklarının toplam yıllık hacmi 45 milyar m^3 olan Suriye, bu suların 2/3'ünü değerlendirememektedir. Artan nüfus ve savaş ortamının devam ettiği Suriye'de artan su ihtiyacına karşılık Suriye'nin coğrafi konumunun ortaya çıkardığı çölleşme, çevre ve kuraklaşma sorunları iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir.

"1987 yılında Türkiye Başbakanı Turgut Özal'ın Suriye ziyaretinde imzalanan Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü'nün 6-10'uncu maddeleri su üzerinedir." (Kıran, 2005, s. 226) Türkiye aylık ortalama 500 m^3/sn. su vereceğini taahhüt etmiş, ayrıca bu protokolle birlikte iki ülke, kendi toprakları içerisinde Suriye veya Türkiye karşıtı hareketleri desteklemeyeceğini içeren bir güvenlik protokolü imzalamasına rağmen Suriye terör örgütünü desteklemeye devam etmiştir. 1990'larla birlikte Suriye su kaynaklarını İsrail'e kullandırmasının, Türkiye'den alacağı daha fazla suya bağlı olduğunu ifade etmiş ve İsrail ve ABD'nin Türkiye'ye baskı yaparak İsrail-Suriye su sorunun merkezine çekilmeye başlanmıştır. 2011 yılında Arap Baharı'nın etkisiyle Suriye'de ortaya çıkan iç savaş ve siyasi istikrarsızlık devam ettiğinden ikili ilişkiler de sekteye uğramıştır.

Suriye ve Irak her ortamda Türkiye'nin su politikasının kendilerine zarar verdiğini ileri sürmektedir. Fırat ve Dicle nehirlerini uluslararası akarsular olarak kabul ettiklerinden Türkiye'nin bu nehirler üzerinde tam egemenlik hakkına sahip olmadığını, bu nehirlerin uluslararası hukukun öngördüğü ilkeler doğrultusunda adil

bir şekilde paylaşılması gerektiğini düşünmektedir. Su zengini olarak gösterilse de su stresi çeken Türkiye'nin sahip olduğu suyu komşularına karşı siyasi bir meta olarak kullanmamalı ve bunu ekonomik amaçlı düşünmemelidir. Fırat ve Dicle ortak bir havza değil ayrı nehirler olarak değerlendirilmeli ve bu nehirler üzerine kurulacak tesislerde üç ülkenin karar hakkı bulunmalıdır.

Suriye'nin en önemli su kaynağı ve ulaşıma elverişli tek akarsuyu Fırat Nehri, kuzeybatıdan ülkeye girdikten sonra, güneydoğu yönünde ilerleyerek, ülkenin doğu kesimini boydan boya geçer. Su toplamaya 1973 yılında başlayan Tabka Barajı gibi sulama projeleri geniş alanların tarıma açılmasını sağlamıştır. Suriye'de toplam yerüstü su kaynakları, Fırat Nehri hariç 9,94 milyar m^3/yıldır. Suriye Fırat'tan 15,75 milyar m^3/yıl (saniyede 500 m^3) su almaktadır.

Suriye, tarihten gelen kadim sulamaları ve sulamayla ilgili olarak çok sayıda ve maliyetli işletmeler ve tesisler yapması nedeniyle Fırat ve Dicle sularının kazanılmış hak niteliğinde olduğunu iddia etmektedir.

Suriye, Fırat ve Dicle nehirlerinin paylaşılmasına hukuki zemin oluşturmak için Fırat ve Dicle üzerinde tarihsel haklarının olduğunu ileri sürerken, bu nehirleri uluslararası suyolu ya da ortak su-ortak kaynak olarak tanımlamakta ve paylaşılabilir kaynaklar olarak değerlendirmektedir. Fırat ve Dicle'nin uluslararası su ya da uluslararası suyolu kabul edilmesi halinde, bu suların ortak su olduğu anlayışından hareketle, sularının paylaşılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Suriye, Fırat nehrinden 500 m^3/sn.den çok daha fazla su verilmesini, bu sebeple sulara ait yeni bir antlaşma yapılması gerektiğini ileri sürerken 1987 Protokolü'nün süresinin dolduğunu, eskidiğini ve artık ihtiyaca cevap vermediğini savunmaktadır.

Suriye, Türkiye'nin baraj ve hidroelektrik santrali inşaatlarıyla suyu kirlettiğini, kıyıdaş ülkelere zarar verdiğini ve bırakılması gereken miktarı bırakmadığı iddia etmektedir. Suriye, özellikle GAP nedeniyle, Fırat sularında kirlenme ve tuzlanma meydana geldiğini ve böylece su kalitesinin düştüğünü savunurken tuzlanmaya asıl sebep ise Suriye ve Irak'ta toprağın doğal yapısında

bulunan yüksek orandaki tuzdur.

"Suriye topraklarının tuzluluk oranıyla ilgili; 'Suriye tuzlanma yönünden Türkiye'den çok az etkilenecektir. Suriye toprakları jipsli ve tuzlu bir yapıya sahip olup, uygun şartlarda yıkanması ve temizlenmesi sonucunda Fırat Nehri'ne dönecek erimiş tuzlar, Irak toprakları üzerinde büyük sorunlar meydana getirecektir.' açıklamasında bulunmuştur."(Bilen, 2000, s. 338)

"Suriye'nin su politikasında önemli yer tutan ilkelerden biri de, matematiksel çözüm önerisidir. Suriye, her iki nehrin sularını matematiksel formülle paylaşmayı önermektedir. Matematiksel çözüme göre yapılması gerekenler şunlardır:

- Her ülke iki nehirden suya ne kadar ihtiyacı olduğunu ayrı ayrı bildirecektir.
- Her ülkede iki nehrin kapasitesi ayrı ayrı hesaplanacaktır.
- Kıyıdaş ülkenin belli nehirden almak istediği toplam su miktarı, o nehrin debisinden fazlaysa geri kalan miktar, orantılı olarak her ülkenin istediği su miktarından düşürülerek nehir suları paylaşılacaktır." (Denk, 1997, s. 47)

"Suriye'nin Asi Nehri'ne yönelik tezleri ile Fırat ve Dicle'ye yönelik tezleri birbiri ile çelişmektedir. Fırat-Dicle konusunda Türkiye'yi her fırsatta suyu tutmakla suçlayan Suriye, Asi Nehri'nin sularını ise istediği gibi kullanmaktadır. Ayrıca Asi nehrinde Lübnan'la yaptığı paylaşım anlaşması konusunda aşağı kıyıdaş ülke olan Türkiye'yi yok saymıştır. Bunlardan başka, Asi Nehri yaz aylarında iyice azalmakta ve Suriye bu suyu tamamen keserek ve kimyasal atıklarla kirleterek, Amik Ovası'ndaki Türkiye tarımına büyük zarar vermektedir. Türkiye, Suriye ve Irak'la Fırat ve Dicle konusunda çeşitli görüşmeler yaparak, 1987 Protokolü ile suyun neredeyse yarısını aşağı kıyıdaş ülkelere bırakırken Suriye, Asi Nehri'nde aşağı kıyıdaş ülke konumunda bulunan Türkiye'nin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmamaktadır."(Bilen, 2000, s. 103)

Suriye, su ile ilgili hukuki kuralların ortaya konmasını ve sorunun çözümünün Uluslararası Adalet Divanı tarafından gerçekleştirilmesini savunarak sorunu uluslararası arenayı da dâhil ederek muhatapları çoğaltmaya çalışmaktadır. Hâlbuki kıyıdaş ülkeler arasında yapılacak olan uzlaşma ile sağlanacak çözüm kıyıdaş

ülkelerin hak ve menfaatlerini en iyi yansıtan çözüm olacaktır. Bu sebeple, uluslararası sözleşmelerde de öncelikle tarafların müzakere ve anlaşmaya varmaları hususu teşvik edilmektedir.

Genel hatlarıyla Suriye'nin tezlerini şöyle sıralayabiliriz:

- Dicle ve Fırat, "ortak su" statüsünde kabul edilip eşit paylaşılmalıdır.
- Türkiye'nin 1987 protokolüyle bıraktığı 500 m^3/sn. su, Suriye'nin tarım alanlarını sulaması ve artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için yeterli değildir.
- Sorun, yalnızca Türkiye, Suriye ve Irak'ı ilgilendirmez, tüm Ortadoğu'nun sorunudur. Suriye'nin İsrail'e Golan Tepesi'nde talep ettiği suyu verebilmesi (dolayısıyla İsrail-Suriye barışının sağlanabilmesi) Türkiye'den istediği miktarda su alabilmesine bağlıdır.
- Atatürk Barajı inşası sırasında Türkiye, Fırat'ın Debisini önemli ölçüde azaltmış, saniyede 500 m^3'ten daha az su vermiştir. Birecik ve diğer barajlarda da aynı şey olacaktır. Türkiye'nin Fırat üzerinde kurduğu barajlar sürekli artıyor ve Birecik barajı Suriye sınırına 20 km, en son kurulan Kargamış barajı ise 2 km'dir. Suriye'ye göre, bu barajlar Türkiye'nin Suriye'ye vereceği su miktarlarını istediği gibi ayarlama olanağı vermekte, Irak ve Suriye'yi ekonomik ve özellikle tarım alanında kendine bağımlı kılma olanağı elde etmektedir.
- Türkiye, GAP'la suyu kontrolünde tutmayı ve dolayısıyla Suriye ve Ortadoğu üzerinde siyasi baskı kurmayı amaçlamaktadır. Suriye yönetimi, GAP bittiğinde Suriye'ye akan suyun kalite ve miktarında değişiklik olacağını ileri sürmektedir.
- Konu BM bünyesinde tartışılmalıdır.
- Türkiye suları kirletmektedir. Su sıfıra, doğru hızlanırken, diğer yandan Suriye'ye bırakılan su kirleniyor. Sulamaya verilen ve oradaki kimyasal gübreye karışan suyun yeniden kaynağa dönmesiyle su büyük oranda kirlenmiş olarak Suriye'ye akıyor.
- Son olarak şu noktayı da eklemek gerekiyor: Suriye, Hatay konusunda ileri sürmüş olduğu tezlerinden vazgeçmesine yol açacağından Asi nehrini, Fırat ile denge olarak görmemektedir.(Yıldız Y. , 2000, s. 195)

4.2.3. Irak'ın Yaklaşımı

Irak'ın su kaynaklarının toplam yıllık 80 milyar m^3 (kişi başına yıllık su miktarı ortalama 5500 m^3)'tür. Irak'ta suyun miktarı değil su yönetimi, toprak tuzluluğu, nehirlerin akış düzeninin taşkın ve kuraklıklarla karşı karşıya kalması sorun oluşturmaktadır.

Fırat ve Dicle nehirleri konusunda; Türkiye, Suriye ve Irak arasında 1950'li yıllara kadar mevcut sularla ilgili herhangi bir gerginlik olmamış, diğer ülkelerce nehir sularının paylaşımına ilişkin herhangi bir şikâyet gündeme gelmemiştir. Ancak, 1950'li yıllardan sonra Türkiye ve Suriye'nin Fırat nehri sularından faydalanmak üzere projeler geliştirmeye ve uygulamaya başlaması ile bu durum değişmiş ve Irak su sıkıntısı çektiği iddiaları ile şikâyet etmeye başlamıştır.

Türkiye 1975 yılında tamamlanması planlanan Keban Barajını, Suriye ise 1968 yılında Tabka barajını yapmaya başladığı zaman Havza'da ilk sorun ortaya çıkmıştır. Her iki ülkede yapımına başlanan bu iki baraja su dolumu esnasında; Irak, su sıkıntısı yaşadığını ileri sürmüş ve bunun da sorumlusunun Suriye olduğunu iddia ederek Suriye ve Irak arasında gerilim olmuştur.

"1964 yılında Türkiye-Suriye Fırat sularının hakça ve makul kullanımı için Ortak Teknik Komite (OTK) kurulmasına karar vermişlerdir. Bu toplantıda, bu komiteye üçüncü kıyıdaş Irak'ın da katılması kararı verilmiştir. 22-25 Aralık 1980 tarihinde Ortak Ekonomik ve Teknik İşbirliği'nin ilk toplantısında bir araya gelen Türkiye ve Irak, havza sularının tartışılması ve kıyıdaşlar arasında su sorununu ortadan kaldırmak amacıyla Ortak Teknik Komiteyi kurmuşlardır. Suriye söz konusu komiteye, 1983 yılında katılmıştır."(Dursun A. , 2006, s. 151-152-153)

2002 yılından sonra Türkiye'nin dış politikadaki değişimi ile Ortadoğu'ya olan ilgisinin artması, ABD'nin Suriye üzerindeki baskısı, Suriye'nin bölgedeki tecridi ve Irak'ın parçalanma ihtimalinin güvenlik tehlikesi oluşturması iki ülkeyi birbirine yaklaştırmıştır. Bu dönemde iki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması

imzalanmıştır. Ayrıca bu süreçte Suriye, Hatay'ın Türkiye sınırlarında olduğunu kabul etmesi ile uzun yıllar sonra Asi Nehri ile ilgili sorunlar iki ülke arasında gündeme gelmiş, günümüzde ise Arap Baharından etkilenen Suriye'deki iç karışıklıklar nedeni ile ikili ilişkiler de sekteye uğramıştır.

"Mevcut su kaynaklarının en iyi bir biçimde kullanılmasını sağlamak için Iraklı yetkililer, Dicle ve kolları üzerinde birçok baraj inşa etmişlerdir. Bunlar arasında şunları sayabiliriz: Dokan Barajı (1959), Derbendihan barajı (1962), Hemrin barajı (1981), Saddam Barajı (1986), Dibbis Barajı (1965), Diyala Barajı (1969) ve Azim Barajı (1999). Aynı şekilde, çok sayıda baraj ve belli başlı kros regülatörleri de inşa etmişlerdir. En önemlileri şunlardır: El Kut barajı (1939), Samira barajı ve Sarsar Ünitesi (1956), El Mişrah ve El Hahla regülatörleri (1977), El Buteyre ve El And regülatörleri (1978). Fırat üzerinde inşa edilmiş olan barajlar ile regülatörleregelince, en önemlileri şunlardır. El Kaddasiye (1987), ilk defa 1911'de inşa edilen ve 1987 de tekrar yenilenen Hindiye ünitesi, Miccara regülatörü (1942), El-Ramadi barajı ve Dibban Regülatörü (1948), El-Varar regülatörü (1952), Kerme Beni Said Ümmeti Nahle, İkayka ve El Baffar regülatörleri (1957), El-Mişhab regülatörü (1959),Giiveyn regülatörü (1968), Falluca barajı (1985),El-Kufe, El-Semsiye ve El-Abbasiye regülatörleri (1986) ve Şattül Arap üzerindeki El-Basra Regülatörü (1983)."(Koluman, 2003, s. 74-75)

Irak sınıraşan sularla ile ilgili iddialarında Suriye ile hemen hemen aynı görüşü paylaştığından bu iki ülke Türkiye'ye karşı ortak politika izleme eğilimindedirler. Irak'a göre; Fırat ve Dicle Nehirlerinin binlerce yıldır Mezopotamya topraklarına hayat vermesi ve bu nehirlerin Irak topraklarında yaklaşık 2 milyon hektarlık tarım alanının sulanması için kullanılması, belirtilen alanı sulamak için de birçok işletme tesisi yapmış olması (Kadim Sulamaları) sebebiyle "kazanılmış hakları" bulunmaktadır.

"Irak yönetimi, Suriye görüşlerine benzer şekilde, su sorununun çözümüne yönelik matematiksel paylaşım esasına dayanan önerileri getirmektedir. Ayrıca Irak, Fırat ve Dicle'yi iki ayrı havza olarak değerlendirmektedir."(Durmazuçar, 2002, s. 135-136) "Türkiye ise bu yaklaşıma karşı çıkmakta ve iki nehir tek havza ilkesini

vazgeçilmez olarak kabul etmektedir. Bu durum iki ülke arasındaki uzlaşmazlığın temel noktalarındandır. Fırat ve Dicle'nin, Basra Körfezi'nin yaklaşık 180 km kuzeyinde birleşerek Şattül Arap adını alarak, Körfeze döküldüğü daha önce belirtilmiştir. Bu iki nehir özellikle Irak topraklarında birbirine çok yaklaşmaktadır. İki nehir arasında hiçbir doğal engel veya yükselti bulunmamakta, hatta bazen bunların suladıkları alan dahi birbirinden ayırt edilememektedir."(Bilen, 2000, s. 64) Bu sebeple Türkiye'ye göre; Şattül Arap Nehri'nin iki kolu olarak kabul edilmesi gereken Fırat ve Dicle nehirleri birbirine çok yakın olduğu için Dicle Nehri'nden Fırat Nehri'ne su aktarma imkânı bulunması özellikle Irak tarafından kabul edilmemekte ve su tahsislerinin her nehir için ayrı yapılması istenmektedir.

"Bunlardan başka, Irak'a göre sular rejimini düzenleyen metin olan 1987 Protokolü'nün hazırlanmasında, Atatürk Barajı'nın yapımı esas alınmıştır. Atatürk Barajı'nın yapımı tamamlandığı için 1987 Protokolü'nün de süresi dolmuştur ve artık geçersizdir. Irak, Suriye gibi 1987 protokolünün geçerliliğini yitirmesi düşüncesi ile birlikte, Türkiye'nin Fırat'tan bıraktığı su miktarının yeniden saptanması gerektiğini iddia etmektedir. Irak, yeni bir anlaşma yapılması gerektiğini ve bununla da kendilerine en az 700 m^3/sn. su bırakılmasının gerektiğini de dile getirmektedir. Bu iddia Fırat'ın yıllık ortalama debisinin 1000 m^3/sn. olduğu, bu suyun her bir ülkeye 1/3 oranında eşit dağıtılması gerektiği anlayışına dayanmaktadır. Irak, Suriye'nin Dicle suyuna katkısı olmadığı gerekçesiyle Suriye'nin Dicle ile ilgili görüşmeler sürecine de dâhil olmaması gerektiğini savunmaktadır.(Durmazuçar, 2002, s. 135) Irak, Türkiye ve Suriye'nin tüketim için Dicle Nehri'nden kullanımlarının fazla olmayacağını, bu sebeple Dicle suyunun çoğunun kendisine kalacağını hesaplayarak, Fırat'tan daha fazla su elde etmeye çalışmakta ve bu sebeple Fırat'ı daha çok gündeme taşımaktadır. Suriye ise Dicle'nin fazla suyunu kendi santrallerinden geçireceği için Irak'ın Fırat'tan fazla su talebi kendi tutumuyla örtüşmekte, bu sebeple Türkiye'nin "İki nehir tek havza" politikasına karşı çıkmakta ve Türkiye'ye karşı Irak ile birlikte hareket etmektedir."(Bilen, 2000, s. 67)

"Irak yetkilileri, Dicle ve Fırat'ın sularının aşağıda belirtilen şekilde 'matematiksel formülle paylaşılması'nı istemektedirler:

- Nehirlere kıyıdaş her ülke su ve sulamaya ilişkin planlanan ya da inşa edilen

yatırımlarında diğer ülkelerin su talebini dikkate alacak,

- Üç ülke Fırat ve Dicle nehirlerine ait elde ettikleri hidrolojik verileri birbirlerine sunacaklar,
- Bütün verilerin toplandığı Ortak Teknik Komite ilk önce mevcut yatırımların, daha sonra inşa aşamasındaki yatırımların, son aşamada da planlanan yatırımların su talebi ve arzı üzerindeki etkisini tespit edecek."(Yıldız Y. , 2000, s. 198)

4.2.4. Türkiye'nin Yaklaşımı

Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerini uluslararası akarsular olarak değil, sınıraşan akarsular olarak kabul ettiğinden suya kaynaklık eden ülkeler ile aktığı ülkeler arasında eşit egemenlik ve eşit paylaşımdan söz etmek mümkün değildir. Söz konusu nehirler ile ilgili bağlayıcı bir uluslararası hukuk ilkesi bulunmadığından kendi sınırları içerisinde kalan kesimleri üzerinde uygun gördüğü şekilde faydalanma hakkı vardır ve bu nehirler üzerine kurulacak olan tesislere de Türkiye kendisi karar verir. Bu konuda; Türkiye her ortamda Suriye'ye 500 m^3/sn. su akıtacağını söz vermiş ve bunu da yerine getirmektedir. Artan önemi nedeni ile su, bölgesel işbirliğinin birleştirici unsuru olarak görülmektedir. Bu kapsamda işbirliğine hazırdır. Ancak bu Türkiye'nin kendi önceliklerine göre ve kendi projelerini aksatmayacak şekilde gerçekleştirilmelidir. Ayrıca akılcı, hakça ve optimum kullanımı öngören ve daha sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde anlatılan "üç aşamalı plan" önerisini ileri sürmüştür. Türkiye üzerinde baskı kurmak için terör örgütlerini destekleyici ve GAP'ı geciktirici girişimlere taraf olunmamalıdır. Fırat ve Dicle tek bir sınıraşan su sistemi veya müşterek bir havza olarak değerlendirilmeli ve tarafların bütün bölgesel su kaynaklarının envanteri çıkarılmalıdır. Bütün havzada tarıma elverişli topraklar gözden geçirilerek sınıflandırılmalıdır. Arazi kullanımı ile ürün desenine bağlı olarak her üç ülkedeki gerçek su ihtiyacı tespit edilmelidir. Ayrılıkçı terör örgütleri desteklenmemeli ve GAP'ı önlemeye veya geciktirmeye yönelik çaba ve girişimlerden vazgeçilmelidir.

Türkiye'nin yapmış olduğu depolama tesislerinin Suriye ve Irak'a sağladığı düzenli su sayesinde kuraklık ve taşkınlardan oluşacak zararlar önlenmiştir. Kıyıdaş

ülkelerin su kaynaklarının depolanması için yapılan tesislerin maliyetini paylaşmaları hakça ve makul bir çözüm olarak düşünülebilir.

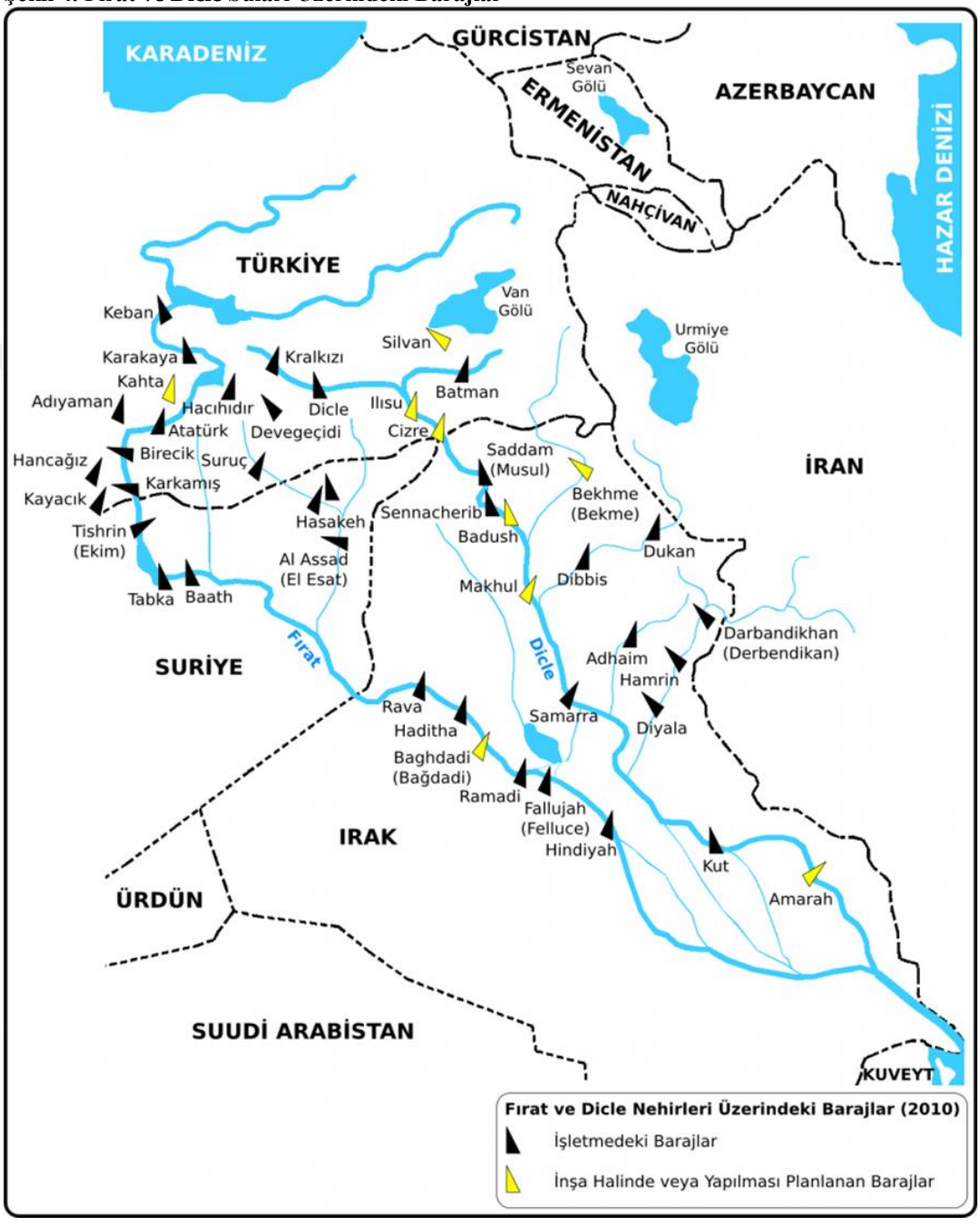
4.2.5. Arap Ülkelerinin Yaklaşımı

"Arap ülkelerine göre; Fırat ve Dicle nehirleri "Uluslararası Akarsular"dır. Fırat ve Dicle uluslararası hukukun öngördüğü şekilde üç ülke arasında adil bir şekilde paylaşılmalıdır (Mutlak Bütünlük Doktrini). Bu paylaşımda İslami fıkıhtaki "La darar vala idrar" (Ne zarar ver nede zarar gör) prensibi uygulanmalıdır. Anlaşma yapılıncaya kadar Türkiye Fırat'tan 700 m^3/sn. su vermelidir. Türkiye ihtiyacından fazla suyu komşularına satılacak, ekonomik bir meta olarak görmemeli, bir silah veya politika aracı olarak kullanmamalıdır. Fırat ve Dicle tek bir su sistemi veya müşterek havza olarak mütalaa edilmemeli, görüşmelerde ayrı ayrı ele alınmalıdır. İki nehir üzerinde kurulacak bütün tesisler ile öncelik sıraları, üç ülke tarafından müştereken kararlaştırılmalıdır. Fırat ve Dicle, Irak ve Suriye için **"olmak ya da olmamak"** sorunudur. Türkiye bu nehirlerden hakkının üstünde kullanıma gitmemelidir. Türkiye'nin esas itibariyle bölgesel güvenliğin, ekonomik işbirliği yoluyla sağlanmasını amaçlayan 'Barış Suyu Projesi'; bir ticari proje olarak görülmekte ve suyun da petrol gibi satılabilir bir kaynak olduğu görüşü, kabul edilmek istenmemektedir. Türkiye'ye su nedeni ile bağımlı olunması ve Türkiye'nin bölgede bir güç haline gelmesi fikrinin oluşumu arzu edilmemektedir."(Gürson P. , Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde, Suriye-Türkiye İlişkilerine Analitik Yaklaşım, 1999, s. 48)

Fırat ve Dicle nehri Arap dünyası için olduğu kadar Türkiye için de çok önemlidir. Bu iki nehrin geçtiği Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Türkiye için, kalkındırılması öncelikli bir bölge ve hedef olup bu hedefin gerçekleştiricisi ise GAP'tır. Bu nedenle Fırat ve Dicle olmadan GAP'ı düşünmek mümkün değildir. Bu iki nehir, kıyıdaş ülkelerin menfaatlerini bir araya getirerek ülkeler arasında su konusunda işbirliğini önermekte; ancak ülkeler bu işbirliğini tercih etmemektedir. Dünyada ve Ortadoğu'daki su konusunda ülkelerin siyasi müzakere yollarının tüketmesi nedeniyle konunun sıcak savaşa yol açma ihtimali birçok araştırmacı tarafından ifade edilmektedir. Hiç şüphe yok ki; vuku bulacak bir sıcak savaşta

tarafların karşılıklı durumunu yansıtan ve neticenin ne olabileceğini gösteren unsuru, ülke silahlı kuvvetleri meydana getirmektedir.

Şekil 4. Fırat ve Dicle Suları Üzerindeki Barajlar

(Yıldız & Özbay, Şu Fırat'ın Suyu, 2011, s. 94)

"Fırat-Dicle Havzası çığır ülkeleri arasında, su sorunlarında kaynaklanabilecek bir çatışma olasılığını arttıran altı önemli etmenin bulunduğu görülmektedir:

1- Çığır ülkelerinin Dicle-Fırat Havzası'na bağımlılıkları;

2- Çığır ülkelerindeki nüfus artışı;
3- Çığır ülkelerinin ekonomik ve siyasal yönelimleri;
4- Çığır ülkeleri arasındaki siyasal ilişkiler ve su konusundaki gerginlikler;
5- Etno-politik etmenler bağlamında PKK sorunu
6- İkili ve bölgesel sorunların etkisidir." (Mazlum, 2003, s. 100)

5. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP)

5.1.Güneydoğu Anadolu Projesi

"Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleri ile Fırat Nehri üzerindeki çalışmalar 1936 yılında başlamıştır. 1936 yılında Fırat Nehri üzerinde Keban ve Kemaliye Akım Gözlem İstasyonları ve 1945 yılında Dicle Nehri üzerinde Diyarbakır Akım Gözlem İstasyonu açılmış, ileri yıllarda kurulacak olan tesisler için veriler toplanmaya başlanmıştır. 1953 yılında DSİ Genel Müdürlüğü'nün kurulmasıyla etüt çalışmaları hızlandırılmış ve önemli havzalardan başlanmak üzere tüm havzayı içine alan "Havza İstikşaf (Arapça kökenli bir kelime olup; keşif çalışması yapma, araştırma) Raporları" hazırlanmıştır."(Bilen, 2000, s. 203)

"Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu kaynakları değerlendirerek bu yörede yaşayan insanlarımızın gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmeyi, bölgelerarası farklılıkları gidermeyi ve ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlayan, aynı zamanda ülkemizi uluslararası alanda markalaştıran son derece önemli ve kapsamlı bir projedir."(T.C. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum, 2016, s. 1)

"GAP, başlangıçta Bölge'nin su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayanan bir program olarak ele alınmış; Fırat-Dicle Havzası'nda sulama ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik 13 proje paketinin toplamı olarak planlanmıştır. Bu projelerle 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve yaklaşık 1,7 milyon hektar alanda sulama şebekesi yapımı öngörülmüştür. 2002 yılında hazırlanan GAP Bölge Kalkınma Planı ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün (DSİ) GAP Programı'nda ise yaklaşık 1,8 milyon hektar alanın sulanması hedeflenmiştir. GAP,

1989 yılında Master Plan'ın hazırlanması ile tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür."(T.C. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum, 2016, s. 1)

Bölgesel kalkınmanın planlanması, çeşitli sektörlerde farklı kuruluşlar tarafından yürütülmekte olan GAP yatırımlarının yönlendirilmesi, izlenmesi ve kuruluşlar arası koordinasyonun sağlanması için 1989 yılında GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur.

1990'larda dünyada yaşanan gelişmeler neticesinde Güneydoğu Anadolu Projesinde de sürdürülebilir kalkınma felsefesi benimsenmiş ve bu bağlamda insani gelişme, katılımcılık, eşitlik ve adalet ilkeleri esas alınmıştır.

"2000'li yıllara gelindiğinde, GAP Master Planı'nın yapımından sonra Bölge'de ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan önemli gelişmelerin meydana geldiği ve özellikle kamu kesiminin finansal sorunları nedeniyle plan hedeflerinden önemli ölçüde sapma olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, dünyada yeni kalkınma anlayışı ve kavramları ön plana çıkmış ve bölge kalkınmasına farklı bir yaklaşım getirecek yeni bir plan hazırlanması ihtiyacı doğmuştur. Bu çerçevede GAP İdaresi, GAP Bölge Kalkınma Planı'nı hazırlamıştır."(T.C. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum, 2016, s. 1)

GAP günümüzde, su kaynakları geliştirme programının yanı sıra tüm sektörlerdeki yatırımları da içine alan, sürdürülebilir insani kalkınmaya dayalı entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak uygulanmaktadır.

"GAP'ın gerçekleştirildiği topraklar; Mezopotamya'nın kuzeyinde yer alan, Fırat ve Dicle gibi iki nehre kaynaklık yapan ve tarihte de **"Bereketli Hilal"** olarak anılan alanı kapsamaktadır. GAP kapsamında Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerini kapsamaktadır. GAP'ın yapımına 1976 yılında başlanmıştır. Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinin

geri kalmışlığını gidermek, bölgenin üretim imkânlarından optimum bir şekilde yararlanmak amacıyla uzun vadeli ve kapsamlı bir kalkınma planı hazırlanmıştır. Türkiye nüfusunun 1/11'i Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşamaktadır. Bu alan, Türkiye yüzölçümünün %9'una eşittir. Bu alanı bazı devletlerle kıyaslarsak İngiltere'nin 1/3'üne, Hollanda'nın 1,8 katına, Belçika'nın 2,4 katına eşit olduğu görülür. Bu kıyaslama ile projenin ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır." (Durmazuçar, 2002, s. 83)

Şekil 5. GAP İlleri

(T.C. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Gap İlleri, 2016)

Güneydoğu Anadolu Projesi, kısa adıyla "GAP" sadece Türkiye'nin değil, dünyanın en büyük projelerinden biri olduğunu, 1993 yılında yapılan bir araştırmada "Modern Dünyanın Yedi Harikası" sıralamasında ikinci sırayı alması ve 1994 yılında Time Dergisinde yayınlanan bir araştırmada da dünyanın en büyük 9 projesinden biri olması ile göstermiştir.

5.2.GAP'ta Hedef ve Stratejiler

GAP'ın temel hedefi; Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak; kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkânlarını artırarak sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda

bulunmaktır.

GAP kapsadığı yöreleri süratle kalkındırmak, yatırımları gerçekleştirmek, plan, altyapı, ruhsat, konut, sanayi, maden, tarım, enerji, ulaştırma ve diğer hizmetleri yapmak veya yaptırmak, yöre halkının eğitim düzeyini yükseltmek ve bunlara yönelik gerekli tedbirleri almak ve aldırmak, kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak için 6 Kasım 1989 tarih ve 20334 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 388 sayılı KHK ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur. Teşkilat, bölgenin kalkınmasıyla ilgili bütün çalışma ve faaliyetlerin, geniş kapsamlı bir bölgesel planlama yaklaşımı içinde kalarak yürütülmesinden sorumludur. Bu konuda hazırlanmış olan GAP Master Planı temel rehber niteliğindedir.

"Bölge kalkınmasının çerçevesini çizen GAP Master Planı, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini mali ve teknik kapasiteleri de dikkate alarak bir takvime bağlamış; bu değişimin ekonomik ve sosyal sektörlerde uyaracağı gelişmeyi, oluşturacağı istihdamı, bunun getireceği nüfus büyüklüğü ile bu nüfusun kentler ve kır itibariyle muhtemel dağılımını saptamış; eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı ihtiyaçlarını makro düzeyde belirlemiş ve yıllara göre finans ihtiyacını ortaya koymuştur. GAP Master Planı, çeşitli kamu kuruluşlarının kalkınma çabalarının bütünleştirilmesi ve eşgüdümünü kolaylaştıran ve Bölge gelişmesinin alması gereken seyir ve alt ölçeklerde üretilecek plan, program ve projeler için de bir rehber niteliği taşımaktadır."(T.C. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum, 2016, s. 4)

"GAP Master Planı'nda plan dönemi başlangıcı olarak kabul edilen 1985 yılında, GAP'ta kişi başına düşen Gayrisafi Bölgesel Hâsıla'nın (GSBH), Türkiye kişi başına düşen Gayrisafi Yurtiçi Hâsılası'nın (GSYİH) %47'si düzeyinde olduğu tahmin edilmiştir. GAP Master Planı'nda maksimum gelişme senaryosuna göre, GSBH'nin yılda %7,7 oranında artması öngörülmektedir.

Master Plan Hedefleri

- 1,7 milyon hektar alanın sulanması (GAP Bölge Kalkınma Planı'nda sulanacak alan 1,8 milyon ha olarak hedeflenmiştir.)

- Yılda 27 milyar kilovat saat hidroelektrik enerji üretiminin sağlanması
- Kişi başına gelirin %209 oranında artması
- GSBH'de %445 artış sağlanması"(T.C. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum, 2016, s. 4)

"GAP Eylem Planı (2014-2018)

- Şehirlerin yaşanabilirliğinin artırılması,
- Eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesi,
- Ulaşım ve konut altyapısının üst standartlara çıkarılması,
- Doğal ve kültürel dokunun değerlendirilmesi,
- Lojistik merkezlerin kurulması,
- Modern sulama tekniklerinin uygulanması,
- Rekabetçi ürün türlerine geçilmesi,
- Pazarlama olanaklarının genişletilmesi,
- İnsan kaynakları ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi gibi ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeyi kolaylaştırıcı politikaların, daha gelişmiş bir altyapı ve kurumsal kapasite ile uygulanarak Bölge'nin rekabet gücünün artırılması hedeflenmiştir."(T.C. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Gap İlleri, 2016)

Tablo 12. Güneydoğu Anadolu Projesi Ne Getirecek?

Göstergeler	**Hesaplanan Rakamlar**
Toplam Yatırım	32 milyar Dolar
Sulamayla gelen yıllık kazanç	2.5 milyar Dolar
Enerjiyle gelen yıllık kazanç	5.3 milyar Dolar
Gübre ihtiyacı	637.500 ton
Traktör ihtiyacı	34.000 adet
Yetiştirilecek büyükbaş hayvan sayısı	140.000 adet
Üretilecek enerji miktarı	27milyar kw/s
İstihdamdaki artış	3.5 milyon kişi

(Şen & vd, Sınıraşan Sularımız, 2002, s. 130)

GAP, Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde yapımı öngörülen barajlar, hidroelektrik

santralleri ile sulama tesislerine ek olarak kentsel ve kırsal altyapı, tarımsal altyapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık, konut, turizm ve diğer sektörlerdeki yatırımları da içine alan ve yörenin topyekûn sosyoekonomik kalkınma projesidir. Proje bittiğinde yılda 50 milyar m^3'ten fazla su akıtan Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde kurulan tesislerle, Türkiye'nin toplam su potansiyelinin %28'i kontrol altına alınacak, 1,7 milyon hektar arazi sulanacak ve yılda 27 milyar kw/s elektrik enerjisi üretilmesi sağlanacaktır.

"Fırat-Dicle su kaynaklarının Türkiye'deki geliştirilmesinin belkemiği niteliğindeki Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), sulama ve hidroelektrik enerji üretimi amaçlarına yönelik olarak dünyanın en önemli su kaynaklarını geliştirme planlarından biridir. Bu proje kapsadığı yörenin sosyal ve ekonomik gelişmesinin de başlıca itici gücü niteliğindedir."(Şen & vd, Sınıraşan Sularımız, 2002, s. 43)

"Bu sebeple, GAP ile ilgili yapılan faaliyetler 'GAP Projesi milletimizin umudu ve gururu olacaktır', 'Petrol tükenir buğday tükenmez', 'Kuru tarımdan suluya, karanlıktan ışığa kavuşacağız' sloganlarıyla karşılanmış; bu proje 'Güneydoğu'dan yükselen güneş', 'Bereketin diğer adı' olarak nitelendirilmiştir."(DSİ Genel Müdürlüğü, 2014, s. 8)

Projenin toplam yatırım değeri 19 trilyon TL olacağı tahmin edildiğinden Türkiye'nin en büyük projesi olma özelliğini taşımaktadır. Suriye ve Irak beraberce Fırat ve Dicle Nehirlerinin kullanımı konusunda Türkiye karşıtı bir politik tutum Arap dünyasında ve Batılı çevrelerde kabul görmüş, bu nedenle Atatürk Barajı ve GAP yatırımlarına Batıdan kredi alınamamıştır. Sadece iş makineleri ve iletim hatları için alınan 1,2 milyar dolar dış yardım haricinde tamamen Türkiye'nin milli kaynakları ile oluşturulan yerli bir projedir.

"GAP'ın dört önemli hedefi vardır:

- Bölgesel kalkınmayı gerçekleştirerek, ülke ekonomisine katkılar sağlamak,
- Toplumsal bütünleşmeyi sağlamak,
- Avrupa Topluluğu'na katılmayı kolaylaştırmak,
- Fırat ve Dicle'nin kontrolü ile güney komşuları nezdinde uluslararası

düzeyde güçlü hale gelmek."(Sezgin, 1994, s. 52)

"GAP'ın önemli sonuçlarını şöyle özetleyebiliriz:

- Proje ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toprak ve su kaynaklarının gelişmesi sonucunda ekonomik ve sosyal faaliyetler artacaktır. Tarımda gerçekleşecek olan değişiklikler tarım dışı sektörleri de etkileyerek ihracatı artırıcı gelişmeler yaşanacaktır.
- Projenin bitimi ile sulu tarıma açılacak alanlarda yapılacak toprak reformlarıyla yerleşim yerlerindeki değişiklikler kırsal nüfusun merkezi yerlere yerleşmesi sağlanacaktır. Bu gelişme ise milli bütünleşmeye katkı sağlayarak sosyolojik alanda değişimler yaşanacaktır.
- Projenin tarım sektöründeki faydası nedeni ile tarım ürünlerindeki yurt dışı taleplerin artması Türk dış ekonomi politikasına önemli etkilere neden olacaktır. Türkiye dünya tarımsal üretim bakımından kendi kendine yeterli ülke olmaktan öte tarım ürünlerini ihraç eden ülke konumuna gelecektir."(Yıldız D. , Su'dan Savaşlar, 2010, s. 137-138)

Günümüzde %75'i tamamlanan ve yapımı devam eden GAP, Suriye ve Irak'ı dış telkinlere ve paniğe sevk etmiştir. Bu ülkelerin rahatsızlıkları, Türkiye'nin GAP ile bölgede önemli bir güç haline geleceği ve Türkiye'nin istediği zaman suyu keserek tarım alanlarının kuruyacağı yönündeki propagandaları ile ülkemize karşı baskı oluşturmaya çalışmaktadırlar.

"Özetle, komşu ülkeler işbirliğine açık oldukça GAP, suya dayalı bir bölgesel kalkınma projesi olarak ilişkilerin ve tüm bölgenin gelişmesine büyük katkıda bulunarak bölgede su sorununun artmasında değil tam aksine çözümünde de çok önemli bir rol oynayacaktır. 2009 yılında yağışların az olması nedeniyle Suriye ve Irak'ın talep ettiği su miktarları GAP kapsamında inşa edilen barajların depoladığı sudan ilave su bırakılarak sağlanmıştır. Suyun bir hegemonya değil bir işbirliği aracı olarak kullanılmasına yönelik bu gibi uygulamaların ülkeler arasında güven arttırıcı bir rol oynayacağı görülmektedir. Bu konuda Türkiye'nin her zaman iyi niyet ve işbirliği yönündeki tavrı da bu sürecin işbirliği yönünde ilerlemesini sağlayacak en belirleyici etken olacaktır. Bölgesel bir işbirliği süreci yaratıldığında geçmişteki

sudan sorunların çok daha kolay çözülebileceği görülecektir. GAP'ın hızla tamamlanarak bölgedeki su sorununun çözümü için çok etkili bir anahtar oluşu, bazı paradigmalarla birlikte ülkelerin de en belirgin göstergesi olacaktır. Ancak ilişkilerdeki bu değişim ve gelişmenin bölge üzerine planlar yapan uluslararası güçleri rahatsız edecek olan yönü de gözden kaçırılmamalıdır."(Yıldız D. , Su'dan Savaşlar, 2010, s. 314)

5.3.GAP ve Ülkelerin Yaklaşımı

5.3.1. GAP ve Türkiye

GAP, Türkiye'nin ülke düzeyindeki sosyoekonomik gelişmişliğindeki, bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesine katkı sağlayacak bir proje olarak ortaya çıkmış bulunmaktadır. Proje, sadece adil bir kalkınma özleminin yansıması olarak değil, aynı zamanda az gelişmiş bölgelerdeki kalkınma potansiyellerinin ortaya çıkarılmasının, diğer bir ifade ile var olan ama kullanılmayan atıl kapasitenin, belirli bir zaman periyodu içinde ulusal hedeflerin gerçekleşmesine yönelik kullanılması isteminden kaynaklanmaktadır.

Fırat Nehri ve kollarında 14 baraj, 11 hidroelektrik santrali; Dicle üzerinde ise, 8 baraj, 8 hidroelektrik santrali olarak toplam 22 baraj ve 19 hidroelektrik santralinin bir kısmı bitirilmiş, bir kısmı da devam etmektedir. GAP'ın uygulama programında öngörüldüğü şekilde tamamlanması ile Fırat nehrinden 1.064.891 hektar ve Dicle nehrinden 628.136 hektar olmak üzere toplam 1.693.027 hektar alan sulanabilecektir.

Ayrıca proje, bölgede 1,9 milyonu tarımda olmak üzere toplam 3,5 milyon kişiye iş olanaklarını da beraberinde getirecektir. Bir taraftan ikinci ürün olarak soya, mısır, susam ve yerfıstığı gibi bitkilerin yetiştirilmesi mümkün hale gelirken, diğer taraftan pamuk, yonca, yağlı tohumlar vb. ürünlerde, bugünkü üretimleri ikiye, üçe katlayabilecek oran da artışlar yaşanacak ve bölge adeta 'Tarıma dayalı ihracat üssü' haline gelecektir. Ayrıca bölgesel tarımsal gelirin 6,6 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Tüm bu gelişmeler; öncelikle yöre halkını toprağına bağlarken, bölgeye yönelebilecek insan ve yatırım göçüne sebep olacak, eski medeniyetlerin mirasçısı olan bölge bir turizm cenneti haline gelecek, gelişen kamu ve özel sektörü destekleyebilmek için eğitim ve öğretim kuruluşları faaliyete geçecek, artacak olan mal taşımacılığına cevap verebilmek için bölge içi ve dışı ulaşım ağının (Hava-Kara-Demiryolu) yeniden düzenlenmesi gerekecek ve bölgenin ekonomik göstergeleri, GAP sayesinde Türkiye düzeyine ulaşacak, hatta bazı alanlarda aşma imkânını yakalayacaktır. GAP, yöre insanı için refah ve gelecek garantisi, ülke için ise birlik, beraberlik ve çağdaşlığın sembolünü oluşturmaktadır.(Gürson P. , Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde, Suriye-Türkiye İlişkilerine Analitik Yaklaşım, 1999, s. 72)

Türkiye'nin GAP'ın uygulanmasına yönelik tek yönlü kararları, aşağı havza komşuları tarafından tepki ve endişesiyle karşılanmıştır. Bu durum, 1982'de Türkiye ve Irak, 1983'te de Suriye'nin katıldığı Ortak Teknik Komite kurulması kararına rağmen su konusunda ortak bir uzlaşma mekanizmasını oluşturamamış olmaları nedeniyle ülkelerin talepleri soruna bir çözüm getirememiştir.

Türkiye ile aşağı havza komşuları arasındaki en önemli sorun, 1990 yılında Türkiye'nin Fırat'ın sularını Atatürk Barajını doldurmak için su tutmasıyla yaşandı. Bu sorun, Ortadoğu su savaşı senaryolarını ortaya atmış, Türkiye'nin muslukları her an kapatacağı dile getirilmiştir.

Fırat ve Dicle sınıraşan suları; GAP sayesinde, kontrollü, güvenilir, kullanıma hazır ve ortaya çıkacak anormal coğrafi koşullardan etkilenmeyen bir su gücü olma imkânını yakalamaktadır. Aşağı kıyıdaş ülkeleri de kontrolsüz suların meydana gelecek tehlikelerden ve zararlardan da koruyacak olan bu güç; günümüzde ve gelecekte oluşturulacak projelerle, 21. yüzyılda düşüncelerin odağını teşkil edecek, temiz çevre zihniyetine uygun en risksiz ve temiz enerji üretimine olanak sağlayacaktır.

Fırat ve Dicle nehri sularının, bugün dahi yarısına yakın su kapasitesinin kullanılmadan Basra Körfezi'ne ulaştığı göz önüne getirilirse, Suriye ve Irak'ın; bu sulardan gereği gibi istifade edemeden, Türkiye'nin bu sular üzerindeki kullanımına

karşı çıkması veya bu sulardan daha fazla pay isteme nedeni anlaşılamamaktadır. Ülke hedeflerinin; ancak ülke imkânları ile uyumlu olduğu müddetçe gerçekleştirilme ve ülke refahının hizmetine sokulma imkânı bulunmaktadır. Bu imkânlara bir gün kavuşurum zihniyeti ile hareket ederek, mesnetsiz dayatmalar içinde olmanın gerçekçi bir yaklaşım olarak görülmesi mümkün değildir. Suriye ve Irak'ın bu sularla ilgili projelerini açıklıkla ortaya koymaları ve bu tür projeleri yoksa da Türkiye'nin bu sular üzerinde yaptıklarından istifade etme yollarını aramaları gerekmektedir. Zira burada Türkiye tarafından oluşturulması planlanan kapasite; gerek beslenme ve gerekse enerji üretimi açısından, sadece GAP bölgesine değil, aynı zamanda Suriye ve Irak'a da büyük imkânlar ve işbirliği sahaları yaratmaktadır."(Gürson P. , Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde, Suriye-Türkiye İlişkilerine Analitik Yaklaşım, 1999, s. 77)

GAP'ın uygulama alanına sokulması; aşağı kıyıdaş ülkelere daha ucuz tarımsal gıda ve besin maddeleri, daha ucuz enerji ve kendi sulama projeleri gerçekleşinceye kadar Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin ovalarında tesis edilecek sulama imkânlarından yararlanma imkânı vermektedir. Bu imkânların müşterek ve her iki ülke çıkarlarına uygun bir şekilde yönlendirilmesi, ulaştırma, ihracat ve ithalat konularında başka işbirliği sahalarını da beraberinde getirme imkânı verebilecektir.

"GAP'ı oluşturan Fırat ve Dicle nehirleri sularının kullanımı; bölge ülkeleri arasında kalkınma ve işbirliği olanakları ile beraber karşılıklı bağımlılığa neden olacak ve bağımlılığın adil ölçülere dönüştürülmesi ile de bölgeye ve ikili ilişkilere barış ve huzur ortamı hâkim olabilecektir. Karşılıklı bağımlılığın; dünyadaki sosyal, ekonomik, kültürel ve sanayi şartlarının etkileşimi ile yeni faktörlere sahip olabileceği ve bu nedenle de sürekli değişen, ancak çözümü kolaylaştıran ve de uzağı iyi görenin lehine hizmet eden bir yöntem olduğu ileri sürülse de; ülkeler arasında bugünkünden daha güvenilir ortamları sağlayabileceği de gözden uzak tutulmaması gerekmektedir. Günümüz dünyasında tek başına yaşamak insanlar için olduğu gibi ülkeler içinde mümkün görünmemektedir. Diğer bir ifade ile doğanın tabii düzeninde, canlıların birbirine olan bağımlılığının zorunlu kılındığı ve dolayısı ile ilişkilerin bu zemine oturtulduğu göz ardı edilemez bir gerçeklik

taşımaktadır."(Gürson P. , Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde, Suriye-Türkiye İlişkilerine Analitik Yaklaşım, 1999, s. 78)

"Tesis edilen bu şekildeki ilişkiler; kıyıdaş ülkeler arasında, Fırat ve Dicle nehirlerinin verimli kullanılması yanında, bölgedeki su ihtiyacına yönelik diğer alternatif su projelerinin de gündeme gelmesine ve bölge ülkelerinin çıkarlarına hizmet eder hale dönüştürülmesine neden teşkil edebilecektir.

Ancak ne var ki; söz konusu bağımlılık başta aşağı kıyıdaş ülkeler olmak üzere, Ortadoğu'da su problemi yaşayan diğer ülkelerce de kabul edilemez olarak görülmektedir. Bu kabul edilemezliğin altında tarihi nedenler bulunsa da, Körfez Savaşı esnasında Türkiye'nin; Irak'a yönelik yaptırımlar çerçevesinde petrol boru hattını kapatma girişiminde herkesten önce davranması, bölgeye yönelik Türkiye politikalarının, kendileri açısından güvenirlik taşımamakta olduğunu gösteren diğer bir nedeni oluşturmaktadır. Dolayısı ile Türkiye'ye yönelik bu düşüncelere sahip aşağı kıyıdaş ülkeler; GAP'la ilgili olarak Fırat sularını gündeme getirmekte ve Türkiye'nin gerçekleştireceği bu projeyle bahse konu nehirlerin sularını daha fazla kullanacağını ve kendilerine daha az su vereceğini ileri sürerek, politik alanda tüm Arap ve İslam dünyasını, Türkiye'nin davranışını engelleme istikametinde yönlendirmektedir. Suriye ve Irak'ın konuya yönelik girişimleri sadece bununla da kalmamakta, bugüne kadar olduğu gibi uluslararası finans kuruluşlarının GAP'a sağlayabilecekleri destekleri de engelleyebilmektedirler. Hatta öyle ki Nil suları konusunda benzer problemleri yaşamakta olan Mısır dahi bu ülkelerce kışkırtılmakta ve Türkiye-Mısır ikili ilişkileri bozulmak istenmektedir. Suriye'nin, Fırat ve Dicle sularına Irak'ında desteğiyle, uluslararası boyut kazandırma isteği; Türkiye'nin bu sulardan ülke geleceğine yönelik en etkin kullanım amacı ile ters düşmekte ve GAP bünyesinde uygulamaya sokulmak istenen diğer alt projelerin hayatiyet kazanmasını geciktirir etki oluşturmaktadır."(Gürson P. , Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde, Suriye-Türkiye İlişkilerine Analitik Yaklaşım, 1999, s. 78)

"Türkiye ile Suriye arasında, neden ne olursa olsun çıkacak bir savaşta bölgede bu savaştan istifade edecek veya en azından mutlu olacak komşulara sahip olduğu gibi, bu bölgede doğacak istikrarsız ortamdan medet uman, yine oranı oldukça

yüksek, kendisine yönelik senaryo yazan ülkelerin varlığının bilincinde bulunmaktadır. Yazılan senaryolardan birisi de 'Su' senaryosudur. Bu senaryoda, Türkiye bölgenin su zengini olarak gösterilmek istenmekte ve de bu zenginliğinin 'nüfus-tüketim' denklemi içinde mütalaa ile gelecekte su nedeniyle çok vahim duruma düşecek olan Fırat ve Dicle'nin aşağı kıyıdaş ülkelerine, yeterince vermediğini veya vermesi gerektiğini belirtir yaklaşımlara, sahnelere yer verilmektedir.

Hiç şüphe yok ki senaryoların hayata geçirilebilmesi; öncelikle iyi yazılmasına, sonra sahne, kostüm ihtiyaçlarının giderilmesine, bilahare oyunculuk yeteneklerine gereği gibi sahip aktörlere ve nihayet seyirci üzerindeki gerekli etkiyi bırakabilmesi için uygun zamana ihtiyaç göstermektedir."(Gürson P. , Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde, Suriye-Türkiye İlişkilerine Analitik Yaklaşım, 1999, s. 82)

"Senaryonun yukarıda belirtilen hususların tamamının hazır olmadan da oynanması veya oynanmayacak olsa da bu şekildeki bir hazırlığın var olduğunun çevreye sunulması, gerek oyuncular ve gerekse de seyircileri konu üzerinde düşünmeye veya eksiklerin giderilmesine yönelik hazırlık yapmaya zorladığı ve adeta bir baskı aracı olarak rol oynadığı diğer bir gerçeği oluşturmaktadır.

Daha önce de ifade edildiği gibi su; nüfus artışı ve ona bağlı olarak ev ve endüstriyel kullanım nedenleriyle oransal bazda gittikçe azalmaktadır. Bu azalış, öncelikle gelecekte nüfus artışının yüksek olduğu bölgelerde –biride Ortadoğu'dur- daha da fazla hissedilecektir. Bu eksikliği gidermenin yolu ise ülkelerin; kendi imkânlarını iyi kullanması veya önceliklerini iyi tayin etmesi ve suyun her alanda ekonomik olarak kullanılmasına yönelik yöntemlerin geliştirilmesine bağlı bulunmaktadır. Aksi yaklaşımla, yani ülkenin şu an için en önemli meselesi "su" ama sen bana biraz daha fazla su vererek ihtiyaçlarını karşıla, ben de bu arada başka işlerimi düzelteyim, şeklindeki hakka ve akla uymayan davranışlarla ele almamak gerekmemektedir. Başka bir devletin projelerine, gelişmesine ipotek koymaya hiç bir devletin hakkı bulunmamaktadır. Her konuda olduğu gibi su konusunda da geleceği düşünen batılılar; su tasarrufuna ve atık suyun yeniden kullanımına yönelik projeleri bir taraftan uygulamakta, diğer taraftan da geliştirme çabası göstermektedirler. Oysa

bağımlılıktan korkan Arap âlemi, içilebilen ve kullanılabilen su oluşturmak için var olan petrolünü çekinmeden harcarken kendi kendine tuzak kurduğunun fark edememektedir."(Gürson P. , Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde, Suriye-Türkiye İlişkilerine Analitik Yaklaşım, 1999, s. 82)

Ortadoğu, bölgesel alan itibariyle en fazla silahın olduğu, aralarında çeşitli ırk, dil, din ve mezhep ayrılıklarının bulunduğu, sosyoekonomik şartların oldukça kötü durumda olduğu, demokratik kültüre sahip ülkelerin parmakla gösterilmektedir. Bölge, gerek burada yer alan ülkelerin aralarındaki ilişkiler ve gerekse bu bölgede çıkarları olanların tutumları nedeniyle sebep ister su olsun ister başka bir şey bölgeye oldukça hassas bir görünüm kazandırmaktadır. Öyle ki ülke liderlerinin bir kısmı "su" için savaşacaklarını açıkça ifade edebilmektedir.

"Ortadoğu su krizlerinin ve tartışmalarının olduğu tek yer değildir; ancak burası su için savaş potansiyelini en öne çıkaran bölgedir. Buradaki uzun savaş tarihi, sınır anlaşmazlıkları ve petrolün varlığı bağlayıcı uluslararası anlaşmaların önemini çok artırmaktadır. Durumu daha da karmaşıklaştıran bir nokta, bölgenin genelde bir tüm olarak ele alınmasına karşın çelişkili değerlerle dolu olmasıdır." (Bulloch & Darwish, 1994, s. 144)

"Bugün için mevcut veriler çerçevesinde Türkiye'yi bir su zengini ülke olarak tanımlamak mümkün bulunmamaktadır. Ancak bölgesel olarak bazı yörelerinin su açısından avantajlı olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Zira batıdaki yüksek nüfuslu kentleri, susuzlukla baş başa bulunmakta ve bu kentlerde yaşayanların; kendi dini inançları doğrultusunda zaman zaman yağmur yağması için dua ettikleri veya dua etmeye davet edildikleri yaşanmış gerçekleri oluşturmaktadır. Dolayısı ile bir ülkenin tamamı dikkate alınmadan, yıllarca önce projelendirilen yatırımları göz ardı edilerek ve bölgesel değerlerden hareketle, o ülkenin su zengini olarak tanımlanmasının, gerçeği yansıtması mümkün görülmemektedir.

Yine mevcut veriler çerçevesinde Türkiye, Suriye ve Irak arasında, kişi başına düşen su miktarına göre; en fazla suya sahip ülkenin Irak olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Suriye'nin de bugün için Türkiye'ye oranla sıkıntı çektiği fikri de

gerçekçi olmamaktadır. Ayrıca bu ülkelerin, Fırat ve Dicle sınıraşan sularına ve dolaylı olarak GAP'a bağladıkları, su sıkıntısı çekmekte oldukları savları da hakikati yansıtmamaktadır. Hakikat bu ülkelerin şimdiden geleceği garanti altına almak istemleri doğrultusunda, aşırı tüketim taleplerinde bulunmalarıdır."(Gürson P. , Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde, Suriye-Türkiye İlişkilerine Analitik Yaklaşım, 1999, s. 83)

"Suriye açısından, bugün kullandığı su miktarı ile Fırat ve Dicle'den, mevcut projeleri çerçevesinde talep ettiği su miktarı karşılaştırıldığında; iki ihtiyaç arasında büyük farkın bulunmadığı dikkati çekmektedir. Dolayısı ile bu ülke ile Türkiye arasında da ciddi bir su problemi olmadığı gözlenmektedir. Ancak bu durumda Suriye'nin Türkiye'ye yönelik tutumunun nedeni önem kazanmaktadır. Hatay üzerindeki arzusu ve bölgede var olma tutkusu bir tarafa bırakıldığında Suriye'nin neden ne olursa olsun İsrail'le bir kez daha karşı karşıya gelmek istememesi, Türkiye'ye yönelik tutumunun gerçek nedenini oluşturduğu değerlendirilmektedir. Zira Suriye ve İsrail; birçok yazarlara göre gerçek nedeni "suyun" oluşturduğu, zahiri başka sebeplerle, 1967, 1978 ve 1982 yıllarında karşı karşıya gelmiş ve sonuçları itibariyle de her iki ülke ve diğer katılanlar açısından pahalıya mal olmuştur."(Kohen, Su Sorununda Yeni Boyutlar, 1996) Dolayısı ile savaşla su elde etmenin zararları görülmüş ve sonrasında, savaşsız su nasıl elde edinilebilir arayışına girilmiştir.

"Ortadoğu'nun diğer ülkelerine göre her yönden daha ilerisini planlama yeteneğine sahip İsrail, bu konuda da diğerlerine oranla ön almış ve bir taraftan 'su' konusunu bölgede canlı tutma girişimlerini sürdürürken, diğer taraftan bölgesel barış anlaşmaları imzalamaya başlamıştır. Bu barışçıl yaklaşımlarını su konusu ile de paralelleştiren İsrail; bölgeye başka yerlerden, bölge ülkelerinin ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla su getirilebileceği fikrini yaygınlaştırmış ve fakat aynı zamanda dolaylı olarak da Türkiye adresini vermiştir. Ancak yine İsrail; 'Su Zengini' olarak tanımladığı" (Batur, 1994) Türkiye'yi fazla kırmamak için de 'Para ile Su' alınabileceği fikrini destekler görünürcesine, Türkiye'den (Manavgat Çayı suları) su alma girişimini de desteklemekten geri kalmamıştır.

"Belirtilen çerçevede Fırat'ın sularını içeren bir yaklaşımla İsrail'in Suriye ile birlikte, bu nehirden elde edilecek ilave su ile bölge ülkelerinin su sıkıntısını gidermeyi amaçlayan bir anlaşmanın yapılmış olabileceği tahmininde bulunmanın, pek fazla yanıltıcı olmayacağına inanılmaktadır. Çünkü Suriye ile İsrail arasında yapılan savaşlar ve devam eden gerginlik onlara diğer bölge ülkeleriyle madden ve manen çok pahalıya mal olmuş ve de olmaya devam etmektedir. Her an çıkabileceğine yönelik bir yaşamın ve buna yönelik sarf edilen paraların, daha fazla sürdürülmesi olanakları gittikçe zorlaşmaktadır. Ülkelerde sürdürülmekte olan harp ekonomisinin, insanların gün geçtikçe daha fazla yoksullaşmasına neden olduğu açıkça görülmektedir. Nitekim imzalanan İsrail-Filistin (4 Mayıs 1994) ve İsrail-Ürdün (26 Ekim 1994) anlaşmaları bu gerçeği doğrulamaktadır. Dolayısı ile bu iki ülke bir kez daha sıcak bir savaşa, gerek su nedeni, gerekse de başka bir nedenle gelmek istemeyeceklerdir. Bu nedenle de artık İsrail; kendi su ihtiyacını karşılamak ve fakat aynı zamanda bölge ülkelerinin su ihtiyacını karşılamak için yönlendirme yöntemleri uygulamaya başlamış bulunmaktadır. Bu yönlendirmeyi de doğal olarak Suriye vasıtasıyla su zengini ülke şeklinde tanımladığı Türkiye'ye yapmaktadır. Özetle Fırat'ın suları hedef alınmaktadır. Aynı ülkenin Nil'den su alabilmek için de Etiyopya'yı Mısır'a karşı yönlendirdiğini de unutmamak gerekmektedir."(Bulloch & Darwish, 1994, s. 81)

5.3.2. GAP ve Suriye

"Suriye; Fırat ve Dicle nehri sularının kendileri için bir varlık sebebi oluşturduğunu ileri sürmekte ve bunu olmak ya da olmamak sorunu olarak görmektedir.1987 yılı protokolü gereği Suriye; Fırat'tan 15,7 milyar m^3/yıl su almakta ve bu suyu 1990 yılında Irak'la yapmış olduğu anlaşmaya uygun olarak; 6,6 milyar m^3'ünü (%42'si) kendisi kullanmakta ve diğer kısmını ise Irak'a bırakmaktadır. Bu miktara Asi nehri (1,2 milyar m^3/yıl su) dâhil toplam 6,2 milyar m^3/yıl olan kendi su potansiyeli de eklendiğinde, 12,8 milyar m^3/yıllık bir su kapasitesine sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak Suriye yaptığı her türlü hesapta Asi nehrinden elde etmekte olduğu su imkânlarını görmemezlikten gelmekte ve ülkenin sulama, evsel ve endüstriyel su kullanımı hesaplarında Fırat havzasını esas

almaktadır."(Gürson P. , Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde, Suriye-Türkiye İlişkilerine Analitik Yaklaşım, 1999, s. 72)

"Bugün için Fırat üzerinde kurulmuş Tabka barajı; gerek sulama açısından ve gerekse hidro-elektrik enerjisi üretimi açısından sistemin belkemiğini oluşturmaktadır. Bu baraj vasıtasıyla 640.000 hektarlık alanın sulanması ve ülke elektriğinin %60'ının üretilmesi planlanmış bulunmaktadır. Ancak toprak özellikleri, fazla su pompalamanın getirdiği tuzluluk, kanalların yıkılması ve Ruslar tarafından inşa edilen barajın yer seçimindeki yanlışlık nedeniyle büyük su kayıpları olmakta ve dolayısı ile gerek sulama da ve gerekse enerji üretiminde hedeflenen amaçlar gerçekleştirilmemektedir.

Ülkede uygulanan sulamalı tarım, su tüketiminin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. 1989/90 rakamları ile mevcut su kapasitesinden, 8,8 milyar m^3/yıl suyun sulu tarım, 820 milyon m^3/yıl suyun evsel kullanım ve 1 milyar m^3/yıl suyun ise endüstriyel kullanım için harcandığı görülmektedir. Sulama yapılan alanlar, ekili toprakların %12,8'ini oluşturmakta, fakat tarımsal üretimin %50'sini karşılamaktadır. Ancak yüzeyden sulama yöntemi kullanımının yaygın olması, şebekelerde %50-55'e varan su kaybına sebep olmaktadır.

Suriye resmi yetkilileri; toplam gıda yeterliliğine ulaşılmasında, toprağın ziraata elverişli hale getirilmesi konusunda çaba sarf etmenin gerektiğine inanmış gözükmektedirler. Dolayısı ile oluşan bu ülke politikası gereği; sulamanın yaygınlaştırılması ve yerel gıda üretiminin arttırılması, ekonomide öncelikli tercihler arasında yer almakta ve Fırat havzası hedeflenen gelişme bölgesi olarak seçilmiş bulunmaktadır."(Gürson P. , Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde, Suriye-Türkiye İlişkilerine Analitik Yaklaşım, 1999, s. 73)

Buraya kadar ki yaklaşımlar, mevcut şartlarda ülkenin hâlihazırda sahip olduğu su kapasitesinin; ihtiyaçları gidermede, her türlü olumsuzluğa rağmen yeterli gelmekte olduğu izlenimini vermektedir, ancak ülkede var olan hızlı nüfus artışının; her alandaki su kullanımına yönelik ihtiyacı zaman içinde artıracağı da, kaçınılması mümkün olmayan diğer bir gerçeği oluşturmaktadır.

Yeraltı su miktarında ve Asi nehrinin suyunun kullanımında bir artış beklenmesinin, büyük bir olasılıkla söz konusu olmayacağı düşünüldüğünde, gelecek için ilk akla gelen, kolay ve ucuz su temin etme yolu, Fırat nehri olmaktadır. Fırat nehrinin de yıllık kapasitesi belli olması nedeniyle, doğal olarak Suriye; bu nehirden daha fazla su bırakılmasını talep etmektedir.

Ortadoğu ülkelerinin genelinde var olan karşılıklı güvensizlik ortamı, Türkiye ve Suriye arasında da kendini göstermekte, yani her iki ülkede karşılıklı "Güven Bunalımı" bulunmaktadır. Hiç şüphesiz ki bu ortamın değişmesi; iki ülke arasında bugüne kadar sürdürülmüş olan ilişkinin çerçevesi ve geleceğe yönelik karşılıklı düşünceler nedeniyle mümkün olamamıştır. Bu durum, Türkiye ve diğer birçok bilim adamının ifade ettiği gibi suyun bir anlaşmazlık oluşturması yerine, barışa, güvenliğe ve bölge yararına hizmet eder şekle getirilmesi fikrinin; dış ve özellikle de iç politika kaygıları nedeniyle başta Suriye olmak üzere, bölgenin tek adamla idare edilen ülkelerince yeterli kabul görmemesine sebep olmaktadır.

5.3.3. GAP ve Irak

"Irak su kaynakları açısından oldukça zengin bir ülke olmasına rağmen suya ilişkin bazı sorunları bulunmaktadır. Irak'ın suya ilişkin en temel sorunlarından birisi nitelik ile ilgilidir. Irak sularının kalitesinin düşük olmasının yanında, tuzluluk oranı oldukça yüksektir. Diğer taraftan Mezopotamya havzasında su yönetimi ve toprak tuzlanması Irak tarımı için en temel sorunlarındandır. Ayrıca Fırat ve Dicle'nin debisindeki mevsimsel düzensizlikler sel baskınlarına ve kuraklıklara neden olmaktadır. Ancak Türkiye'deki barajlar bu nehirlerin debisini regüle etmekte ve bu ülkenin düzenli bir su elde etmesini sağlamaktadır." (Kılınç, 2003, s. 95)

"Türkiye, GAP kapsamında Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde birçok baraj inşa etmiştir. Türk tarafı; bu barajların nehir akışlarını düzenleyerek kuraklık ve taşkınları önlediğini ileri sürerken Irak ve Suriye bu barajların nehirlerin debilerini azalttığını, bu durumunda tarım ve sulama projelerinin zarar göreceğini ileri sürmektedirler." (Kılınç, 2003, s. 95)

"1946 yılında imzalanan Türk-Irak Dostluk Anlaşması, Türkiye ile Irak arasındaki su sorununa da değinir. Anlaşmanın birinci protokolünde Fırat ve Dicle nehirlerinin ve bunların kollarının kontrolü yer almıştır. Bu anlaşmada taşkın ve su baskınlarını önlemek amacıyla akımın düzene konması için Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde taşkın koruma tesislerinin yapılmasının Irak için önemli olduğu vurgulanmaktadır, Buna göre; Türkiye'de inşa edilecek depolama tesislerinin her iki ülkenin de yararına olacağı belirtilmektedir. Ancak Irak ve Suriye sadece enerji üretimine yönelik, su tüketmeyecek olan Keban ve Karakaya barajlarına dahi itiraz etmektedirler." (Bilen, 2000, s. 86-87)

"1980'li yıllarda Türkiye ve Irak bölgedeki su sorunu üzerinde yoğunlaşarak 1982'de Ortak Teknik Komiteyi kurdular. Daha sonra bu komiteye Suriye de katıldı. Üç ülke arasındaki suya ilişkin çalışmalar Ortak Teknik Komite tarafından sürdürülmektedir. Türkiye komşularının hakları üzerinde titizlikle durmasına rağmen Körfez Savaşı başlarında Türkiye'nin Fırat sularını kesme ihtimali politik ve askeri stratejistler tarafından dile getirildi. Hatta savaşın ilk günlerinde Irak'ın sudan yoksun bırakılması Birleşmiş Milletlerin kapalı kapıları ardında tartışılmıştır. Irak ve Suriye bu tür yorumları duymaktan tedirgin olmaktadır. Nüfus artışı, suya duyulan ihtiyaç, yaşam standartları, su kullanımına dayalı teknolojiler, kişisel, tarımsal ve endüstriyel kullanım, enerji amaçlı kullanım ve ulaştırma faaliyetleri suya duyulan ihtiyacı arttırırken, bölgedeki birçok ilkeyi su odaklı düşünmeye zorlamaktadır. Bununla birlikte birçok gazeteci, yazar, siyasetçi ve stratejistin su sorunu konusundaki spekülatif tezleri Irak ve Suriye'yi rahatsız etmektedir." (Kılınç, 2003, s. 96)

"Türkiye sorunun çözümü için karşılıklı oturup görüşmenin yollarını ararken, Irak ve Suriye konuya farklı bir boyutta bakarak sorunu ekonomik olmaktan çok politik olarak görmektedirler. Irak ve Suriye, Fırat ve Dicle nehirlerini üç ülkenin "ortak nehirleri" gibi değerlendirip buna göre haklar talep etmektedirler." (Kılınç, 2003, s. 96)

"Ortak Teknik Komite toplantılarında Irak Dicle Nehri'ni hiç gündeme getirmedi. Çünkü Irak, Dicle Nehri'nin mülkiyet hakkını kendinde görmekte ve Türk tarafının Fırat Nehri'ndeki azalmayı Dicle Nehrinden telafi etme fikrini reddetmektedir. Bu toplantılarda Irak ve Suriye atalarının kullana geldikleri kazanılmış ve tarihi haklardan dem vurarak ülkelerin su ihtiyaçlarını ve kullanım kriterlerini belirlemede serbest olmalarını dile getirdiler." (Bilen, 2000, s. 67)

Irak ve Suriye nehirlerin 'eşitlikçi kullanımı'nı savunurken Türkiye'nin Üç Aşamalı Plan önerisini dikkate almamakta ve uluslararası kamuoyunda Türkiye'yi zor durumda bırakmaktadır. Üç ülke arasındaki su sorunu Türkiye'nin GAP kapsamında inşa ettiği Atatürk Barajı'nın 1990'da doldurulmaya başlamasıyla Suriye'ye su akışı tamamen kesilmiştir. Irak ve Suriye su kesintisini protesto ederek Türkiye'nin suyu bir silah olarak kullanmak istediğini ileri sürmüşlerdir. Irak su konusundaki tartışmalarda arka planda kalarak soruna taraf olmamaktadır. Çünkü Irak, Dicle Nehri'nin sularından büyük ölçüde yararlandığından Dicle sularını masaya getirmek istememektedir.

5.3.4. GAP ve İsrail

"15 Mayıs 1948 tarihi İsrail'in kutsal kaynaklarında kendilerine vadedilen topraklara, O gün Rab Abramla ahdedip dedi: Mısır ırmağından büyük ırmağa, Fırat ırmağına kadar, bu diyarı senin zürriyetine verdim. (M. Tevrat, Tekvin Bölümü, 15/18)"(Taşkın, 2006, s. 100) 1948 yılı dönüşün başladığı, iki bin yıllık özlemin bittiği ve Ortadoğu'da belirlenecek politikalarda söz sahibi olacak bir ülkenin kurulduğu tarihtir.

İsrail'in kuruluş politikasında su, gerçekten belirleyici bir faktör olmuş ve halen daha olmaya devam etmektedir. İsrail; komşu ülkeleri olan Lübnan, Suriye, Ürdün ve Filistinlilerle, bölgedeki sınıraşan suların kullanımına yönelik çok yönlü anlaşmazlığa sahip olduğundan su, bölgede bir ihtiyaç değil, hayatta kalabilmenin temel şartıdır.

"Şeria; İsrail'den doğan Don, Lübnan'dan gelen Hasbani ve Suriye'den gelen Banyas nehirlerinin İsrail kuzeyinde birleşmesiyle meydana gelmektedir. Nehir, kuzey-güney istikametinde akarak öncelikle İsrail'deki Tiberya Gölü'ne dökülmekte, bu ülke topraklarında kısa bir süre aktıktan sonra doğudan gelen ve en önemli kolunu oluşturan Yarmuk nehri ile birleşmektedir. Müteakiben Ürdün topraklarına giren ve burada uzun bir yol kateden nehir, Lut Gölüne (Ölü Deniz) dökülerek nihayete ermektedir."(Gürson P. , Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde, Suriye-Türkiye İlişkilerine Analitik Yaklaşım, 1999, s. 67)

"İsrail'de Şeria ile birleşen Yarmuk nehri ise, Suriye'den doğmakta müteakiben Suriye-Ürdün arasında ve bilahare de Ürdün-İsrail arasında sınır teşkil ettikten sonra İsrail topraklarında Şeria nehri ile birleşmektedir. 340 km. uzunluğundaki Şeria nehrinin; 11.500 kilometre kare genişliğindeki havzasının, %54'ü Ürdün'de, %29,5'u Suriye'de, %10,5'u İsrail'de ve %6'sı Lübnan'da bulunmaktadır. İsrail bugünkü %10,5'luk havza genişliğinin, %7,5'unu 1967 sonrası Batı Şeria'yı işgal ederek sağlamıştır."(Akmandor, Su Sorununun Fiziksel Boyutları, 1994, s. 25-26)

"Bahse konu ülkelerin Şeria ve Yarmuk nehirlerinden faydalanma durumuna göre konumlarına bakıldığında; Suriye ve Lübnan, Şeria'yı İsrail'de besleyen Hasbani ve Banyas sularını ülkelerinde bulundurmaları nedeni ile İsrail'e göre yukarı kıyıdaş, İsrail ise Şeria nehrinin akış istikametinde Ürdün'e göre yukarı kıyıdaş devlet hüviyeti kazanmaktadırlar. Ancak herkes tarafından bilinen gerçek ise hukuken aşağı kıyıdaş ülkesi olan İsrail'in; 1967 ve 1973 savaşları ve 1982'de Güney Lübnan'ı işgali ile fiilen yukarı kıyıdaş haline gelmiş olmasıdır."(Kut, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, 1993)

Aşağı kıyıdaş ve yukarı kıyıdaş devletlerin adeta iç içe geçtiği Şeria havzası ülkelerinde herhangi birisinin su tüketimini arttırması, diğerlerinin su kullanımında azalmaya veya herhangi birinin ilave talepleri, diğerlerinin tüketimlerini kısmasına neden teşkil ettiğinden havza devletleri, adil bir paylaşımla çözüm bulmak istemişlerdir.

"Şeria havzasında su kullanımına yönelik ilk planlama ABD'nin girişimi ile 1953 yılında başlamıştır. Teşkil edilen komisyonun hazırladığı plan İsrail kabinesinde görüşülerek onaylanmış, Araplarca da planın kabulü İsrail'in zımnen tanınacağı anlamına gelmesi nedeni ile Arap Birliği Konseyi'nce kabul edilmemiştir. Hukuken bir anlam ifade etmeyen plan; Şeria nehri sularının, % 52'si Ürdün, % 36'sı İsrail, %9'u Suriye ve %3'ü Lübnan tarafından kullanılmasını öngörmektedir."(Bulloch & Darwish, 1994, s. 49) Ancak imzalı bir anlaşma olmamasına karşın tarafların bu planda belirtilen kotaları ihlal etmekten kaçındıkları belirtilmektedir. Diğer bir ifade ile Şeria nehri suları, miktar olarak belirtilmiş ama taraflarca resmen tanınmayan bir paylaşım düzenine sahip bulunmaktadır. Bu plan Şeria nehrinden İsrail'e toplam su ihtiyacının %60'nı, Ürdün'e %75'ni karşılama olanağı sağlamaktadır. İsrail, Şeria nehri sularının kullanılmasında son sözü söyleyen devlet olmayı istemektedir.

"Bölgede su kullanımına yönelik her girişim, İsrail tarafından ya kuvvet kullanılarak veya tehditle isteklerine uygun bir şekilde sonuçlandırılmaktadır. Nitekim Arapların Şeria'nın akış yönünü değiştirme planlan, 1967 yılında İsrail ile Suriye, Mısır ve Ürdün arasında savaşa neden oluşturmuş ve sonuçta; İsrail tarafından, Şeria'nın akış yönünün Araplarca değiştirilmesi engellenmiş, Golan tepeleri ele geçirilmiş, Yarmuk nehrinin yarısı kontrol edilebilir hale gelmiş, Doğu Kudüs'e girme ve sonrada batı yakasını aşıp nehre kavuşma imkânı yaratılmış, Gazze ve Batı Şeria'da bulunan iki yeraltı su kaynağının, Filistin halkı aleyhine olarak kendi ihtiyaçları için kullanma fırsatı yaratılmıştır. Dolayısı ile İsrail; Golan tepelerini tutmakla, Tiberya Gölüne akan Hasbani ve Yarmuk gibi Lübnan ve Suriye çıkışlı akarsuları, Batı Şeria'yı tutmakla da Şeria nehrini denetleme olanağına kavuşmuş; sonrasında ise suyu stratejik olarak kullanmada en korkusuz adımları atmaya başlamıştır. Öyle ki İsrail; Ürdün'ü, Filistinli gerillaların kendi topraklarından operasyon yapmalarına izin verdiği takdirde, Doğu Gor kanalını tümü ile yok etmekle, yine aynı ülkeyi Yarmuk nehri üzerinde kuracağı "Makarin Barajı" ve Suriye ile müştereken inşa edeceği Birlik/Wahdabarajı konusunda, kendisine daha fazla su verilmemesi halinde, bunların yapımına müsaade etmeme ve bombalamakla tehdit etmiştir. Neticede Ürdün Kralı Hüseyin, Filistinli gerillaları ülke dışarısına çıkarmış ve iki barajın inşasını durdurmuştur."(Kohen, Sudan Sebepler, 1996)

“1967 Altı Gün Savaşı, büyük ölçüde Ortadoğu’nun en zayıf nehir havzası olan kısa ve çamurlu Şeria nehri yüzünden başlamıştır.(Bulloch & Darwish, 1994, s. 33) Batı Şeria’da su İsrailli yerleşimciler ile Filistinliler arasında sürekli bir sürtüşme kaynağıdır. Gerek Ortadoğu halklarına gerekse dünyaya suyun yirminci yüzyıl savaşlarında oynayacağı rolü gösteren İsrail olmuştur.”(Bulloch & Darwish, 1994, s. 36)

“İsrailli su bilimi profesörü Uri Shamir’in söylediği gibi; Eğer politik olarak barış isteniyorsa su bir engel olmayacaktır. Eğer savaş için sebep istiyorsanız, su size yeterli fırsatlar verecektir.”(Veslind, 1993, s. 4)

“Buna benzer bir açıklamayı, BM eski Genel Sekreterlerinden Butros Gali, Mısır’ın Dışişlerinden sorumlu devlet bakanlığı sırasında yapmıştır; Ortadoğu’da bundan sonraki savaş, politik nedenlerle değil, su yüzünden çıkacak...” demiştir. (Kapan, 2007, s. 86)

“İsrail Su Komisyonu Başkanı Meir ben Meir de; Bölgemizde su yetersizliği olursa, eğer insanlar susuz kalırsa, tabii ki savaşırız sözüyle, suyun İsrail için önemini vurgulamıştır.”(Şalvarcı, 2003, s. 50)

“Arap yorumcuların çoğu İsrail’in 1948’den bu yana yaptığı savaşların en önemli nedenlerinden birinin su ihtiyacı olduğuna inanmaktadırlar. İsrail, 1967 öncesi sınırlarında var olan su miktarını deniz ya da Lut Gölü gibi maden bakımından zengin suların tuzlardan arındırılması dışında bir yolla arttıramaz ve bu da tüm masrafı yüklenmeye kalkıştığında kendisi için çok güç olur.”(Bulloch & Darwish, 1994, s. 40)

“Su kıtlığı göze alındığında bazı Arap köylerine bile su vermemekle elde edilen tasarrufun İsrail’e yardımcı olduğu kesindir. Gazze Şeridi’nin Araplara geri verilmesi İsrail önerisinin altında yatan şey de, sudur. Yüksek düzey bir İsrailli bakan bu öneriyi 1992 sonunda, İslami Hamas hareketinin canlanması üzerine yapmıştı. Fakat ister İşçi, ister Likud partisinden olsun hiçbir bakan Batı Şeria’yı vermekten

söz bile etmemiştir. İki bölge arasındaki fark açıkça ortadadır: Gazze'de su yoktur, Batı Şeria ise İsrail'e su sağlamaktadır. Yeni ittifaklar, yeni ekonomiler ve daha iyi bir işbirliği olmadığı takdirde İsrail yakın gelecekte şiddetli su sıkıntısı çekecektir. Ve su konusunda kendisine yardımcı olması için Arap komşularına olduğu kadar Türkiye'ye de muhtaçtır."(Bulloch & Darwish, 1994, s. 52)

"Ziraat Ortadoğu'da bu nehirlerin arasındaki topraklarda (Mezopotamya'da) doğdu. Türk geleneğine göre Hazreti İbrahim ufkun ötesindeki Harran Ovasındaki toprağı ilk olarak işlemiştir."(Veslind, 1993, s. 4)

"Paylaşım su sorununun çözümü değil, su kıtlığının tescilidir. Soruna kapsamlı ve kalıcı bir çözüm ise bölgesel ölçekte işbirliği gerektiren iki yönlü bir yaklaşımın tüm taraflarca benimsenmesiyle mümkün olabilir. Mevcut su kaynaklarını akılcı ve etkin bir biçimde kullanmak ve kullanabilir su kaynaklarını artırmak. Akılcı ve etkin kullanım, sudan tasarruf edilmesini ve israftan kaçınarak uzun vadede artan ve farklılaşan ihtiyaçların karşılanmasına olanak sağlayacaktır. Kullanabilir su kaynaklarının artırılması ve çeşitlendirilmesi de taraflar arasındaki tek başına çözüm olmadığı eksiklikleri kapatmada önemli rol oynayacaktır. Bu yaklaşımın hayata geçmesi, su kaynaklarının ve su ihtiyacının egemen devletlerin başkalarını dışlayan milli çıkar hesaplarına göre değil bölgesel ölçekte ortaklaşa değerlendirilmesine bağlıdır. Bunun gerektirdiği karşılıklı güven ve işbirliği ortamının Ortadoğu'da bulunmadığı ise bir gerçektir. Ancak, bölgede su gibi hayati bir kaynağın güven ve işbirliği ortamını oluşturmada bir faktör olarak görülmesi büsbütün olanak dışı değildir. Bu konuda projeler üretilmekte ve üzerine tartışılmaktadır."(Kut, 1993, s. 108)

"Bölgede su ihtiyacının artması İsrail'i yeni kaynaklar bulma yoluna itmiştir. Bölgedeki su ihtiyacını karşılamak amacıyla tuzlu suyun arıtılması yöntemine gidilmiş, fakat tatmin edici sonuç alınamamıştır. 1980'lerde başka bir çözüm kullanılmış suyu işlemek ve tekrar kullanılabilir hale getirmek planı geliştirildi, ancak yüksek maliyetli oluşu bu metodun diğerleri gibi gerçekleşmemesine neden oldu. Suyu tuzdan arındırmak diğer bir fırsattı. Masraflar sorunu bu yöntemi de tehlikeye soktu. İsrail tarım bakanı Rafael Eitan'a göre; bölgesel anlaşmalarla su

kaynaklarının ortak araştırılması ve paylaşımı uzun yıllar boyunca bir su bunalımının çıkmasını önleyecektir. Ve bakan askeri bir çözüm bulmuştu: Parayı silahlanma yarışından su üretimine kaydırdığımız takdirde, Ortadoğu'nun çehresini nasıl değiştireceğimizi bir düşünün. Bir tek F-15 jet uçağı parasına 17 milyon m^3 suyu tuzdan arındırabiliriz."(Bulloch & Darwish, 1994, s. 33)

"Diğer taraftan Siyonistlerin eski bir hayali olduğu ileri sürülen, Lübnan'daki Litani nehrinden istifade etmek fikri de İsrail tarafından sürekli gündemde tutulmakta ve Güney Lübnan'daki Litani ve Hasbani nehirlerinden gereği kadar faydalanılmadığı gerekçesi ile kendi rezervlerinin bu sularla arttırılabileceği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede BM raporlarında, İsrail'in; kendi denetimindeki Güney Lübnan'da uluslararası hukuka ve Cenevre Sözleşmesine aykırı olarak "Litani Nehri"nin sularını bir tünelle Hasbani nehrine aktararak, kendi ülkesine 500 milyon m^3 su taşıdığı ileri sürülmektedir."(Kohen, Su Sorununda Yeni Boyutlar, 1996)

"Su ihtiyacı Suriye için de aynı eğilimi göstermekte ve bu nedenle Suriye, bir taraftan Yarmuk nehri üzerinde yeni barajlar planlarken diğer taraftan Golan tepelerini yeniden ele geçirme girişimlerinde bulunmaktadır. İsrail devletinin kurulmasını izleyen süreçte Suriye, Golan Tepelerine mayın yerleştirmiş ve bu bölgeyi devasal bir askeri üsse dönüştürmüştü. Golan sırtlarında Suriye saldırılarını iki noktada yoğunlaştırmıştı. Birincisi, Suriye, Ürdün'deki su kaynaklarını yönlendirecek İsrail'i susuz bırakmaya çalışmış, ancak İsrail 1967 yılında işgal hareketiyle su ihtiyacını karşılayacak stratejik kaynakları ele geçirmişti. İsrail'in su ihtiyacının yaklaşık yüzde 25-30'u Batı Şeria'dan, yüzde 10-15'i (kaynaklarda bu oran 30-35'e çıkmaktadır) Golan Tepelerinden sağlamaktadır. Golan'daki su kaynaklarına İsrail'in bağımlılığı, bu bölgeyi İsrail açısından vazgeçilmez kılmakta, dolayısıyla bölgenin stratejik önemini artırmaktadır. İkincisi, İsrail'in topraklarının güvenliği ile ilgilidir."(Gürson P. , 2010, s. 98)

"Suriye'nin dış politikasının en önemli gündem maddelerinden birini oluşturan Golan Tepeleri'nin geri alınması, İsrail politikasının vazgeçilmez öğesidir. Suriye'nin bölgesel politikalarında en temel aktörün İsrail olduğu rahatlıkla iddia edilebilir. 1967 yılındaki Altı Gün Savaşları sonucunda İsrail'in Golan Tepelerini

işgal etmesinden sonra Suriye'nin bu devlet ile olan ilişkileri iyice gergin hale gelmiştir. Şam tarafı, İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi karşılığında Golan'ı silahsızlandırmaya, bölgeyi uluslararası denetime açmaya ve diğer güvenlik taleplerini karşılamaya hazır olduğunu belirtse de, İsrail'in bu topraklardan çekilmeye niyeti yoktur."(Gürson P. , 2010, s. 113)

"Ortadoğu Barış Süreci kapsamında Suriye-İsrail barış görüşmelerinde Golan tepelerinin işgali sorunu gündeme geldiğinde Suriye, bu bölgeden İsrail tam anlamıyla 4 Haziran 1967 sınırlarına çekilmedikçe barışçı bir tavır takınmayacağını ilan etmişti. Buna karşı İsrail güvenlik birimleri Golan'ın geri verilmesinin İsrail'in bölünmesi anlamına geleceğini ileri sürdüler. Suriye ile bu temelde barış yapılmasına karşı olan çevrelere göre, 4 Haziran sınırlarına çekilme mutlak tehlike anlamına gelmektedir ve eğer bu bölgeden çekilme söz konusu ise İsrail, Sina'da elde ettiği avantajların benzerlerini Golan'da da sağlamalıdır."(Gürson, Büyük Güçlerin Suriye Planı, 2016, s. 79-80)

Suriye açısından Golan tepelerinin kaybı, ekonomik kayıp olmaktan çok stratejik bir kayıptır. Tepelerde konuşlanan İsrail ordusu, Şam'ı ve Golan'a yakın Suriye yerleşim yerlerini kontrol edebilme olanağı elde etmiş; bu kontrol, Suriye'nin İsrail'e karşı politikalarını sınırlandırdığı gibi, tepelerin yitirilmesi de Esad'a kişisel ve ulusal alanda prestij kaybettirmiştir.

"İsrail'in '4 Haziran sınırlarına' çekilmesi kuzeyinde yer alan tek tatlı su kaynağı Celile Gölü'ne Suriye'nin sınırdaş olması anlamına gelmektedir. Suriye, eğer bu sınırlara kavuşursa, iki ülke sınırı Celile Gölü ortasından geçecek ve bu sularda söz sahibi olacaktır. Shepherdstown görüşmelerinde su konusunda Suriye uluslararası ilkelerde hareket edilmesini isterken, İsrail kendi su güvenliğini sağlama alma çabası içindedir. İsrail sınırların yeraltı suları dikkate alınarak yeniden belirlenmesini isterken, Suriye sınır tartışması içine girmemekte, eski sınırlara çekilmede ısrar etmektedir. Ayrıca İsrail su sorunuyla ilgili olarak Ortak Su Komitesi'nin (Joint Water Committee) kurulmasını ve bu komite gözetiminde suya ilişkin düzenlemelerin yapılmasını talep ederken Suriye, bölgedeki su kaynaklarının

yönetimini üstlenecek Ortak İdare Kurulu (Joint Administrative Board) önermektedir."(Gürson, Büyük Güçlerin Suriye Planı, 2016, s. 85-86)

"Bölgede ortaya çıkan bu sorun nedeniyle; Ürdün eski Kralı Hüseyin'in hiçbir konu İsrail'le bizi tekrar savaşa zorlayamaz. Su hariç…"(Şen & vd, 22 Mart Dünya Su Paneli "Ortadoğu'da Su Meselesi ve Türkiye", 2004, s. 59) dedirtebilmekte, her geçen gün Suriye, Ürdün ve Filistinliler aleyhine gelişen su kullanımına, İsrail'in askeri gücü nedeniyle bu ülkelerce dur denememektedir. Şeria nehri havzasındaki İsrail tarafından kullanılan su "kazanılmış hak" olarak gösterilerek duruma bu ülkece hukuki dayanak aranmakta ve böylece su yüzünden doğabilecek krizler geciktirilmektedir.

Ürdün'ü İsrail'le barış anlaşmasına, Suriye'yi ABD-İsrail platformunda bir politik yumuşama ortamına ve aynı zamanda su ihtiyacını karşılamak için ülkesinden geçen sınıraşan sulardan (Fırat-Dicle) daha fazla pay alabilmek için Türkiye'ye yönelik terör dâhil bazı kartları oynamaya yöneltmektedir. İsrail ise belirtilen siyasi girişimlerle su ihtiyacını karşılayacak alternatif projeleri (Manavgat Çayı'ndan su temini gibi) desteklemektedir.

Arap liderlerinin Ocak 1964 yılında Kahire zirvesinde; suyun İsrail'e karşı silah olarak kullanılmasını temin edecek kararların alınması ile başlaması ve daha sonra suyun, İsrail tarafından Araplara karşı silah olarak kullanılmasıyla devam etmesi, tehlikeli sürecin daha uzun yıllar devam edeceğini göstermektedir. Suyu yıllar önce silah olarak kullanan Arap camiasının, bugün Suriye, Irak ve belki de dolaylı olarak İsrail'in kışkırtmaları ile Türkiye'yi suyu silah olarak kullanmak istemekle suçlamaktadır.

Hz. İsa (a.s.)'dan binlerce yıl öncesine dayandırılan Hz. Musa (a.s.)'a indirilen Tevrat metinleri, değişikliğe uğramış hali ile Yahudiler açısından kutsallığını sürdürmektedir. "İsrail'in GAP'a olan ilgisi, Tevrat'taki (Musevilere) 'Arz-ı Mev'ud' inancıyla ilişkilendirilmektedir. Bugünkü Tevrat'ta, Nil'den Fırat'a kadar uzanan topraklar 'Musevilere Hz. Allah'ın vaat ettiği İsrail; yani kısa ifadesiyle Arz-ı

Mev'ud' olarak geçmektedir. Buna göre Museviler, söz konusu topraklara erişmek için çaba sarf etmektedir." (Şalvarcı, 2003, s. 264)

"Arz-ı Mev'ud vadedilen arazi demek olup Yahudilerin, 'Yahudi Tanrısı, Yehova' tarafından kendilerine vadedildiğine inandıkları toprakları belirtmek için kullandıkları bir deyimdir. Bizim Hatay ve Adana vilayetlerimizle Güneydoğu Anadolu Bölgemizin mühim bir kısmının da dâhil olduğu 'arz-ı mev'ud' Yahudi kaynakları ve Yahudiler tarafından "Nil'den Fırat'a deyimi ile ifade edilmektedir. Bugün Siyonizm'in rüyalarından, uzun vadeli ideallerinden biri gibi görünen "Arz-ı Mev'ud" su kaynakları dolayısı ile yarın, çeşitli ülkelerde yaşayan Yahudilerin İsrail'e göçmesi halinde gerçek ve yakın bir hedef haline gelebilecektir."(Müftüoğlu, 1997, s. 48-49)

İsrail'in Nil'den Fırat'a kadar ele geçirme arzusu, GAP'a olan ilgiyi artırmakta ve bu bölgeye Musevi göçünü desteklemektedir. Tevrat'ta Musevilere bahşedilen Arz-ı Mev'ud'un altında yatan neden; bölgedeki toprak ve su potansiyelinin yanında Peygamber Efendimizin hadisi şeriflerinde bahsedilen Fırat'ın sahip olduğu hazinedir.

"Ortadoğu'da 'bu toprakların bir bölümü benim' diyerek Filistin'i bir köşeye sıkıştıran İsrail'in, bu kez çağın koşullarına ayak uydurarak 30-40 yıl içinde Türkiye'de de aynı tabloyu uygulayacağı 'gizli' rapora yansıyan başlıca endişe. Raporda GAP bölgesinde 1998 yılında başlayan 'dikkat çekici' faaliyetler ve isimler de sıralanıyor. Ticari faaliyet ya da iki ülke arasındaki ilişkiler kapsamında gerçekleşen ziyaretlerin içinden ayıklanan bazı başlıklar ve isimler öne çıkarılıyor.

- 'Genel merkezi İsrail'de bulunan MERHAV adlı tarım şirketinin Genel Müdürü Joseph Dloomy ve Su Kaynakları Geliştirme Müdürü Shalom Harel, GAP ile ilgili çalışmaları yerinde görmek amacı ile Şanlıurfa ve Mardin illerini ziyaret etti.'
- 'Şu ana kadar 67 İsrail firmasının toprak satın aldığı, bu kadarının da gizli pazarlık yürüttüğü kaydediliyor.'

- ‘Toprak satın alan veya talepte bulunan İsrailli firmaların çoğunun kamu kuruluşu statüsünde olduğu belirtiliyor.’

Bu isim ve başlıkların hemen ardından yine ‘dikkat çekici’ bir dizi resmi ziyaret de raporun satırbaşları arasında, 1998 sonlarında İsrail Cumhurbaşkanı Ezer Weizman’ın Türkiye’ye gelip, gezisinin önemli bölümünü GAP’a ayırmasını ‘kayda değer’ bulan raporda, şu yorum da yer alıyor:

28 Ağustos 2000’de Ankara’nın bu seferki misafiri İsrail Başbakanı Ehud Barak’tı. Her ne kadar geliş sebebi ‘Ortadoğu barışı’ idiyse de, Barak’ın, basın toplantısında ‘GAP’taki altı ihaleye talibiz’ cümlesini sözlerinin arasına sıkıştırması anlamlı.”(Taşkın, 2006, s. 52-53)

“İsrail’in Güneydoğu Anadolu’yu içine alan kutsal sınırları ve suya olan acil ihtiyacı, GAP ile yakından ilgilenmesine yol açıyor. Kuruyan toraklar GAP ile yeşeriyor. Yeşerdikçe de verimlilik artıyor. Dolayısıyla da İsrail’in gözü önünde bulunan bu verimli toprak ve dolu dolu akan suya dönüyor. İsrail GAP konusunda Türkiye ile işbirliği yapmak istediğini, İsrail’in su kaynaklarından yoksun olduğunu, Türkiye’nin ise zengin su, toprak ve işgücüne sahip bulunduğunu her fırsatta belirtiyor. Simon Peres bir açıklamasında İsrail’den bahsederek; ‘Nüfus artıyor. Suyu üretmek için imkân yaratamazsak, bu kez su için savaşacağız’ demiştir. İsrail Hayfa Üniversitesi’nden Prof. Armon Sofer’de 1990’da verdiği demeçte, Ortadoğu’da su kaynaklarının kullanımı yüzünden savaş çıkacak’ demiştir. Ortadoğu’da çok ciddi bir su problemi olduğu bütün dünyanın bildiği bir gerçektir. İsrail’de ve işgal altındaki topraklarda kişi başına düşen su miktarı gittikçe azalmaktadır. Bu da İsrail’in gittikçe daha da radikal stratejik kararlar almaya zorlamaktadır.” (Taşkın, 2006, s. 93)

“İsrail, bölgesindeki suyun tamamını kontrol altına almak istemektedir. Çünkü su İsrail için yaşamsal öneme sahiptir. Vaat edilmiş toprakların içinde bulunan Ürdün nehrinden, Yarmuk ve Batı Şeria’daki kaynaklardan İsrail büyük miktarda su sağlamakta ancak bu su İsrail’e yetmemektedir. Versay Barış Konferansında 1919’da ileri sürülen Siyonist Haritaya Litani Nehri de dâhildir. İsrail 1982’de Lübnan’a saldırısında bu nehri kontrol altına almak istemiş ancak başarılı olamamıştır. Sadece

bu olay bile suyun İsrail için ne kadar önemli bir şey olduğunu ortaya çıkarmaktadır.” (Taşkın, 2006, s. 94)

“Su sorununun Ortadoğu’da bir savaşa yol açacağı fikri ilk olarak 1986 yılında CIA’nin Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi tarafından ortaya atılmıştır. Merkezi Washington’da bulunan Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi, 1986’da ‘Ortadoğu’nun Su Sorunu’ başlıklı bir rapor yayınlar. Raporda; bölgedeki kuraklığın artacağı, nehir debilerinin azalacağı, günlük hayatta suyun petrolden daha değerli olacağı gibi araştırma sonuçlarına yer verilir ve bir de kehanette bulunulur: Nil, Ürdün ve Fırat… Ortadoğu’da, gelecekteki bir savaş, mutlaka bu üç nehrin sularının paylaşılmasından çıkacak.” (Taşkın, 2006, s. 95)

6. SUYUN GELECEĞİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

6.1.Ortadoğu’da Suyun Geleceği

Hayatın idamesi için gerekli olan suya sahip olmak Ortadoğu’da kolay olmadığı gibi bölgede sahip olunan su kaynakları da hızlı nüfus artışı, şehirleşme, sanayileşme, üretim yapılmayan arazilerin tarıma elverişli hale getirilmesi ve bilinçsizce yapılan sulama nedeniyle azalmaktadır.

“Ortadoğu’daki su varlığı yazar ve kaynaklara göre çok çeşitlilik göstermekte ve bu nedenle de sürekli tereddütleri beraberinde getirmektedir. 1990 yılı itibariyle yapılan bir mukayesede; kişi başına düşen su miktarının ABD’de 10.000 metreküp, Kanada’da 12.000 metreküp, Irak’ta 5.500 metreküp, Türkiye’de 4.000 metreküp, Suriye’de 1.800 metreküp, Mısır’da 1.100 metreküp, İsrail’de 460 metreküp ve Ürdün’de ise 260 metreküp olduğu belirtilmektedir.”(Veslind, 1993)

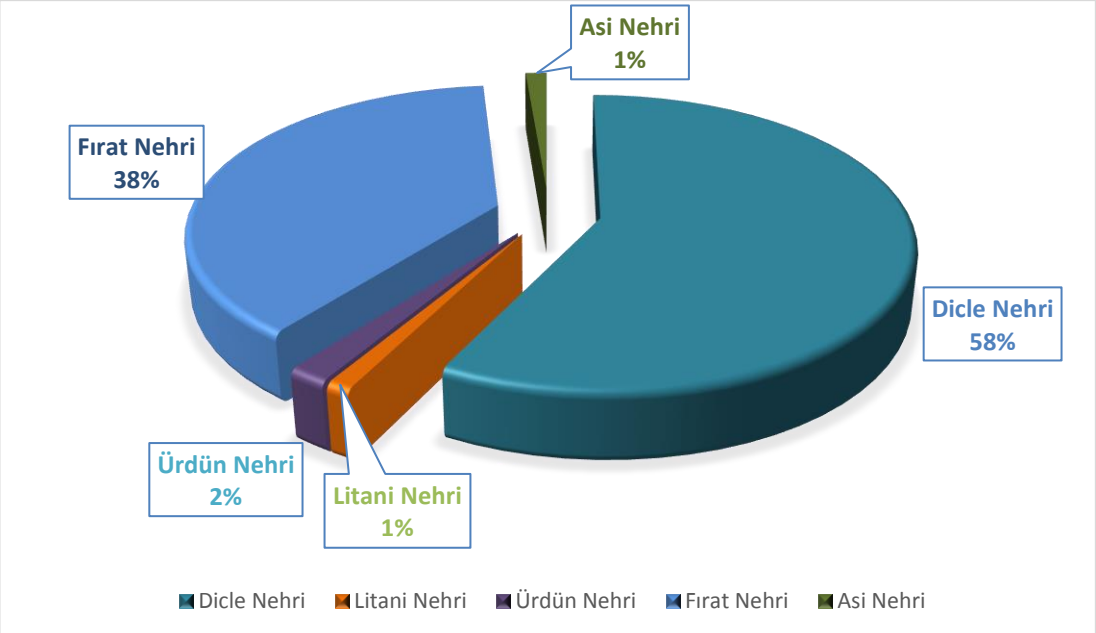
Bugün Ürdün ve İsrail’de ciddi bir su sorunu bulunduğu, Suriye ve Mısır’ın şu anda normal durumda olduğu, Irak ve Türkiye’nin ise ihtiyacından fazla suya sahip ülkeler sınıfına girdiği belirtilmektedir.

Su kaynakları bakımından yeterli miktara sahip olmayan Ortadoğu ülkeleri; mevcut su kaynaklarından faydalanma hakkı konusunda da farklı düşündüklerinden suyun paylaşımı konusunda da zorlanmaktadırlar. Mısır, Sudan ve Etiyopya arasında dokuz ülkenin topraklarından geçen 'Nil' için ciddi sorunlar bulunmaktadır.

İsrail'in kontrolü altında akışını sürdüren 'Şeria Nehri'; Ürdün, İsrail, Suriye ve Lübnan arasında hakça faydalanılması gerekmektedir. İsrail'in işgali altındaki Gazze ve Batı Şeria'daki yeraltı su kaynakları da kendi ihtiyaçları için kullanıldığından Filistinliler susuzluğa maruz bırakılmaktadır. Bu bölgede su kaynaklarının azalmasına sebep ise; sürekli artan nüfus, tarımda yapılan israf ve mevcut su kaynaklarının adil bir şekilde paylaşılamamasıdır.

"Su, bu bölgede petrolden daha kıymetli ve yokluğu ancak havayla kıyaslanabilecek bir unsurdur. Ortadoğu su yokluğu olan bir bölgedir. Mevcut kaynakları da nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme, çölün ve çorak arazilerin tarıma açılması ve bilinçsizce yapılan sulama yüzünden hızla daralmaktadır." (Tiryaki, 1994, s. 57)

Şekil 6. Bölgedeki Başlıca Nehirlerin Sağladığı Su Oranları

(Pamukçu K. , 2000, s. 134)

"Ortadoğu'da, 'su' gerçek hayat gibi çok değerli olup, her ulus kendi suyunu kendi bulmak eğiliminde ve kendi gerçeği doğrultusunda hareket etmektedir. Burada 'su', eskiden olduğu gibi bugün de 'güç' ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Su açısından kendi kendine yeterli olmayan bir ülkenin bölgede ayakta kalabilmesinin neredeyse olanaksız olduğu ileri sürülmektedir."(Tiryaki, 1994, s. 61)

"Suların paylaşımı iki değişik biçimde gerçekleştirilebilmektedir:

i) Suların ilgili devletlerarasında miktar olarak paylaşımı;

ii) Sular coğrafi bölgelere göre bölünerek, ilgili devletlere belirli bir kesim üzerinde yararlanma hakkının münhasır bir biçimde tanınması. Halen yapılmış bulunan anlaşmalar incelendiğinde, devletlerin, duruma göre, her iki yola da başvurduğunu göstermektedir." (Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap, 1999, s. 292)

"Uluslararası nehir sularının kullanılmasında kıyıdaş ülkelerin dikkate alması gereken ve 12 Aralık 1974'te BM Genel Kurulu'nda alınan 'Ekonomik Haklar ve Devletlerin Yükümlülükleri' başlıklı önemli kararın özellikle 3'üncü maddesi devletlerin yükümlülüklerine dikkat çeker. Buna göre:

1) Diğer kıyıdaş ülkelerin yasal haklarına tecavüz edilmemelidir.

2) Diğer kıyıdaş ülkelere önemli zarar verilmemelidir.

3) Doğal kaynaklar kullanılırken kıyıdaş ülkelerden, özellikle aşağı kıyıdaş ülkelerinden izin almaya gerek yoktur; fakat teknik danışma ve işbirliği için, önceden kıyıdaş ülkelere haber verme yükümlülüğü vardır. Önceden haber verme teknik amaçlı olup diğer kıyıdaş ülkelerin olumlu rızasını almak anlamında değildir; sadece aşağı kıyıdaş ülkelere gerekli tedbirleri alma fırsatı tanımayı amaçlamaktadır." (Kıran, 2005, s. 208) Buradaki diğer devlete önemli zarar vermeme, o devletin toplumsal hayatını olumsuz yönde etkilemeyen faaliyetlerde bulunabilme şeklinde yorumlanabilecektir. Yani her durumda sulardan faydalanma hakça, makul ve optimum olacaktır.

"Suyollarından yararlanma hakkı anlaşma ile düzenlenmemişse, uygulanan uluslararası hukukun sulardan yararlanmanın hakça ilkelere göre yapılmasını kabul ettiği gözlenmektedir. Nitekim bugün artık uluslararası suyollarının sularının 'hakça

kullanım' ilkesine göre paylaşılması gerektiği görüşüne bir hayli rastlanmaktadır. Zira en başta, gerek ulusal mahkemeler, gerekse uluslararası hakemlik organları, suların kullanımında, öteki tarafın çıkarının adil bir biçimde göz önünde tutulması gereğini vurgulamaktadır." (Pazarcı, Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap, 1999, s. 292)

Son yıllarda su konusunda yaşanan gelişmeler, 'hakça kullanım' ilkesinin giderek uluslararası hukukta yerini aldığını göstermektedir. Bunun en somut örneği ise; 1997 tarihli BM çerçevesinde kabul edilen sözleşmede (mad. 5) 'hakça ve makul kullanım ve katılım' öngörülürken, ilgili maddenin yorumunda 'hakça kullanım' ilkesinin temel ilkeyi oluşturmasıdır.

Tablo 13. Bölge Ülkelerinde Kullanım/Kaynak İndeksi

	Elde Edilen Su (milyon m^3)	Kullanılan Su (milyon m^3)	Kullanım/Kaynak İndeksi (%)
Ürdün	1.110	984	89
İsrail	1.800	1.900	105
Filistin	185	185	100
Lübnan	3.800	750	20
Suriye	17.940	12.342	69
Irak	45.000	42.800	95
Türkiye	110.000	40.200	37
Bölge	179.835	99.161	55

(Pamukçu K. , 2000, s. 165)

"Birleşmiş Milletler (BM)'nin 'Gelecek İçin Tatlı Su 2003' raporuna göre, dünyanın su bakımından en sorunlu bölgesi 'petrol zengini' olan Ortadoğu bölgesidir. Ortadoğu, dünya nüfusunun %5'ini barındırmakta, ancak dünyadaki temiz su kaynaklarının sadece %1'i bu bölgede bulunmaktadır. Üstelik bu kaynağın %90'ı sınıraşan sulardan oluşmaktadır. BM'nin söz konusu raporunda; 'Türkiye'nin, 2025 yılında büyük bir su sıkıntısı çekeceği, 2040 yılında ise elindeki su rezervleri yüzünden Suriye ve Irak'ın Türkiye'ye savaş açacağı' varsayımı ileri sürülmektedir."(Dursun A. , 2006, s. 18) "Ortadoğu'nun önemli su kaynaklarını elinde tutan Türkiye ise çatışmanın tam odağında yer almaktadır. Türkiye'nin coğrafi konumu ve su kaynaklarının bu bölgeyle olan bağlantısı Türkiye'yi bir Ortadoğu su savaşının içine çekebilir. Ortadoğu ülkeleri açısından Türkiye'nin suları petrol kadar değerlidir. Bu yüzden Ortadoğu ülkeleri ile Türkiye arası ilişkiler diken üstünde

seyretmektedir. Son 30 yıl içinde 35 bin insanın ölümüne ve 100 milyar dolarlık ekonomik kayba neden olan PKK terörünün bölge ülkeleri tarafından desteklenmesinin en önemli nedenlerinden biri de Türkiye'nin su kaynaklarıdır. Kimi görüşlere göre gelecek savaşlar ve iç ayaklanmalar; su, gıda ve orman gibi yenilenebilen doğal kaynak kıtlığından çıkacaktır. Etiyopya, Sudan, Burundi, Ruanda ve Darfur'da yaşanan çatışmaları bu çerçevede değerlendirmek yanlış olmayacaktır." (Karakılçık, 2008, s. 25)

"Suyla ilgili anlaşmazlıkların çıktığı bölgelerde, suyun ne kadar eşit dağıtıldığına bakılmaksızın, yerel su kaynaklarının yerel gereksinimleri karşılamada yetersiz kalması anlamında, bu anlaşmazlık ve çatışmanın kökleri nadiren arz kıtlığına dayanır. Yerel düzeyde su varlığı gerçekten sınırlı olabilir, ama kıtlık veya gelecekte kıtlık olacağı korkusu daha çok eşit olmayan güç ilişkilerinin ürünüdür ve sosyal içeriklidir. Kıtlık üzerine temellenen fikirler aslında gerçeğin yarısını sunmaktadır. Asıl sorun etnik ve dinsel anlaşmazlıklar, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, etnik milliyetçilik, bölgesel hâkimiyet mücadeleleri, ekonomik ve kültürel hegemonya (yayılmacı küresel emperyal politikalar) gibi etmenlerden kaynaklanmaktadır. Aslında su anlaşmazlığı, çoğunlukla bir çatışma nedeni değil, zaten var olan bir gerginliği azdıran ve süreç içerisinde yeni gerginlikler yaratan bir çatışmanın sonucudur." (Karakılçık, 2008, s. 30-31)

Tablo 14. Geleneksel Yönteme Göre Tatlı Su Dağılımı
(Yılda Kişi Başına Düşen Su Miktarı)

ÜLKELER	**2006 (m^3)**	**2023 (m^3)**
Su Zengini Ülkeler Kanada, ABD, Kuzey ve Batı Avrupa ülkeleri	10.000+	8.000+
Irak	2.110	1.000
Türkiye	1.600	1.000
Suriye	1.420	1.000
İsrail	300	172
Ürdün	250	93
Filistin	100	43

(Duyar & Özçelebi, 2012, s. 8)

"Yerel düzeyde de yaşanan bu tür anlaşmazlıklar hızla şiddete dönüşebilmekte, devletler işin içine girdiğinde ise, silahlı çatışmalar ortalığı yangın yerine

çevirebilmektedir. Öyle ki, ortak akarsulardan su kullanan devletlerarasında savaş çıkma olasılığı son 20 yılda artan ölçüde küresel endişe konusu olmaktadır. Suların paylaşımı konusunda anlaşma olmayan su havzalarında (261 havzadan söz edilmektedir) su anlaşmazlığı, doğrudan çatışmaya dönüşmese bile, ikincil derecede vahim gerginliklere yol açmaktadır. Son yıllarda sık sık gündeme getirilen Fırat ve Dicle sularıyla ilgili anlaşmazlık ve gerginlik konusu bu bağlamda bir sorundur. Bu tür sorunların bir özelliği de sadece havzadaş veya komşu devletlerle sınırlı kalmaması, bölgesel veya uluslararası (küresel) düzeyde de gerginliklere yol açmasıdır." (Karakılçık, 2008, s. 31)

"-Su savaşları- söylemi kimi görüşlere göre bir senaryodan ibaret değildir. Hatta su savaşları tarihten günümüze farklı bölgelerde ve değişik boyutlarda yaşana gelmiş bir olgudur ve halen suyla ilgili çatışmalar farklı düzeylerde devam etmektedir. Shiva, bu savaşlara "suyla ilgili paradigma savaşları" demektedir. Bu anlamda su savaşları dünyanın her yerinde ve her toplumda yaşanmaktadır, yani su savaşları "küresel" savaşlardır. Ekolojik bir ihtiyaç olarak evrensel su etiğini paylaşan farklı kültürlerin; özelleştirme, açgözlülük ve ortak mülklerin kapatılması kültürüne (küresel su politikalarına) karşı yöneltilen bir savaştır. Bu savaşın bir tarafında varlığını sürdürmeye çalışan milyonlarca tür ve milyarlarca insan, diğer tarafında ise DB, IMF, DTÖ gibi uluslararası (küresel) sermaye kuruluşlarının desteklediği bir avuç küresel şirket vardır. Küresel su şirketleri kapsamlı bir küresel su savaşı yürütmektedirler. Amaç, tatlı su kaynaklarının denetimini ele geçirmek ve su pazarları oluşturarak yeni kazanç olanakları yaratmaktır. Bu paradigma savaşlarının yanı sıra, bölgeler arasında, ülkeler ve yerel topluluklar bünyesinde yapılan fiili savaşlar da vardır. Pencap'ta olsun, Filistin'de olsun, siyasi şiddet doğuran şey, kıt ama hayati öneme sahip su kaynakları hakkındaki ihtilaflardır. Türkiye ve Suriye veya Mısır ve Etiyopya örneğinde olduğu gibi bu çatışmalarda suyun rolü açıktır." (Karakılçık, 2008, s. 32)

"CIA'nin ABD hükümeti için hazırladığı 'risk değerlendirme raporları' dünyanın en az 10 yerinde paylaşılan su kaynaklarına dayalı savaş çıkacağını öngörmektedir. Bu olası kriz noktalarının çoğunluğu ise Ortadoğu'da yer almaktadır. Dünyanın en kurak ve su yüzünden çatışma çıkma olasılığı en yüksek bölgesi

Ortadoğu'dur. Bölgedeki su kaynakları, hızla artan nüfus nedeniyle gereksinimleri karşılayamaz durumdadır. 20–30 yıl gibi yakın gelecekte bölge ülkelerinin çoğunda ancak içmeye yetecek kadar su bulunabilecektir. Üstelik su kaynaklarını paylaşan bölge ülkeleri arasında tarihten gelen derin anlaşmazlıklar ve düşmanlıklar vardır. İşin kötüsü, bölgedeki su kaynaklarının neredeyse tamamı sınıraşan veya sınır oluşturan çokuluslu sulardır." (Karakılçık, 2008, s. 32)

"Günümüzde en önemli çatışma alanı, Türkiye'nin de coğrafi konumu ve su kaynakları nedeniyle merkezine çekilmeye çalışıldığı Ortadoğu bölgesidir. Fırat, Dicle ve Nil Havzaları da üzerinde senaryolar yazılan ve günün birinde savaş fitilinin ateşlenebileceği havzalar olarak değerlendirilmektedir. Su savaşlarının, yerel ve bölgesel düzeyde kaçınılmaz olduğunu ve küresel barışa ciddi bir tehdit oluşturacağını, hatta uluslararası (küresel) bir savaş riskini göz ardı etmemek gerektiğine dikkat çeken kimi uzmanlar, bu savlarında pek de haksız sayılmazlar. Zira Ortadoğu su sorununun odağında Ürdün Nehri Havzası bulunmakta ve havzayı paylaşan Ürdün, İsrail, Filistin, Lübnan ve Suriye, havza sularının kullanımı konusunda zaman zaman çatışmaya varan anlaşmazlıklar, sorunun tarafları nedeniyle bir İsrail-Arap sorununa, dolayısıyla bölgesel bir tehdide dönüşmektedir. Türkiye'yi de bu sorunun bir parçası yapan Fırat, Dicle ve Asi Nehirleri; coğrafi, hidrolojik ve politik nedenlerle Ürdün Nehri havzasıyla ilişkilendirilmektedir." (Karakılçık, 2008, s. 33)

"Bazı stratejistler, Ortadoğu'nun susuzluk ve suyla ilgili anlaşmazlık sorunlarını gündeme getirirlerken 'su savaşları' söylemini dillerinden düşürmemektedirler. Gerçekten de su, bu bölgedeki ülkeler için artık petrolden daha değerli, daha stratejik bir kaynaktır ve var olan su olanaklarının yakın gelecekte kıtlık derecesinde azalacağı endişesi içindedirler Zaten bölge ülkelerinin hiçbiri (Türkiye dâhil) su zengini değildir. Ancak, belki göreceli olarak Türkiye, Suriye, Irak ve Lübnan diğerlerine oranla daha iyidirler. Suudi Arabistan, Ürdün, İsrail, Filistin ve Körfez Emirlikleri ciddi su sıkıntısı çekmekte, bu ülkelerin her birinin gözü diğerlerinde, hepsinin gözü ise Türkiye'dedir. Batılı pek çok araştırmacı ve stratejist, Ortadoğu su sorununun çözümünü, son tahlilde Fırat ve Dicle Nehirlerinin sularında görmektedirler. Ortadoğu'da Türkiye, Suriye ve Irak arasında; kısmen coğrafyadan,

kısmen ekonomik nedenlerden ve kısmen de bu ülkelerdeki rejimlerin niteliğinden kaynaklanan bir "güvensizlik" ortamı bulunmaktadır. Ancak, bu güvensizliğe ek olarak ciddi bir su sorunu da eklenmiş durumdadır. Ayrıca bölgede, dünyayı kontrol eden küresel güçlerin çatışma ve düşmanlık üzerine kurdukları bir güç dengesi söz konusudur. Bu dengenin bozulması, bu güçlerin bölgedeki çıkarlarına ters düşeceğinden, bölgede gerçek anlamda bir barış ve güvenliğin sağlanması zor görünse de, su, Ortadoğu'da belki de bir savaş nedeni olmayabilir, fakat amaç Ortadoğu'da bir savaş çıkarmak olunca, "su" yeterli bir bahane olacaktır." (Karakılçık, 2008, s. 36)

"Ortadoğu'nun nihai güvenliği su güvenliği sağlanmadan, su güvenliği ise nihai güvenlik sağlanmadan gerçekleşemez. Bu nedenle Ortadoğu'da her türlü güvenliğin tesisini kendilerine görev bilen güçler Ortadoğu'da bir 'su güvenlik bölgesi' yaratmak istemektedirler (tıpkı petrol güvenlik bölgesi gibi). Bu bağlamda, Türkiye, Suriye ve Irak özelindeki su sorununa yeni boyutlar ve yeni aktörler eklenebileceğinin işaretleri vardır: Federal Kürt yönetimi, İsrail, İran, AB ve küresel su şirketleri gibi. Fırat ve Dicle sularıyla ilgili anlaşmazlıkların çözümünde ABD ve AB'nin (elbette İsrail'in de) bu bölgeye yönelik politikaları göz ardı edilemez. Göz ardı edilmemesi gereken bir başka olgu ise, küresel su şirketlerinin ve küresel sermayenin su kaynaklarına hâkim olma stratejileridir. Bu çerçevede havza ülkeleri ve Irak'ta şekillenecek yeni oluşumlar kendi su sorunlarını kendi aralarında çözme çaresini üretmek zorundadırlar. Aksi halde, yerel düzeyde yaşanan su gerginlikleri, "su savaşı" senaryosu yazan küresel güçlerin kurguladıkları sıcak çatışmalara dönüşebilir. Bu çatışmalar da bölgesel ölçekli su savaşlarını tetikleyebilir. Bölgesel ölçekte gerçekleşecek böyle bir afet de "küresel" bir savaşın bahanesi yapılabilir. Bu olasılık ve risk ne yazık ki sadece söylem ve senaryodan ibaret değildir. Zira savaştan beslenen küresel emperyalist güçler, şu ya da bu bahaneyle savaş çıkarmaya devam edeceklerdir. Bir gün, 'sudan bir sebep'le savaş çıkarmaya karar verirlerse, bu sefer bahane neden SU olmasın ki?" (Karakılçık, 2008, s. 49)

"Su, artık 21. yüzyılın en stratejik maddesi haline gelmiştir. Bunu Birleşmiş Milletler Çevre Programı, GTÖ ve DSÖ gibi BM kuruluşları, Dünya Su Forumu ve Dünya Bankası gibi uluslararası kurumlar ve suyla ilgilenen kişi ve kuruluşlar da

belirtmektedir. GAP projesi gibi, sadece Türkiye'nin değil, bölgenin de yararına olacak bir projenin bölge barışına değil, bölgesel bir çatışmaya yol açabileceği ileri sürülebilmektedir. Eski BM Genel Sekreteri Butros Ghali bile bir makalesinde 'GAP'ın Ortadoğu barışını tehdit ettiğini yazabilmiştir. Gerçekten de su, Ortadoğu'da bölgesel düzeyde anlaşmazlıklara ve hatta savaşlara neden olabilecek kadar stratejik bir kaynaktır. En yalın anlamıyla su, artık Ortadoğu için 'casus belli'dir. Suyla oynamak ateşle oynamak kadar tehlikeli ve sakıncalıdır; ancak, su aynı zamanda 'casus paci'dir de. Savaş ya da barış nedeni olması, su kaynaklarını paylaşan ülkelerin niyet ve tavrına, küresel su savaşı aktörlerinin politikalarına ve havzadaş ülkelerin bu politikalara alet olma derecelerine bağlıdır. Evet, geçmişte birçok havzada yerel ölçekli çatışmalar ve savaşlar yaşanmıştır, hatta bu yolda terör ve tedhiş yollarına bile başvurulmuştur. Ama çoğunlukla ortak akıl ve sağduyu galip gelmiş ve su anlaşmaları yapılmıştır. Hatta bazen savaşın eşiğinden dönülmüş ve geçici de olsa uzlaşma yolları bulunmuştur. Türkiye-Suriye arasında Fırat suları konusunda 1990'ların sonlarında olduğu gibi, yine Suriye-Irak arasında Tabka Barajı nedeniyle olduğu gibi." (Karakılçık, 2008, s. 54)

"Suyun savaş nedeni olacağı tezlerine karşın araştırmacılardan Fekri A. Hassan, suyun 21. yüzyılda barış içinde yaşayacak bir dünyayı yaratabilecek en önemli araç olduğunu ileri sürmektedir. Hassan Water for Peace: A Cultural Strategy adlı makalesinde 'Bugün su konusundaki anlaşmazlıkların değişen dünyanın ahlaki ve kültürel kavramları dışında değerlendirilmesi düşünülmez. Bu soruna bulunacak olan çözüm, eski işletme ve yönetişim modellerinin tekrarı şeklindeki bir çözüm olamaz. Bu konuya getirilecek olan çözüm kesinlikle ne askeri ne de ekonomik alanda tek taraflı çabalarla başarılır. Bu sudan anlaşmazlıklara barışçıl bir çözüm arayışında, evrensel etik ve insanlık kuralları, mevcut post-modern trans-kültürel güçler, gelişmiş iletişim ağı olanakları ve kültürün geleneksel modelleri gibi konular dikkate alınmalıdır' demektedir."(Yıldız D. , Su'dan Savaşlar, 2010, s. 293)

"-Barış için su- stratejisinde bölgede yaşayanların akılcı çıkarlarının ortaya konulması sloganlar ve ideolojik retorikten çok daha fazla etkili olabilecektir. Bunun yanı sıra 'barış için su' stratejisini anlatan genel mesajlar bu mesajın yayılacağı iletişim kanalları ve iletişimin tipine, bölgesel düşüncelere, normlara, politik ve

sosyoekonomik koşullara adapte edilmelidir.”(Yıldız D. , Su'dan Savaşlar, 2010, s. 294)

“Hassan suyun içinde yer aldığı bazı anlaşmazlıkların küresel güçlerin genel çıkarlarına hizmet ettikçe göz ardı edildiğini ve bu kapsamda sudan savaş veya savaş tehditlerinin gelişmiş ülkeler tarafından rakiplerini kontrol etmek ve yoksul ülkeleri zayıf tutarak onlara tahakküm etmek için bir araç olarak kullanıldığını ileri sürmüştür.” (Yıldız D. , Su'dan Savaşlar, 2010, s. 295)

“Tarih boyunca devletlerarasında ortaya çıkan sorunları gidermenin en ideal yolunun, iki veya daha çok taraflı anlaşmalarla varılan hukuki çözümler olduğu görülmüştür. Bunun en önemli nedeni çözümün, tarafların rızası ile anlaşarak gerçekleşmesidir. Bu yöntem, su sorunlarının kalıcı çözümü için kullanılması gereken tek yöntemdir.”(Yıldız D. , Su'dan Savaşlar, 2010, s. 296)

6.2.Çözüm Önerileri

“Suyun bölgede barış için kullanılması gerekiyorsa bu konuda üç önemli unsur üzerinde durulmalıdır.

- Bölgedeki yeraltı ve yer üstü suları incelenmelidir. Bu inceleme işlemi yapılırken kış aylarındaki su miktarı ile yaz aylarındaki su miktarı bir ayırıma tabi tutulup değerlendirilmelidir. İkinci bir ayırım ise, tatlı su ile tuzlu su miktarı arasında yapılmalıdır.
- Barışı tehdit eden su problemleri, ivedilikle çözülmelidir. Fırat-Dicle nehirleri uyuşmazlığı, Arap-İsrail ilişkileri konusunda su anlaşmazlığı ile Nil nehrinin paylaşılması sorunu sonuçlandırılmalıdır.
- Bölge ülkeleri arasında oluşturulan ortak yeni projeler, makul ve çağdaş metotlarla hazırlanmalı ve anlaşmazlığı ortadan kaldırıcı nitelikte olmalıdır.” (Sezgin, 1994, s. 68)

“Bölgede su konusunda yapılacak önemli ve ivedi konuların başında, şu hususlar gelmektedir.

- Hukuki açıdan suyun kullanımı ve paylaşılması konularındaki Uluslararası Hukuk kuralları yerine getirilmeli ve bütün ilgili taraflar aynı masanın etrafında toplanıp en kısa zamanda sorunu çözmelidirler. Memba, ova ve mansap ülkeleri suyun kullanımında adil davranarak, haksızlık yapmadan uyuşmazlıkları çözmelidirler.

- Teknik açıdan, yüksek nüfus artışı denetim altında tutulmalı, kullanımda su tasarrufuna gidilmeli ve bu konuda işbirliğine başvurulmalıdır. Deniz suyunun damıtılması ve buzdağlarının eritilmesi yolu ile içecek su elde edilmesi gibi yeni imkânlar aranmalıdır.

- Su ihtiyacı, bütün siyasi ve uluslararası ilişkiler konularından uzak tutulmalıdır. Suya ihtiyacı olan bunu karşılayabilmeli, suyu bol olan ise anlayışlı davranmalı ve suyunu değerlendirmelidir.

- Su, bölgede savaş için bir sebep ve gerekçe olmaktan çıkarılmalı; yaşam, barış ve işbirliği aracı olmalıdır.

- Ortadoğu'da şimdilik petrol vardır. Ne var ki, ileride, bölgenin ekonomik ve sosyal gelişmesinin kaderini suyun belirleyeceği gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır.

- Türkiye her ne kadar siyasi ve güvenlik açısından güney komşularından tedirgin olmuş ve rahatsızlık duymuşsa da daha çok GAP projesi yüzünden de zaman zaman huzursuz olmuştur. Ne yazık ki, GAP hedeflerine yaklaştıkça, Suriye ve Irak'tan gelen baskılar artacaktır. Bu nedenle Türkiye, komşuları ile siyasi ve güvenlik ilişkilerinde, su silahını kullanmadan çözüme gitmelidir. Suyu kullanmak istiyorsa bunu barış unsuru olarak değerlendirmeli, su ile barış yan yana gitmeli; böylece Türkiye, çevresine 'barış sudan geçer' mesajını vererek, örnek olmalıdır." (Sezgin, 1994, s. 69)

"İki binli yılların ilk çeyreğinden sonra Ortadoğu ülkeleri su sıkıntılarını gidermek için aşağıda yer alan su sağlama yöntemlerine başvurma gereği duyacaktır:

- Yer altı sularının beslenmesi,
- Yağmur sularının arttırılması,
- Atık suların arıtılarak yeniden kullanılması,
- Eldeki suların ekonomik olarak planlaması ve suların hor kullanılmaması,

- Tuzlu deniz sularını tatlılaştıracak tesis sayısının çoğaltılması ve bunun her ortamda kullanılması,
- Suyu bol ülkelerden su ithal edilmesi,
- Yer altı kaçak sularının ıslah edilmesi,
- Tarım alanlarında ekilecek arazinin etüdünün yapılarak az su ile ziraat yapma metotlarının araştırılması," (Kapan, 2007, s. 420)

"Sınıraşan suların kullanımıyla ilgili olarak, uluslararası hukuk genel çerçeveyi çizmektedir. Burada da suyun hakça makul ve aşağı kıyıdaş ülkelere zarar vermeyecek şekilde kullanılmasına yönelik genel açıklamalar yer almaktadır. Göreceli anlamlar taşıyabilecek genel kuralların, tüm dünyadaki anlaşmazlıklara çözüm getirmesi mümkün değildir. Bu nedenle bu konudaki anlaşmazlıklarının en iyi çözüm yolu olarak uluslararası hukuk çerçevesinde hakça kullanımı gözeten ikili veya çok taraflı anlaşmaların devletlerarasında akdedilmesi gösterilebilir." (Yıldız D. , Su'dan Savaşlar, 2010, s. 301)

"Ancak bu da yeterli olmayabilir. Çünkü bugün için hakça gözüken bir uluslararası anlaşma zaman içerisinde bölgedeki sosyal, ekonomik, ekolojik, hidrolojik faktörlerin değişmesiyle bu özelliğini kaybedebilir. Böyle bir durumda yapılan anlaşmanın sürekliliğinin sağlanabilmesi için bölge ülkelerinin ortak kurumlar kurarak anlaşma hükümlerinin hakkaniyete uygunluğunu zaman içerisinde gözetlemeleri gerekir. Burada bölgesel ve havza ölçeğindeki oluşumlar uluslararası hukukta kabul edilen işbirliği, bilgi değişme, danışma, görüşmelerde bulunma yükümlülüklerinin daha kolay hayata geçirilmesine yardımcı olurlar." (Yıldız D. , Su'dan Savaşlar, 2010, s. 302)

"Böylece koşulların değişmesi ile sudan sorunların neden olacağı gerilimler, bölge koşullarına ve ülkelerin gerçek gereksinimlerini dikkate alıp çözüm getirebilecek bölgesel oluşumlar tarafından önlenebilir. Bunun dışında bölgeye uluslararası kurumların müdahale ederek çözüm oluşturma çabaları devletlerin egemenliklerine müdahale olarak anlaşılma riskini taşımaktadır." (Yıldız D. , Su'dan Savaşlar, 2010, s. 302)

İsmail Kapan'a göre; 'O halde ihtilafların giderilmesi konusunda, ortaya çıkan anlaşma fırsatlarını iyi değerlendirmek gerekmektedir. Böylelikle politik ve stratejik sebeplerle, ilgisiz çevrelerde de çok tartışılan Fırat-Dicle Havzası su meselesinin, kıyıdaş ülkeler dışında başka devletler veya uluslararası kuruluşların müdahalesine maruz kalması da önlenmiş olur' şeklinde önemli bir analiz yapmıştır.

6.2.1. Barış Suyu Projesi

"Ortadoğu'daki su sorununa çözüm bulma amacıyla dönemin Başbakanı Turgut Özal tarafından 1986 yılında ortaya atılan, 1987 Protokolünde aktif yapılan ve 1988 yılında resmen önerilen bir projedir. Proje ile Seyhan ve Ceyhan'ın ihtiyaç fazlası suların iki ayrı boru hattı ile Ortadoğu'ya satılması amaçlanmaktadır. Projenin ön fizibilite çalışmaları Brown ve Root Engineering and Construction International firması tarafından yapılmış ve aşağıdaki veriler elde edilmiştir."(Denk, 1997, s. 60)

"Barış Suyu Projesi'nin ön fizibilite çalışmalarına göre, iki ayrı hattan meydana gelmesi düşünülen boru hatlarının güzergâhı şöyle tasarlanmıştır:

a- Batı Hattında günde 3,5 milyon m^3 suyun Seyhan Aşağı havzasında; Adana yakınında başlayıp İslâhiye ve Kilis'ten Suriye'ye ve daha sonra Ürdün üzerinden Suudi Arabistan'ın Yanbu, Medine, Mekke ve Cidde şehirlerine aktarılması öngörülmektedir. Anılan hattın kat edeceği mesafe 2700 km olacaktır. Hat boyunca 11 pompalama istasyonu ve 900 MW gücünde enerji merkezleri bulunacaktır. Kişi başına günlük dört yüz litre olmak üzere, bu hatla 8-9 milyon kişiye hizmet verilmesi öngörülmektedir.

b- Körfez Boru Hattında ise Ceyhan Nehri'nin sularını Aslantaş Barajı aşağı havzasından alarak yine Kilis'i takip ederek Suriye ve Ürdün'ü geçtikten sonra Suudi Arabistan'da eski petrol boru hattı (transarabian pipeline) yolundan doğuya yönelecek bir kol ile Kuveyt'e ulaşması ve ardından Bahreyn, Katar ve BAE'ye doğru yoluna devam etmesi tasarlanmaktadır. Bu hattın uzunluğu 3.900 km olacak ve günde 2,5 milyon m^3 su aktarılacaktır. Hat boyunca beş pompalama istasyonu ve 600

MW gücünde enerji santralleri olacaktır. Bu hatla taşınacak suyun yaklaşık 6-7 milyon kişiye hizmet vermesi öngörülmektedir."(Kapan, 2007, s. 422)

"1990'lı yılların başındaki maliyet hesaplarına göre, Batı hattının 8 milyar, Körfez hattının ise 12 milyar dolar civarında bir meblağa çıkacağı tahmin edilmişti. Buna göre suyun m^3 fiyatı da yaklaşık olarak Batı Hattında 0,84 Dolar, Körfez Hattı'nda 1,07 Dolar olarak hesaplanmıştı."(Kapan, 2007, s. 423)

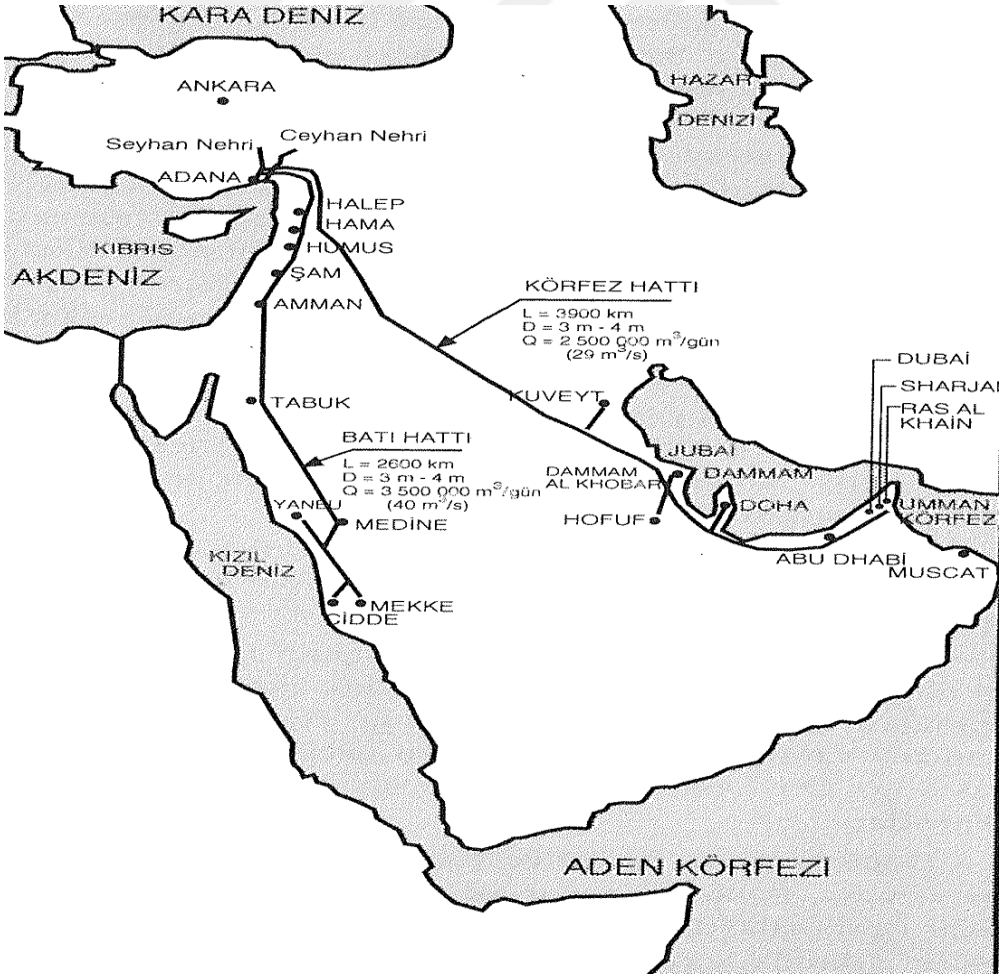
"Gerginliği ve bölge içi güvensizliği yumuşatması için Barış Suyu Projesi olarak adlandırılan proje diğer ülkeler tarafından reddedilmiştir. Taşıyacağı yaklaşık 2.16 milyar m^3 su ile ancak ülkeler için büyük önem taşıyan projeye Arap ülkeleri soğuk bakmaktadır. Projeye karşı yapılan ilk itiraz Türkiye'nin diğer nehirlerinden su satacağına Fırat ve Dicle'den daha fazla su bırakması gerektiğini yönündedir. Madem Türkiye'nin satacak kadar fazla suyu vardır, ortak kaynaklardan daha fazla su bırakarak sorun çözülebilir. Bu ülkenin gerek resmi gerek akademik yoldan yaptıkları açıklamalarda en büyük endişenin bağımlılık olduğu anlaşılmaktadır.

Araplar kendilerini projenin ortağından çok Türkiye'ye bağımlı hissetmektedirler. Vananın kendi ellerinde olmasını isteyen Arap ülkelerinin projeye soğuk bakmasının bir diğer nedeni de Türkiye'nin bölgeye söz sahip olmasını istememeleridir. Bundan Türkiye'nin resmi ağızda yaptığı açıklamaların etkisinin de olduğu bir gerçektir. Özellikle zamanın Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın bölgenin başat gücü olma isteği ve çabası göz önüne alınınca bu karşıt iddiaların pek de gerçekten uzak olmadığı ortadadır. Türkiye'nin bir confidence building olarak tanımladığı projeyi uluslararası ilgi ile karşılasa da sempati kazandığını söylemek zordur. Nitekim son zamanlarda Türkiye bu projeden vazgeçmiştir ve konuyu gündeme getirmemeye özen göstermektedir. Bunda en önemli etken Türkiye'nin su zengini olarak algılanabileceğinin fark edilmesidir.

Artık Türkiye'nin su zengini gibi davranmak bir yana kullanılabilir kaynaklarını, mevcut ve potansiyel kullanımlarını göstererek hiçte su zengini olmadığını hatta yakın gelecekte kendi kendini ancak idare edebileceğini dile getirmeye başladığını görüyoruz. Bir diğer etken de bu tür projelerde boru hatlarının

çekiciliğini yitirmesidir. Nitekim ülkeler liman tesislerinden tankerlere satış gibi daha ucuz yöntemler bulmuşlardır. Ayrıca bu tür satışlar müşteri sayısı belirli bir miktarda kalmaktan çıkmış, su ihtiyacı olan ve isteyen her ülke potansiyel müşteri haline gelmiştir. Bu düşüncelerin yanında bir de projeden kaynaklanan ve uygulama aşamasına geçilmesini engelleyen sorunlar vardır. Seyhan ve Ceyhan'ın son 30-40 yıllık akımları karşılaştırıldığında minimum akımlarının sırasıyla 1.502 milyar m^3/yıl olduğu görülecektir. Yani bu seviyede akışlar olduğu zaman nehirler projeyi karşılamayacak ve satış aksayacaktır. Bu proje kapsamında depolama ve pompalama gibi ek tesislerin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Fakat ön fizibilite çalışmalarında bu tesisler hesaba katılamamış ve maliyet olabileceğinden daha az hesaplanmıştır. Boru çapları, sayıları, inşa aşamaları ve güzergâh mevcut siyasi, ekonomik ve fiziki durumu göz önünde tutularak tekrar hesaplanmaya muhtaçtır."(Denk, 1997, s. 61-63)

Şekil 7. Barış Suyu Projesi

(Bilen, 2000, s. 141)

"Arap ülkeleri, İsrail faktörünün yanı sıra, maliyet konusunu da projeyi reddetmek için gerekçe olarak kullanmışlardır. Fizibilite etüdünde, barış Suyu Projesi ile götürülecek suyun metre küp maliyetinin en fazla 1,07 dolar olacağı, deniz suyundan elde edilen suyun metre küpünün ise beş dolara mal olduğu belirtilirken, Körfez ülkeleri, Barış Suyu Projesi ile temin edilecek suyun daha pahalıya mal olacağını öne sürmüşlerdir. BAE Elektrik ve Su Bakanı Temmuz 1991'de su arıtma tesisleri daha ucuza mal olduğundan, Körfez ülkelerinin Barış Suyu Projesini dondurmaya karar verdiklerini, projenin 24 milyar dolara mal olacağını, oysa arıtılmış suyun bir galonunun 0,8 dolar olduğunu belirtmiştir. Bu ülkelerin projeyi kabul etmemelerinin asıl nedeninin, su konusunda Türkiye'ye bağımlı olacakları endişesi olduğu değerlendirilmektedir."(Kapan, 2007, s. 424)

"1993 yılında bu bölgede yaşanan bazı olumlu gelişmeler sonrasında Türkiye tarafından küçük barış suyu projesi ortaya atılmıştır. Buna göre Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden Suriye, Ürdün ve Filistin'e 5 milyar dolar maliyetli bir boru hattıyla su aktarılması planlanmaktadır. Bu projenin alt versiyonları da bulunmasına rağmen istenilen ilgiyi bulmamıştır."(Bilen, 2000, s. 146)

Türkiye, Barış Suyu Projesi ile suyun bölgede barış ortamının sağlanmasında atılacak bir adım olabileceğini göstermektedir. Türkiye'nin, bu proje ile kendi kullanabileceğinden fedakârlık yaparak suyun bir bölümünü bölge ülkelerine tahsis etmesi, suyu siyasi baskı aracı olarak kullanmayacağını göstermiştir.

6.2.2. Manavgat Suyu Projesi

"Bu projeye göre 140 m^3/sn. debisi olan Manavgat çayından alınacak günlük ortalama 500.000 m^3 suyun isale edilerek deniz içerisindeki bir dolum tesisiyle gemilere yüklenip yurt içine ve dışına dağıtımı amaçlanmaktadır. Bu suyun yarısı ham su, diğer yarısı ise arıtılmış su olup bir kısmı içme, bir kısmı kullanma amaçlıdır. İlk aşamada 250 milyon m^3 ikinci aşamada 400 milyon m^3 Manavgat suyu İsrail'in ulusal su sistemine dev balonlar (medusa) ile aktarılacaktır. Tuzdan arındırma maliyetinden düşük olan balonla taşıma sistemi bu projenin hızlı bir

şekilde yürütülmesini sağlamıştır. Proje maliyeti 1991 yılı fiyatlarıyla 70 milyon dolar olup karada yapılması öngörülen işlerin %85'i gerçekleştirilerek projenin gerçekleştirilme oranı %50'yi geçmiştir. Proje, su alma yapısı, pompa istasyonu, 250.000 m^3/gün kapasiteli arıtma tesisi, ham su ve arıtılmış su isale hattı, kıyı kontrol ve destek tesisleri, sualtı boru hatları, terminal ve dolum tesisleri ünitelerinden oluşmaktadır."(Bilen, 2000, s. 151)

"Torbalarla su taşımanın bölgenin bütününün gelecekteki su gereksinmesini cevaplamakta yetersiz bir yöntem olduğu kabul edilebilir. Ancak, bu seçenek, İsrail'e, Filistin'e, Ürdün'e Türkiye'den sutaşıma gibi sınırlı boyutta çözümler açısından çok ciddi bir imkân oluşturmaktadır."(Uluatam, 2004, s. 195)

6.2.3. Desanilizasyon Projesi

"Deniz suyu arıtımı, Ortadoğu Bölgesi'nde su sorununu uzun vadede çözebilecek en önemli seçeneklerden birisidir. Desanilizasyon konusunda, birim maliyetleri düşürebilmek için araştırmalar büyük bir hızla devam ederken; bu teknik, dünyanın birçok yerinde başarı ile uygulanmaktadır. İsrail bu yöntemle yıllık 10 milyon m^3/yıl ilave su temin etmektedir. Suudi Arabistan kabataslak olarak yıllık su ihtiyacının %20-30'unu bu yöntemle karşılamaktadır. Bu 2 milyar m^3/yıl demektir. Tuzdan su arındırma yöntemi bölgede uzun vadeli su temininin en önemlisidir. Birçok Körfez ülkesi/Doğu Akdeniz ülkesi için deniz suyu imkânı sınırsız denecek kadar fazladır. Ancak enerji maliyetleri yüksek olduğu için desanilizasyon yöntemi ile elde edilen su tarımda kullanılmaya elverişli değildir. Fakat içme suyunu ve endüstriyel su ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanılabilir. Suyun arındırılmasında yeni bir teknoloji geliştirilip, maliyetler düşürülebilirse o zaman denize kıyısı olan birçok ülke zengin su kaynağına sahip olmuş olacaktır."(Kılınç, 2003, s. 115)

"Desanilizasyon projelerinde kömür ya da doğalgaz kullanılarak elektrik ve tatlı su üretimi yapılmaktadır. Su arıtılmasında genellikle ters ozmoz (reverse osmosis) yöntemi kullanılmaktadır. Tuzdan arındırma işleminin en düşük maliyeti 40 sent/m^3 ile 60 sent/m^3 arasında değişiklik göstermektedir."(Kılınç, 2003, s. 115)

"Yukarıda açıklanmaya çalışılan alternatif su kaynakları yanında; yeraltı sularının arıtılması, atık suların arıtılarak yeniden kullanımı, bölgeye su ithal edilmesi, bulut tohumlama, insanların yetiştirilmesi ve tasarrufa yöneltilmesi de dikkatle incelenmelidir. Sorunu tek boyutlu düşünmek çözümü daha da güçleştirecektir. Farklı imkânlar dikkate alınarak, bütün seçenekler için fayda-maliyet analizi optimum ve uzun vadeli olanı tercih edilmelidir."(Kılınç, 2003, s. 115)

"Dünyadaki tuz arıtma tesislerinin toplam kapasitesi, 1992 yılı verilerine göre; günde 15,6 milyon m^3 (yılda 5,7 milyar m^3) olup, bu kapasitenin %24,4'ü Suudi Arabistan'da, %10,6'i BAE'de, %9,1'i Kuveyt'te, %15,2'si ABD'de, %4,1'i Japonya'da geriye kalan %36,6'sı çeşitli ülkelere dağılmış bulunmaktadır. Halen tüm dünyada kurulu tesis kapasitesinin %30'u Suudi Arabistan'da bulunmakta olup, %15'i de 1900 adet tesis ile ABD'de yer almaktadır."(Kapan, 2007, s. 427-428)

6.2.4. Atık Suların Kullanımı

"Atık sular içinde birçok kimyasal madde, erimiş halde çeşitli tuzlar, organik maddeler ve mikro organizmalar bulunmaktadır. Atık sular içinde bulunan bu maddeler sağlık ve çevre açısından tehlike oluşturmaktadırlar. Atık sular doğaya bırakılmadan veya yeniden kullanılmadan önce tamamen veya kısmen arıtılmalıdır." (Kılınç, 2003, s. 115)

"Arıtılmış atık sular tarım, endüstri ve kullanma suyu olarak kullanılabilir. Ancak arıtılmış atık suların içme suyu olarak kullanılması oldukça zordur. Bu sebeple İsrail ve benzeri ülkelerde içme suyu olarak temiz doğal sular kullanılırken, atık sular sadece tarım ve sanayide kullanılmaktadır. Kullanılmış suların yeniden kullanımı su sorununun çözümüne büyük katkı sağlayacaktır. Çünkü dünyada su kaynaklarının en çoğu sulamaya ayrılmaktadır. Tarımda arıtılmış suların yoğun olarak kullanılması halinde içme suyu için kullanılabilecek su miktarı çok daha fazla olacaktır." (Bilen, 2000, s. 144-145)

"İsrail atık suların yeniden kullanımı konusunda da büyük bir atılım içindedir. İsrail 2020 yılına kadar tüm doğal suları içme suyu için tahsis ederek tarım ve endüstride arıtılmış atık suları kullanmayı planlamaktadır. Arıtılan suyun kalitesini ve hangi ürünlerde ne şekilde kullanılabileceği konusunda da çok ayrıntılı bir çalışması mevcuttur. Direk tüketime sunulan sebze ve meyve gibi ürünlerde yüksek standartta arıtılmış suyu kullanmayı öngörürken pamuk, şeker pancarı gibi endüstriyel bitkilerin üretiminde kısmen daha düşük seviyede arıtılmış su kullanmayı öngörmektedir. İsrail 300 milyon m^3 atık suyun 100 milyon m^3'ünü yüksek kalitede, diğer 100 milyon m^3'ünü de daha düşük düzeyde arıtmaktadır. Arıtılan 200 milyon m^3 su farklı tarım alanlarında kullanılmaktadır." (Bilen, 2000, s. 145-146)

6.2.5. Üç Aşamalı Plan

Türkiye; uluslararası su hukukunu göz önünde bulundurarak suların hakça, makul ve optimum kullanımı, suyun paylaşılması, diğer kıyıdaş ülkelere 'önemli zarar' vermeme ilkelerini esas alarak, Fırat-Dicle nehirlerini bir havza olarak değerlendirip ele alınmasını savunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerinin denize dökülmeden birleştiğinden tek havza olarak ele alınmasını ve bu nehirlerin tek havza olarak kabulünün kıyıdaş üç ülke açısından da daha faydalı olacağından yanadır.

"Türkiye, suyu aşağı kıyıdaş ülkelere karşı bir silah ya da savaş sebebi olarak kullanmamakta, tam aksine su kaynaklarının kullanımı konusunda uzlaşma sağlanabilmesi için Barış Suyu Projesi ve Manavgat Suyu Projesi gibi önerilerde bulunmuş ve halen de bulunmaya devam etmektedir. Genelde bu adla bilinen önerinin tam adı 'Dicle-Fırat Havzası Sınıraşan Sularının Optimum, Akılcı, Hakça Kullanımı: Üç Aşamalı Plan'dır."(Denk, 1997, s. 58)

"Türkiye, Fırat-Dicle havzası sularının kullanılması konusunda, 1984 yılında Ortak Teknik Komite vasıtasıyla Suriye ve Irak'a kapsamlı bir plan önermiştir. Söz konusu Plan üzerinde, 1990 yılına kadar görüşmeler yapılmasına rağmen, bir ilerleme kaydedilememiştir. Bu plan, Fırat ve Dicle nehirlerinin bir bütün olarak ele alınıp, sulanabilir toprak miktarının, su kaynaklarının ve Dicle Nehri'nin fazla

sularının Fırat Nehri'ne aktarılması imkânlarının incelenerek, bir mühendislik çalışması içinde bütünleştirilmesini içermektedir."(Bilen, 2000, s. 92) Plana göre, Dicle-Fırat havzasında tüm ilgili tarafları memnun edecek bir çözüme gidilmesini amaçlamaktadır.

Söz konusu planın hareket noktası; su kullanımının akılcı ve hakça olabilmesi için, kullanımla ilgili tüm mukayeselerin ortak bir temele indirgenmesidir. Zira Suriye ve Irak'ın su taleplerini temellendirdikleri bilgi ve veriler resmî nitelikte olmadığından bu hususlarda belirsizlik bulunmaktadır. Suriye ve Irak'ın sulama alanlarına ilişkin verdikleri çelişkili veriler aşağıdaki tabloya yansıtılmış bulunmaktadır.

Tablo 15. Suriye ve Irak'ta Sulama Alanlarına İlişkin Çelişkili Veriler

	Suriye (hektar)	**Irak (hektar)**
Resmi	773000	1952000
	375000	1294000
Kolars	397000	1550000
USAID Raporu	320000	
Anderson	200000-500000	
Beaumont	400000-800000	

(Bilen, 2000, s. 59)

"Bu sebeple Türkiye tarafından, Fırat-Dicle nehirleri konusunda kıyıdaş ülkeler arasında verilerin güvenirliğinden hareketle üç aşamadan geçen bir çalışmanın gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Bu plana göre;

i. Su kaynaklarının envanter çalışmaları yapılmalı,

ii. Toprak kaynaklarının envanter çalışmalarını kapsamalı,

iii. Su ve toprak kaynaklarının envanter çalışmalarının sonuçları bu aşamada değerlendirilerek bir sonuca varılmalıdır."(Şen & vd, 22 Mart Dünya Su Paneli "Ortadoğu'da Su Meselesi ve Türkiye", 2004, s. 47)

"Söz konusu planı ayrıntılı olarak incelemek gerekirse;

Birinci Aşama; Planın birinci aşaması, su kaynakları envanter çalışmaları ile

ilgili olup şu faaliyetleri kapsaması öngörülmektedir.

i. Aşağıdaki seçilmiş ölçüm istasyonlarına ait tüm mevcut verileri (seviye ve akım ölçümleri) teati etmek

ii. Üç ülkenin uzmanlarınca Fırat ve Dicle havzasında seçilen ve havzayı temsil eden meteoroloji istasyonlarına ait aylık bazda buharlaşma, sıcaklık, yağış, kar kalınlığı (eğer mevcut ise) ile ilgili tüm verileri teati etmek.

iii. Yukarıda bahsi geçen verileri kontrol etmek,

iv. Gerektiğinde yukarıda belirtilen ölçüm istasyonlarında farklı dönemlerde müşterek ölçümler yapmak,

v. Ölçümleri değerlendirmek ve düzeltmek,

vi. Mevcut su kalitesi verilerini (yoksa bunların elde edilmesinden sonra) teati ve kontrol etmek,

vii. Su tüketimlerinin ve su kayıplarının tespit edilmesinden sonra çeşitli istasyonlarda doğal akımları hesaplamak,

İkinci Aşama; Planın ikinci aşaması toprak kaynaklarının envanter çalışmaları ile ilgili. Buna göre aşağıdaki faaliyetler gerçekleştirilecektir:

i. Her ülkede kabul edilerek uygulanan toprak sınıflandırma ve drenaj kriterleri hakkında bilgi teatisinde bulunmak,

ii. İşletmede olan, inşa halindeki ve planlanan projelerin toprak sınıflarını kontrol etmek,

iii. Eğer yukarıda (b) maddesindeki çalışmalar diğer taraflarca da mutabık kalınacak kabule şayan gerekçelerle gerçekleştirilemezse, toprak sınıfları imkân bulunabildiği ölçüde tespit edilecektir,

iv. İşletmede olan, inşa halinde ve planlanan projelerin, toprak sınıfları ve drenaj koşullarına göre bitki desenlerini etüt etmek ve tartışmak,

v. Yukarıdaki maddelerde belirtilen çalışmaları esas alarak işletmede, inşa halinde ve planlanan projelerdeki sulama suyu ve yıkama suyu ihtiyaçlarını hesaplamak.

Üçüncü Aşama; Planın üçüncü safhasında, su ve toprak kaynaklarının değerlendirilmesi yapılması ile ilgili olup, aşağıdaki faaliyetlerin yürütülmesi öngörülmektedir: Planlanan projelerdeki su kayıplarını en aza indirebilmek için

sulama tipi ve sistemini tartışmak ve belirlemek, işletmedeki projelerin modernizasyon ve ıslah imkânlarını araştırmak,

i. İkinci aşamanın V. maddesindeki proje bazında yapılan çalışmalara dayanarak, her ülkedeki, içme, kullanma ve endüstri suyu temini, rezervuarlardan ve sulama şebekelerindeki iletim sistemlerinden buharlaşma kayıpları da dâhil olmak üzere tüm projelerin toplam su tüketimlerini belirlemek,

ii. Dicle'den Fırat'a su transferi imkânını göz önünde bulundurarak arz-talep dengesini sağlamaya yönelik bir benzeşim modeli geliştirmek,

iii. Planlama safhasındaki projelerin ekonomik yapılabilirliklerini belirlemek için yöntem ve kriterleri tartışmak."(T.C Dışişleri Bakanlığı, 1994)

Tablo 16. Teklif Edilen Ortak Ölçüm İstasyonları

ÜLKELER	FIRAT	DİCLE
Türkiye	Belkısköy	Cizre
Suriye	Kadahiye, Abu Kemal	-
Irak	Hubeyde (Hit), Nasıriye	Fish Kholo, Musul, Kut

(T.C Dışişleri Bakanlığı, 1994, s. 34)

"Türkiye'nin Fırat-Dicle Havzasındaki su sorunlarının giderilebilmesi için kıyıdaş ülkelere sunduğu Üç Aşamalı Plan; temelde iki önemli hedefe ulaşılmasını öngörmektedir: Birincisi, Fırat-Dicle Havzasının fiziki durumuna uygun şekilde, tek havza formatında bir bütün olarak ele alınması ve bu sayede su kaynaklarının en verimli şekilde kullanılabilmesi; İkincisi de, havza genelinde üç kıyıdaş ülke tarafından, birlikte ve koordineli şekilde yürütülecek işbirliği sayesinde, su sorunlarının köklü ve kalıcı şekilde çözümlenerek, böylelikle ilgili ülkeler arasında hüküm süren güvensizliğin de ortadan kaldırılmasıdır." (Kapan, 2007, s. 327-328)

"Nitekim T.C. Dışişleri Bakanlığı tarafından planın özellikleri şöyle belirtilmektedir:

Bu temel ilkeler üzerine kurulu olan Üç Aşamalı Planın iki önemli yönü bulunmaktadır:

1) Fırat ve Dicle'nin tek bir sınıraşan akarsu sistemi olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu iki nehir, Şattül Arap'ta doğal akımlarının sonucunda birleşmekle kalmayıp, Irak'taki Tharthar Kanalı tarafından yapay olarak da irtibatlandırılmaktadır. Dolayısıyla, hâlihazırda Fırat nehri tarafından sulanan bazı alanların su ihtiyacının Dicle'den alınacak sularla da giderilebileceği; Fırat Nehri'nden yapılan mevcut ve ileride doğabilecek tarımsal kullanımların mutlaka Fırat'tan yapılmaya devam edilmesine gerek kalmayacağı anlaşılmaktadır.

2) Halen ülkelerin veri toplanması ve değerlendirilmesi ile ilgili yaptıkları çalışmalar, birbirleri arasında büyük farklılıklar göstermekte olup, sağlıklı bir mukayeseye temel teşkil edebilecek mahiyette değildir. Arada eşgüdümün sağlanabilmesi amacıyla, su ve toprak kaynakları envanter çalışmasının ortaklaşa gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Türkiye, bu şekilde; yapılacak bilimsel çalışmalar sonucunda tespit edilecek gerçek su ihtiyaçlarının ortaya çıkmasıyla, su kaynaklarının hakça, akılcı ve optimum bir yöntemle kullanılmasının mümkün olacağı inancındadır.

Bu yönde atılacak adımlarla oluşturulacak olumlu ortam, bölgede mevcut yalnızca su kaynaklarının değil, diğer doğal kaynakların da işbirliği ve karşılıklı menfaatler çerçevesinde kullanılmasına taban hazırlayacak ve bu suretle ilişkilerde kök salmış olan güvensizlik ortamının ortadan kalkmasına katkıda bulunabilecektir."(T.C Dışişleri Bakanlığı, 1994)

"Türkiye ile Suriye ve Irak arasında, Fırat ve Dicle nehirlerinin tanımlanmasında; yani hangi kriterlere göre değerlendirilmesi gerektiğinin tespitinde, kısacası daha işin başında ihtilaf baş gösteriyor. Fırat ve Dicle suları, Suriye ve Irak'a göre uluslararası sulardır; bu nedenle, uluslararası sulara ilişkin uluslararası teamüller, Fırat ve Dicle suları için de söz konusu olmalıdır. Türkiye ise, kaynağı kendisinde olan söz konusu iki ırmağı, 'sınıraşan sular' olarak tanımlıyor. Bunlar birbirine tamamen zıt tanımlamadır ve birbirinden çok farklı hukuki ve siyasi sonuçlar verir. Çünkü uluslararası hukuk açısından, 'uluslararası sular' ile 'sınıraşan sular' arasındaki ayırım ile ve bunlar üzerindeki hak ve yetkiler oldukça açık biçimde

belirlenmiştir.”(Kapan, 2007, s. 292)

“Fırat ve Dicle, uluslararası su olarak ele alındığı takdirde, aşağı havza ülkeleri olarak Suriye ve Irak’ın; hem Fırat ve Dicle nehirleri ve hem de yukarı havza ülkesi konumundaki Türkiye’nin bu nehirler üzerinde geliştirdiği projelerle ilgili daha çok söz sahibi olma ve hatta bu projeleri kontrol etme hakkına sahip olabilecekleri anlamına gelmektedir. Diğer yandan, Türkiye’nin sınıraşan sular tanımlamasına göre bu nehirler, suyun kaynağı olan ülke sınırlarında kat ettiği uzunluk ve beslendiği kaynaklar açısından Türkiye nehirleridir ve bu nedenle Türkiye’nin ihtiyaçları çerçevesinde bu nehirleri kendi sınırları içinde kullanma hakkı vardır.”(Kapan, 2007, s. 329)

“Nehirlerin nasıl paylaşılması gerektiği konusunda ise ülkeler, yine bu kavramların belirlediği çerçevede farklı metotlar önermektedir. Suriye ve Irak matematiksel paylaşımı savunurken; Türkiye, ülkelerin suya olan ihtiyaçlarının belirlenmesi ve mevcut su kaynaklarının akılcı ve optimum şekilde bu ihtiyaçlar çerçevesinde tahsis edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu ihtiyaçların gerçekçi biçimde tespiti için de, ülkelerin toprak envanterlerinin ve ona göre su ihtiyaçlarının belirlenmesi gerekmektedir. Türkiye bunun için üç ülkenin oluşturacağı ortak bir komisyonun bu araştırmaları yapmasını önermektedir; ancak Suriye ve Irak bu talebi reddetmektedir.”(Kapan, 2007, s. 329)

“Suriye’nin savunduğu matematiksel paylaşıma göre; her ülke iki nehirden ihtiyacı olan su miktarını ayrı ayrı bildirecektir. Her ülkede iki nehrin kapasiteleri ayrı ayrı saptanacaktır. Üç kıyıdaş ülkenin belli bir nehirden almak istediği suyun toplam miktarı o nehrin debisinden fazla olursa, geri kalan miktar, oransal olarak her bir ülkenin talep ettiği miktardan düşülecektir.” (Kapan, 2007, s. 330)

“-Ortak Kaynakların Matematiksel Formülle Bölüşülmesi- fikri, özellikle Irak tarafından, işletmede bulunan tesislerinin su kullanımlarını garantiye almak düşüncesiyle ortaya atılmış, Suriye de benzer bir yaklaşımla bu fikri desteklemiştir. ‘Matematiksel Bölüşüm’ fikri, Uluslararası Hukuk Komisyonunda daha başlangıçta reddedilmiş olup, oluşturulmakta olan uluslararası hukukun temel öğelerinden ‘hakça

kullanım-equitable utilization' prensibi ile tamamen çelişki oluşturmaktadır." (Kapan, 2007, s. 337)

"Irak, Türkiye ve Suriye'nin Dicle Nehri'nden tüketim amaçlı kullanımlarının Fırat'a göre fazla olmayacağını ve Dicle'den yararlanma imkânının büyük ölçüde kendisinde kalacağını düşünerek, Fırat Nehri'nden de azami ölçüde pay almaya çalışmaktadır. Suriye ise, fazla suyu kendi santrallerinden geçireceği için, Irak'ın bu tutumunu destekleyerek, Irak'ın Fırat üzerindeki çıkarlarını kendi çıkarları ile uyum içinde olduğunu değerlendirmektedir."(Kapan, 2007, s. 338)

Devletlerin ortak hukuk değerleri olarak tanımlanan "Hukukun Genel İlkeleri"de, başlıca şunlardır: "İyi niyet, ahde vefa (Pacta Sund Cervanda), kazanılmış haklara saygı, hakkın kötüye kullanılmaması, verilen zararın tazmini, kesinleşmiş yargı kararlarına saygı, uluslararası hukukun üstünlüğü, devletin sürekliliği".(Kapan, 2007, s. 340)

"Farklı hukuk dallarında evrensel nitelik kazanmış anlaşma ve hukuki metinler var olmasına rağmen; Su Hukuku, günümüzde halen oluşmakta ve gelişmekte olan bir hukuk dalı olduğundan bu alanda evrensel bir anlaşma ya da hukuki metinden bahsedemeyiz. Birden çok ülkeyi ilgilendiren nehir sistemleriyle ilgili ihtilafların çözümünde, doğrudan ve hemen başvurulabilecek genel ve geniş kapsamlı bir uluslararası hukuki düzenleme bulunmadığından Türkiye'nin Fırat-Dicle nehirlerindeki su sorunlarının çözümü için sunduğu 'Üç Aşamalı Plan' karşılaştırılamamaktadır.

Cem Sar, Uluslararası nehirler ve sınır aşan sularla ilgili olarak uluslararası hukukun geldiği noktada ortaya çıkan sonuçları şöyle özetlemektedir:

1- Milletlerarası hukuk uyarınca, kıyıdaş devletlerin uluslararası nehirlerin ülkelerinden geçen ya da ülkelerini sınırlayan kesimlerdeki sulardan, ülke egemenliklerine dayanan faydalanma hakları vardır.

2- Milletlerarası hukuk, faydalanma hakkına mutlak bir nitelik tanıyan ve uluslararası nehir sularının kullanılmasında tek bir kıyıdaş devlete üstünlük sağlama

iddialarının ileri sürülebilmesine yol açan aşırı doktrinleri reddetmektedir.

3- Milletlerarası hukukta faydalanma hakkının kapsamı bakımından, mutlak ülke egemenliği kuralından kısıtlı ülke egemenliği kuralına geçilmiştir.

4- Milletlerarası hukuk uyarınca, kıyıdaş devletler, uluslararası nehirlerin diğer kıyıdaş devletlerin ülkesinde yer alan kesimlerindeki suların "per se" şartlarını değiştirebilirler.

5- Milletlerarası hukuk, kıyıdaş devletlere, uluslararası nehirlerden faydalanma haklarını kullanmadan önce, diğer kıyıdaş devletlerin rızalarını almalarını zorunlu kılan bir vecibe yüklememektedir. Uluslararası nehir sularının kullanılmasında, kıyıdaş devletlerin, öteki kıyıdaşların faydalanma eylemlerine karşı ileri sürebilecekleri bir ön-anlaşma şartı yoktur. Uygulandığı zaman, aşağı-kıyıdaş devlete veto hakkının tanınmasına yol açan doğal durumun bütünlüğü doktrininin reddedilmesi bu sonucu doğurmaktadır.

6- Milletlerarası hukuk uyarınca kıyıdaş devletlerin faydalanma hakkını kullanırken, diğer kıyıdaş devletlerin ilerdeki muhtemel kullanımlarını gözetmek yolunda bir yükümlülükleri yoktur.

7- Milletlerarası hukuk, kıyıdaş devletlerin uluslararası nehirler üzerindeki mevcut kullanımlarına, önceliğe dayanan bir gerekçe ile diğer kıyıdaş devletlerin faydalanma eylemlerini yasaklayacak, mutlak bir dokunulmazlık tanımamaktadır.

8- Milletlerarası hukuk, kıyıdaş devletlerin -her uyuşmazlığın kendine özgü şartları ve diğer faktörlerin ışığında tespit edilecek olan- makul ve adil paylarını aşmayan kullanımlarına dokunulmazlık tanımamaktadır.

9- Milletlerarası hukukta, kıyıdaş devletlerin faydalanma haklarını kullanırken, diğer kıyıdaş devletlerin mevcut kullanımlarına ne ölçüde zarar vermemeleri gerektiğini gösteren kurallar henüz gelişmemiştir."(Kapan, 2007, s. 170)

"Üç Aşamalı Plan açısından, Helsinki Kuralları'nın, Bölüm 2/ madde 4 ve 5 ile getirmiş olduğu 'hakça ve makul kullanım'a dair hükümler, üzerinde durulması gereken niteliktedir. Helsinki Kurallarının, uyuşmazlıkların barışçı bir biçimde giderilmesi sorumluluğunu taraflara yükleyen 27'nci maddesi (Uyuşmazlıkların barışçı yollardan giderilmesi yükümlülüğü de BM anlaşmasının 2. Maddesi ile yerleşmiş uluslararası hukuk kuralıdır) 'Üç Aşamalı Plan'ın muhtevasında bulunan

görüşlerle paralellik göstermektedir."(Kapan, 2007, s. 345-346)

"21 Mayıs 1997 tarihinde sınıraşan sular konusunda BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen 'Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılması Hukukuna İlişkin Sözleşme'nin 7'nci maddesinde; bir devletin suyolunu kullanırken diğer suyolu devletine verilebilecek önemli zararları önlemek için uygun tedbirleri alacağı, zararın meydana gelmesi halinde, tazminat hususunu tartışmak için zarar gören devlet ile görüşme yapacağı, 8'inci maddesinde de suyolu devletlerinin egemen eşitliği, toprak bütünlüğü, karşılıklı fayda ve iyi niyetle işbirliği içinde olmaları gerektiği düzenlenmektedir.

Sınıraşan suyolu üzerinde planlanan projeler hususu sözleşmenin 3'üncü bölümünde düzenlenmiştir. Uluslararası suyolu üzerinde geliştirme faaliyetinde bulunmayı planlayan bir devlet, diğer suyolu devletlerine zamanında bildirimde bulunmak zorundadır. Bu bildirim gerekli teknik veri ve çevresel etki değerlendirmesini de içermelidir. Sözleşmeye göre bildirimi alan devletin cevap vermesi için özel durumlarda ek 6 ay olmak üzere, 6 ayı bulunmaktadır. Bu sırada ise bildirimi yapan devlet herhangi bir faaliyette bulunamamaktadır.

Uyuşmazlıkların çözümü hususu sözleşmenin 33'üncü maddesinde düzenlenmiştir. Soruna ilişkin çözüm arayışında öncelikli olarak suyolu devletlerinin barışçı yollarla çözüm araması, mümkün olmaması halinde Uluslararası Adalet Divanı veya oluşturulacak hakem kurulunca uyuşmazlığın çözümlenmesi yer almaktadır. Türkiye ise bu konuda uyuşmazlıkların kıyıdaş devletlerle birlikte ele alınarak uzlaşmaya varılması taraftarıdır.

Anılan sözleşme; hakça, makul ve optimum kullanım esası ön planda tutularak hazırlansa da, yukarı kıyıdaş ülke tarafından suyolu üzerinde yapılacak faaliyeti aşağı kıyıdaş ülkeye bildirme yükümlülüğü ve bu bildirim neticesinde aşağı kıyıdaş ülkeye veto benzeri yetkiler vermesi, ayrıca tarafların bir anlaşmazlık sonucunda çözüme ulaşamamaları halinde üçüncü ülkelerin çözüm sürecine dâhil edilmesi anlayışı sebebiyle eleştirilere konu olmaktadır. Suriye ve Irak'ın da taraf olduğu bu sözleşme ile aşağı kıyıdaş ülkeler daha çok korunduğundan, sözleşmeyi onaylayan ülkelerin

çoğu aşağı kıyıdaş ülke konumundadır.

"Tüm bu değerlendirmeler ışığında; bahse konu plan; su hukukunun özellikle son çeyrek yüzyılda kaydettiği gelişmeler ışığında incelendiğinde, öncelikle Suriye ve Irak'ın konu ile ilgili olarak ortaya attığı önerilere nazaran, daha gerçekçi ve uluslararası hukukun genel eğilimlerine daha uygun olduğu görülmektedir. Üç Aşamalı Plan'ın hukuki boyutu, iki veya daha fazla devletin sınırlarını oluşturan veya bu ülkelerin sınırlarını aşan nehir sularının; Uluslararası Suyollarının Ulaşım dışı Amaçlarla Kullanılması Hukukuna İlişkin Sözleşme'nin de temelini oluşturan hakça, makul ve optimum bir şekilde kullanımı teorisine dayanmaktadır. Suların bu kıstaslarda kullanılması, tüm kıyıdaş ülkelerin hak eşitliğini öngörmektedir. Burada hak eşitliğinden kasıt, her bir kıyıdaş devletin, diğer kıyıdaş devletlerle aynı nitelikte haklara sahip olarak, sudan ihtiyaçları ölçüsünde yararlanmasıdır. Bu kullanım şekli, ilgili devletlerin birbirlerine en az zarar vererek, ihtiyaçlarını en geniş ölçüde karşılamasını sağlayacaktır. Plan'ın dayandığı 'hakça ve makul kullanma' prensibi Helsinki Kurallarında da kabul gördüğü gibi, beş unsuru ihtiva etmektedir:

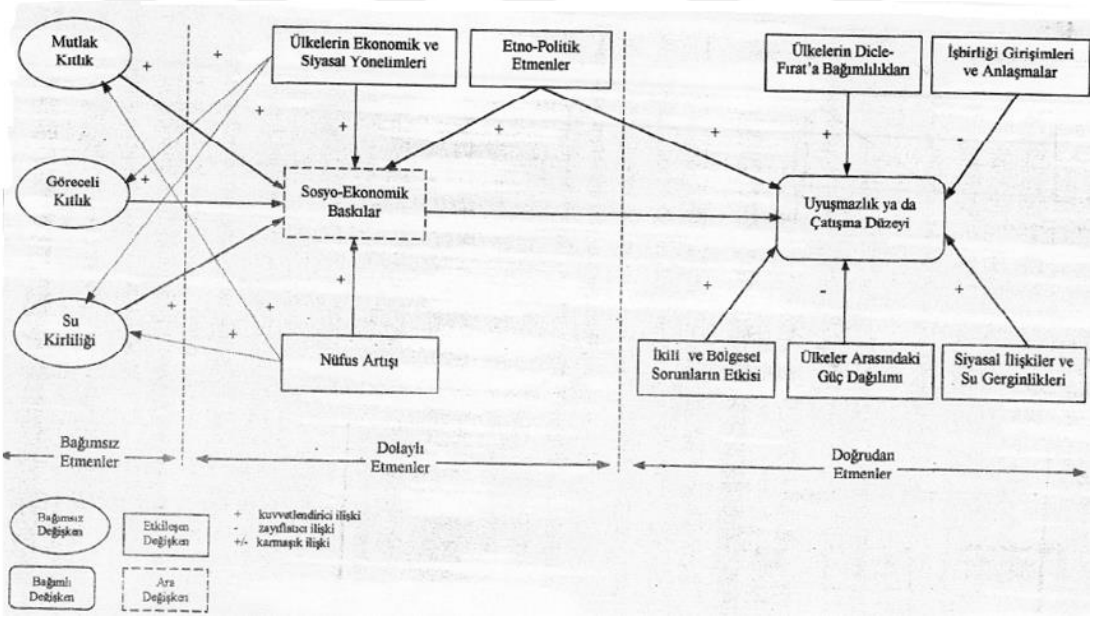
1- Suyolunun kullanımında, hakların eşitliği söz konusudur.
2- Hakların eşitliği, suyun eşit taksimi anlamına gelmez.
3- Hakça ve makul faydalanma, faydacı bir kavramı ifade etmektedir.
4- Kavram suyun faydalanma amacıyla kullanımı ile ilgilidir.
5- Kullanıcıların güncel ihtiyaçları karşılanamamış iken, gelecekteki ihtiyaç için su tutmak hakça faydalanmaya aykırıdır."(Toklu, 1999, s. 29)

Bu beş unsur incelendiğinde; Suriye ve Irak'ın matematiksel paylaşım önerisinin su hukukunun temel ilkelerine aykırı olduğu ve bu şekilde yapılan bölüşümde; ülkenin coğrafik, hidrolojik, iklimsel faktörleri, sosyal ve ekonomik ihtiyaçları, nüfusu gibi etkenler göz önüne alınmadığından ülkelerin talepleri doğrultusunda su paylaşılmaktadır.

"Su kaynaklarını paylaşmak kadar suyu en iyi şekilde kullanmak da son derece önemlidir. Üç Aşamalı Plan, buraya kadar incelenen bilgiler ışığında değerlendirildiğinde; Suriye ve Irak'ın çözüm için ileri sürdüğü önerilerdeki pek çok

unsuru (hidrolojik ölçümler, mevcut ve planlanan projelere göre su ihtiyacının belirlenmesi ve suyun bölüşülmesi vs.), daha kapsamlı, daha dengeli ve makul, yani hakkaniyet ölçülerinde ihtiva etmektedir. Bu arada, nehirlere kıyısı olan ülkelerin umdukları ve ilan ettikleri talepler, Fırat ve Dicle'nin toplam su veriminden daha fazladır." (Kapan, 2007, s. 359-360) Kıyıdaş devletlerin Fırat-Dicle nehirlerine yönelik düşündükleri ve ilan ettikleri talepler, bu iki nehrin toplam su potansiyelinden daha fazladır. Bu sebeple de, Fırat-Dicle nehir havzasının sularını hakça, akılcı ve optimum fayda sağlanabilecek şekilde kullanmak için üç ülke arasında düzenleme yapılması gerekmektedir. Havza ülkelerinin bağımsız projeler geliştirmesi, çözümleri zor olan sorunları beraberinde getirdiğinden bu ülkelerin işbirliği yaparak planlama ve uygulama çalışmaları ile birçok sorun ortadan kaldırılabilir. Bu sebeple, havzadaki su kaynaklarının geleceği için bölge ülkelerinin Türkiye'nin çözüm için ileri sürdüğü 'Üç Aşamalı Plan'ı kabul etmeleri gerekmektedir.

Şekil 8. Fırat-Dicle Havzası'nda Su Uyuşmazlıkları Modeli

(Mazlum, 2003, s. 101)

6.2.6. Akdeniz Boru Hattı

"Türkiye'nin Manavgat Tesisleri'nden Ortadoğu'ya suyun barış ve işbirliği amacıyla taşınması projesi kapsamında yapılan çalışmalardan beklenen sonuç

alınamamıştır. Ancak bu konuda İsrail'le yapılan görüşmeler 2006 yılında sonlandırılırken suyun tanker yerine boru sistemi ile taşınmasına karar verilmiştir." (Yıldız D. , Su'dan Savaşlar, 2010, s. 306)

"17 Temmuz 2008 tarihinde Ankara'da bir araya gelen zamanın Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler ile İsrail Ulusal Altyapı bakanı Binyamin Ben Eliezer, Akdeniz Boru Hattı için fizibilite yapılmasına karar vermiştir. Toplantıdan sonra yapılan açıklamada Türkiye ve İsrail arasına denizden döşenecek boru hattının fizibilite çalışmalarının en kısa zamanda tamamlanacağı açıklanmıştır." (Yıldız D. , Su'dan Savaşlar, 2010, s. 306)

"İnşaatının üç sene içinde tamamlanacağı belirtilen boru hattı, 5 ayrı borudan oluşacak ve suyun yanı sıra doğalgaz, petrol, elektrik ve fiber optik kablolar taşınacaktır. Ünye-Sivas-Ceyhan'ın devamı olacak olan hat, Hindistan'dan Uzakdoğu'ya uzanacak olup İsrail'in hattan geçecek doğalgaz ve petrol için Rusya ve Azerbaycan ile anlaşmaya vardığı açıklanmıştır." (Yıldız D. , Su'dan Savaşlar, 2010, s. 306)

"Dönemin Bakanı Dr. Hilmi Güler'in açıklamalarına göre, bu hat yılda en az 40 milyon ton petrol taşıyacak ve petrolün Asya pazarına ulaşma süresini çok kısaltacaktır. Ancak yapılan açıklamada taşınacak su ve doğalgaz miktarının henüz belirlenmediği belirtilmiştir. Bu hattın yapımının sadece ticari ve ekonomik açıdan ilişkilerin gelişmesine değil aynı zamanda bölge barışına da yarar getireceği beklentisi mevcuttur." (Yıldız D. , Su'dan Savaşlar, 2010, s. 307)

"Akdeniz Boru Hattı Projesi (Med Stream) çerçevesinde yapılan fizibilite çalışmalarında, enerji koridorunun 450 km uzunluğundaki İskenderun Körfezindeki Ceyhan Limanı ile İsrail'in kuzeyinde bulunan Hayfa limanı arasına döşenmesi planlanmıştır. Döşenecek boru hattı sayısına ve tedarik edilecek malzemelere göre proje maliyeti 2,0-4,5 milyar dolar arasında değişecektir. Projenin kısa sürede tamamlanması hedeflenmiş olmasına rağmen bu hedefe belirlenen süre içinde varılmasının önündeki en büyük engel Doğu Akdeniz'in küresel güçlerin stratejik

ilgi odağı olması ve bölge güvenlik ve istikrarının her an bozulabilme riski taşımasıdır.” (Yıldız D. , Su'dan Savaşlar, 2010, s. 307)

“Daha önce Türkiye tarafından önerilen Barış Suyu Boru Hattı Projesi, Manavgat Su Temini Projesi gibi projelerden sonra, bölge ülkeleri arasında sudan bir savaş yerine işbirliğine yönelik bir diğer proje olan ‘Akdeniz Boru Hattı Projesi’ üzerinde çalışmalar yoğunlaşmaktadır. Daha önceki projelerin gerçekleştirilememiş olması bu alandaki yeni girişimlerden elde edilebilecek sonuçlar konusunda olumsuz değerlendirilmelerin yapılmasına da neden olmaktadır. Ortadoğu gibi bir bölgede bu değerlendirmeler değerlendirme sahiplerini çoğu zaman haklı çıkartmaktadır. Ancak bölgede öncelikle tüm tarafların acil ihtiyaç ve ortak çıkarlarına hizmet ediyor olması ve bölge dengeleri üzerinde çok etkili olmaması koşuluyla bazı projelerin gerçekleşme olasılığı bulunmaktadır.” (Yıldız D. , Su'dan Savaşlar, 2010, s. 307)

“Kapsamında su teminini de bulunan bu proje tüm zorluklarına rağmen suyun bir işbirliği aracı olarak ele alınması çabalarının sürdürüldüğünü göstermesi açısından da önemlidir. Bölge ülkeleri arasında ticari ve siyasi işbirliğinin artması ve bu çabalardan küçük de olsa olumlu bir sonuç elde edilmesi halinde su konusundaki gerilimlerin azalması mümkün alacaktır. Ancak bu adımların bölgede “su savaşı” senaryoları oluşturan odakların çıkarları ile çok bağdaşmaması nedeniyle bazı engellerle karşılaşması doğaldır. Bu nedenle bu sürecin yavaş ilerlemesi veya projelerin uygulamaya geçirilememesi, işbirliğinin sağlanamayacağı şeklinde değil daha çok bölge koşullarının zor olduğu ve uygulamanın zaman alacağı şeklinde değerlendirilmelidir. Bu koşulların zorluğunun aşılmasında işbirliği için akılcı bir şekilde ısrarcı olmak önem taşımaktadır. Çünkü bölge ülkelerinin mevcudiyetlerini devam ettirmek için eninde sonunda bu işbirliğine ihtiyaçları olacaktır.” (Yıldız D. , Su'dan Savaşlar, 2010, s. 308)

6.3.Su Kaynakları Politikası

“Su kaynaklarının etkin kullanımı sudan tasarruf edilmesini, dolayısıyla su talebi üzerindeki baskının düşmesini sağlayacaktır. Su kaynaklarının etkin kullanılabilmesi için;

- Su arzını ve talebini de kapsayacak bir bilgi koleksiyonu oluşturulmalı; elde edilecek bilgilerin analiz ve yorumunu yapacak kurumsal bir mekanizma geliştirilmelidir.

- İlave su kaynakları taraflar arasında orantılı olarak dağıtılmalıdır.

- Sulanan alanlarda tarla yönetimi geliştirilmelidir. Tarla yönetimi; ürün deseninin belirlenmesini, sulama metotlarının seçimini ve sulama suyunun yönetimini de kapsar.

- Su dağıtımı sistemlerinin etkinliği artırılmalı, kullanılan su yeniden etkin bir şekilde değerlendirilmelidir.

- Dünyada tartışılan veya öngörülen birçok alternatif su imkânı vardır. Bunlar arasında iyi bir değerlendirme yapılmalı ve optimum olan yöntem tercih edilmelidir." (Kılınç, 2003, s. 118)

"Sürdürülebilir su kaynakları yönelimi, bir su kaynakları sisteminin gelecek nesillerin amaçlarını sağlayabilmelerini tehlikeye atmadan toplumun şu andaki amaçlarını sağlayabilmesi için gerekli bir dizi hizmeti kapsar. Bu hizmetler mevcut bütün su kaynaklarının ve ekosistemin korunmasından oluşur. Sürdürülebilir su kaynakları yönetiminin gerektirdikleri ise şöyle sıralanabilir:

- Su israfın önleyerek suyun korunması
- Su sistemlerinin etkinliğin artırılması
- Su kalitesinin artırılması
- Yüzey suyu çekim miktarının sınıflandırılması
- Yeraltı suyu çekimlerinin sınıflandırılması" (Kılınç, 2003, s. 119)

"Su kaynakları gelişimi için sürdürebilirliğin sağlanması birbirine bağlı parçaların oluşturduğu bir bütün olarak tanımlanan entegre su kaynakları yönetimini gerektirir. Entegre su kaynakları yönetiminin temel prensipleri şöyle sıralanabilir:

- Sulama, içme ve kullanma suyu, balıkçılık ve yaban hayatı kaynaklarının artırılması gibi amaçlar için yönetim

- Ekonomik verimlilik, insan sağlığı, çevresel kalite ve sosyal adalet amaçları için yönetim

- Gelecek nesillerin de haklarını garanti alıma alan bir yönetim

Su kaynaklarından tasarruf ve tarımsal liretimde verimlilik bakımından sulama teknikleri büyük öneme sahiptir. Su tarlaya geldiğinde artık sulama tekniği önem kazanmaktadır.

Sulama sistemleri iki sınıfa ayrılabilir:
- Yüzeysel sulama sistemleri
- Basınçlı sulama sistemleri" (Kılınç, 2003, s. 119)

"Maliyetler bakımından yüzeysel sulama sistemleri ülkemizde ve komşu ülkelerde ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Ancak birçok dezavantajı nedeniyle tarım ve sulamanın gelişimine paralel olarak yüzeysel sulama sistemleri terk edilmektedir. Yüzeysel sulamada kısmi erozyon ve tuzlanma en belirgin son olarak görülmektedir. Durum böyle olunca basınçlı sulama sistemleri zamanla tercih edilir duruma gelmektedir. Basınçlı sulama sistemlerinin yatırım maliyetleri daha yüksek olmasına karşın, en etkin sulama sistemi olarak görülmektedir. Bu sistem tuzlanma ve kısmi erozyonu önlerken suyun israf edilmesine de engel olmaktadır. GAP projesi kapsamında birçok pilot uygulama ile basınçlı sulama sisteminin çok daha verimli olduğu ortaya konmuştur. 1997 verilerine göre GAP bölgesinde halkın %22'si sulamada püskürtme tekniğini kullanırken, geri kalan kısmı da geleneksel sulama yöntemlerini kullanmaktadır. Geleneksel sulama yöntemlerinin yoğun olarak kullanılmasının nedeni; sermaye yetersizliği ve diğer yöntemlerin yeterince bilinmemesidir. Bununla birlikte zamanla gelişmiş tarım ve sulama tekniklerinin kullanımı hız kazanmaktadır." (Kılınç, 2003, s. 120)

"Sulamada israfın önüne geçilebilmesi, sudan optimum düzeyde fayda sağlanması ve doğal dengenin korunması için sulama tekniklerinin geliştirilmesi kaçınılmazdır. Halen ülkemizde etkinliğini koruyan tava sulama, karık sulama ve salma sulama gibi yüzeysel sulama sistemleri sanayileşmiş ülkeler tarafından artık kullanılmamaktadır. Yatırım maliyetleri yüksek olmasına rağmen yağmurlama sulama, damla sulama, mikro sulama ve Kaliforniya sistemi gibi basınçlı sulama sistemleri yaygınlaştırılmalıdır. Mikro sulama sistemi dünya tarım sanayinde en verimli yöntem olarak kullanılmaktadır." (Kılınç, 2003, s. 120)

SONUÇ

Su, tüm canlıların hayatını idame ettireceği en temel kaynaktır. 3/4'ü sularla kaplı dünyamızda su kıtlığından bahsetmek tuhaf olsa da suyun günümüzde artan talepleri karşılamayacak kadar yeterli olmaması ve ikamesinin bulunamaması nedeniyle sorunu daha farklı boyutlara taşımaktadır.

Dünyadaki toplam su miktarı 36 milyon km^3 olmasına rağmen kullanılabilir tatlı su miktarı 9.000 $km^{3'}$tür. Toplam su kaynağı dünya nüfusuna oranlandığında kişi başına düşen su miktarı ise 7.400 m^3'tür. Dikkat edilmesi gereken asıl sorun su kaynaklarının bölgesel dağılımında görülen dengesizliktir.

Dünya nüfusunun su ihtiyacını karşılayan nehirlerin %40'ı iki ülke tarafından paylaşılırken %59'u daha fazla ülkenin paylaşımında bulunmaktadır. Söz konusu su kaynaklarının yaklaşık 2/3'ü ise gelişmekte olan ülkeler tarafından paylaşılması, konunun önemini ön plana çıkarmaktadır.

Son 50 yıl içerisinde nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme ve tarımsal gübrelemeye bağlı olarak nehir, göl ve denizlerde su kirliliğinin hızla artması, küresel ısınma, talep artışı ve su kalitesinde görülen olumsuzluklar nedeniyle dünyadaki su tüketiminde çok önemli miktarda artış yaşanmıştır. Günümüzde 1,3 milyar insanın içme suyu, 1,7 milyar insanın ise temizlik için kullanabileceği suyu bulunmaması ve 2000'li yılların başlarında 40'ın üzerinde ülkede insanların hayatlarını idame ettirecek suyu bulmakta zorlanması konunun uluslararası platformlarda ele alınmasına sebep olmuştur.

Su konusunda son dönemde gerçekleşen önemli gelişmeler, suyun bir doğal kaynak olarak korunması konusunda dikkatleri çekmiş ve tüm dünyada 22 Mart, "Dünya Su Günü" olarak kutlanmaya başlanmıştır.

Geçen yüzyılın en stratejik varlığı olan petrol yerini suya bırakmaktadır. Tarım ve gıda ürünlerine olan ihtiyaç, suyun bu ürünleri beslemesi, içme, kullanma ve temizlik maddesi olarak kullanılması sebebiyle ülkelerin sahip oldukları suyu kendi

amaçları için kullanamayacağını ve suyun stratejik bir ürün olarak küresel dünyamızda yerini alacağını göstermektedir.

Diğer doğal kaynaklardan farklı olarak su, hayatın vazgeçilmez bir unsuru olduğundan yaşanan su sorunları hem küresel bazda hem de bölgesel olarak hissedilmektedir. Dünyada 1,5 milyar insan temiz suya hasret ve her gün 30 bin insan susuzluktan kaynaklı hijyen eksikliğinden hayatını kaybediyor. Afrika'da ise her 4 saatte bir 500 çocuk ölüyor. Bunun yanında, dünyada su sıkıntısı çekmekte olan 22 ülkenin, su kıtlığı olarak kabul edilen kişi başına yılda 1.000 m^3'ün altında kullanılabilir su kaynaklarına sahip ülkelerden 14 tanesi Ortadoğu ülkesidir. Dünya nüfusunun %5'inin bulunduğu ancak mevcut tatlı su kaynaklarından %1 olarak yararlanan Ortadoğu, su kaynakları bakımından en fakir bölge olması nedeniyle su kaynakları stratejik bir kaynak durumuna gelmiştir.

Deniz suyunu arıtarak tatlı su elde etmeye çalışan petrol zengini ülkeler, petrol rezervleri tükendiğinde bu yöntemi kullanamayacak ve su onlar için çok daha önemli hale gelecektir. ABD'li çevre bilimci Garrett Hardin'in, "Ortak Malların Trajedisi" teorisine göre; Ortak malların kullanımı bilinci, doğası gereği insanlar tarafından doğru algılanamadığı için bu malların fazla kullanımı yine insanlık için kötü sonuçlar doğurmaktadır. Bir grup içinde yaşayan ve ortak bir mal kullanan insanların, karşısındakinin fazla kullandığını gördüğü zaman kendisinin daha da fazla kullanmak istediğini ve bu şekilde o malın tükenmesine sebep olabileceğine yani insanın rasyonel olarak düşünemeyip, ortak malın uzun vadede kendilerine ne kadar yetip, nasıl fayda sağlayabileceğini hesaplayamamaktadır. Bu nedenle; su kaynaklarının etkin, verimli, optimum kullanımı açısından kıyıdaş ülkeler arasında işbirliği yapılarak çözüm yolunun bir an önce bulunması gerekmektedir.

Batılı devletlerin çıkarcılığı, bölge ülkelerinin birbirlerine olan güvensizliği ve ülke liderlerine bağlı politikalar devam ettikçe su, Ortadoğu'da yaşanacak savaşlara neden olacaktır. Bölgede suyun hissedilir derecede sorun olduğu İsrail'de su kaynakları konusunda çekilen sıkıntı Ortadoğu'da beklenen barış sürecini etkilemektedir. Diğer kıyıdaşların Şeria Nehrinden daha fazla su isteklerine savaş tehdidi ile karşılık veren İsrail, Suriye'yi su ihtiyacı için Türkiye'ye

yönlendirmektedir. Bölge ülkeleri arasında işbirliği sağlanmadıkça, GAP bölgesine yerleşen İsraililer ülkemizi yönlendirmeye çalışarak burada elde ettikleri ürünlerle İsrail'in tarım ürünlerine olan ihtiyacını giderecektir. Bu nedenle, İsrail'in Nil'den Fırat'a vaat edilmiş kutsal topraklar (Arz-ı Mev'ud) hayali ekonomik olarak ülkemizde gerçekleşecektir.

Uluslararası ortamlarda su zengini ülke olarak gösterilmeye çalışılan Türkiye, 2025'li yıllarda ülkemizin su baskısı altında olacağından su kaynaklarına sahip su zengini bir ülke değildir.

Türkiye, 1984 yılında sunduğu "Üç Aşamalı Plan" ile Fırat-Dicle nehirleri konusunda kıyıdaş ülkelerle işbirliğinde çok önemli bir adım atmıştır. Uluslararası hukuk kurallarına göre; sınıraşan nehir sularının, hakça, makul ve optimum bir şekilde kullanımına dayanan; havza ülkeleri arasında yaşanan problemleri ortadan kaldırma anlayışıyla hazırlanan bu plan çerçevesinde her kıyıdaş ülkede ölçüm istasyonları kurularak su ve toprak kaynakları envanterinin çıkarılması ile objektif veriler elde edilecektir.

Türkiye'nin uluslararası alanda komşularına karşı ileri sürdüğü barışçıl politikalarını komşuları da iyi değerlendirmelidir. Dicle ve Fırat nehri suları konusundaki anlaşmazlıklar uluslararası hukukun "Sınıraşan Suların Optimum Hakça Akılcı Kullanımı" görüşü doğrultusunda çözümlenmelidir. Ortadoğu'nun üç önemli su havzasında konunun çözüme kavuşturulamamasının nedeni ise, iklimsel, hidrolojik, demografik, hidrografik, ekonomik, politik ve sosyal nedenlerden kaynaklanan su sorununun çözümü, ülkeler arası siyasi uzlaşmanın ve işbirliğinin olmayışı ya da bu konuda bağlayıcı uluslararası hukuk kaidelerinin bulunmaması sebebiyle gerçekleşmemektedir. Türkiye, bu konudaki hassasiyetini ve Fırat-Dicle nehirlerinin kıyıdaş ülkeler dışında bölgenin su sıkıntısı çekilen yerlerinde ihtiyacı karşılayacak bir kaynak olarak düşünülmesinin oluşturacağı sorunları uluslararası görüşme ve toplantılarda dile getirmiştir.

Türkiye'deki yer altı ve yerüstü su kaynaklarının verimli kullanımı, suyun aşırı tüketilmesi ve israfının önlenmesi, rasyonel kullanılması, kirlilikten korunarak

tasarrufunu sağlayıcı tedbirler alınmalıdır. Su kaynaklarının sürdürülebilir biçimde planlanması, geliştirilmesi ve yönetilmesi tüm yönleri ile koordineli olarak ele alınmalıdır. Su kaynaklarının yönetiminde ülkemizdeki en önemli kurum olan DSİ, yerüstü ve yeraltı sularının zararlarını önlemek ve bunlardan çeşitli yönlerde yararlanmak için gereken hizmetleri yapmak, yardımcı kaynaklardan enerji üretmek, şehir ve kasabaların içme suyu ve kanalizasyon projelerini incelemek, onarmak ve kontrol etmek amacıyla kurulmuştur.

Türkiye, Suriye ve Irak ile diyaloğunu terörün sınır ülkelerince desteklendiği yıllarda dahi kesmemiştir. Su sorununu havza kapsamında tüm kıyıdaşların ortak paydada sağlanacak bir işbirliği aracı ile hareket etmektedir. Bu nedenle; Suriye ve Irak ile Asi ve Fırat-Dicle nehirleri konusunda uzlaşma sağlanabilmesi için çabalar sarf etmektedir. Suriye ve Irak'ta yaşanan sorunlara rağmen su konusundaki işbirliğinin devam etmesini istemektedir.

Suriye, Fırat'ın sularını sınıraşan akarsu olarak kabul etmediğinden mutlak bütünlük doktrini çerçevesinde bu suların taksimini amaçlamakta, 1987 protokolü ile 500 m^3/sn. su akışının 700-750 m^3/sn.ye çıkarılmasını önermekte ve bu konuda nihai bir anlaşma yapılmasını istemektedir. Bu talebine istinaden de Fırat sularının akılcı, hakça ve optimum kullanımına yönelik Türkiye tarafından ileri sürülen "Üç Aşamalı Plan"ı kabul etmemektedir.

Suriye, Fırat sularına yönelik taleplerini gerçekleştirebilmek için Irak'ında desteğiyle, Fırat suları konusunda Türkiye aleyhinde faaliyet gösteren örgütlere destek sağlamayı sürdürmeye devam edecektir. Suriye, Irak'ı da etkileyerek Türkiye'nin suyu bir silah olarak kullandığını uluslararası platformlara taşıyarak kışkırtmaya devam edecektir. Türkiye'nin İsrail'le su konusunda gerçekleştireceği projeleri Arap ve İslam âlemine "İsrail İşbirlikçisi" olarak takdim edecektir.

Türkiye; hiçbir zaman suyu politik bir silah veya tehdit aracı olarak kullanmamış, eğer onu kullanacaksa işbirliği ve barış aracı olarak kullanmalıdır. Sınıraşan sular konusunu her ortamda tartışmalı ve bu tür organizasyonlara öncülük etmelidir. Bu konuda öne sürdürdüğü "Üç Aşamalı Plan"ı daha da geliştirmeli ve

bölge ülkelerine karşı inandırıcı olmalıdır. Su konusundaki çıkarları nedeniyle İsrail'in, bölge ülkeleri ile anlaşma yapabileceğini ve Türkiye'yi zorlamaları için bölge ülkelerini destekleyebileceğini göz ardı etmemelidir.

İsrail'in su sorununa ilişkin talepleri, bölgedeki diğer komşularını da etkilemektedir. İsrail'in geçmişte komşuları ile yaptığı savaşlarda suyun etkisi de olmuştur. İsrail'in su sorununa ilişkin ilave su elde edebilmesinin tek yolu kalmıştır. Mevcut su rezervlerini birlikte kullandığı bölge ülkelerinin başka yerlerden daha fazla su elde etmesi ile kendisinin de müşterek su rezervlerinden aldığı payı arttırma olasılığıdır. Bu düşünceyi hayata geçirebilmesi ise komşu ülkelerle iyi ilişkilere bağlı bulunmaktadır. Bunu gerçekleştirirken de İsrail, diğer komşularını bölgedeki önemli su potansiyelini oluşturan Fırat ve Dicle nehirlerine yönlendirmekte ve gerçekte kendi aralarında var olan su sorununa Türkiye'yi de dâhil etmek istemektedir.

Suya dayalı işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla ilgili ülkelerin hidrolojik, hidrografik, jeolojik ve iklim verilerinin analizlerini yapmak ve su konularındaki uzman kurumların bir araya gelerek bu bilgiler ışığında üniversitelerin ilgili birimlerindeki kişilerle dayanışma içinde çalışmasını sağlamak amacıyla bir su veri bankası oluşturulmalıdır. Bu veri bankası ile bölgenin önemli nehir yataklarının su kapasiteleriyle su kaliteleri gibi önemli veriler elde edilerek bölgenin tatlı, tuzlu ve atık su miktarları belirlenerek su sorunu gerçekçi bir biçimde ele alınabilecektir.

Yeterli miktarda olmayan su arzına karşılık artan nüfusla birlikte suya olan talebi dengede tutabilmek için hedeflerin tespit etmeli, su politikaları oluşturulmalı ve gerekli eylem planı uygulamaya konmalıdır. Bu noktada; mevcut su kaynaklarının daha etkin kullanımı, su israfının önlenmesi, tarımsal sulama suyunun fiyatlandırılması, sulama sistemlerinin modernleştirilmesi, atık suların yeniden kazandırılması, su tasarrufu sağlayacak teknolojinin kullanılması gerekmektedir.

Ayrıca; ortak değerler bilincinin geliştirilerek her şeyi devletten bekleme alışkanlığı yerine kontrolün halk eliyle yapılarak halkın katılımı ve desteği sağlanmalıdır. Kamuoyu baskı ve bilinci geliştirilerek çevre koruması daha da etkin bir nitelik kazanabilir. Çevre bilinci, iletişim kanalları kullanılarak yaygınlaştırılmalı

ve gönüllü kuruluşlar desteklenmelidir. Mevcut su kaynaklarını akılcı ve etkin kullanımı, sudan tasarruf edilmesini ve israftan kaçınarak ihtiyaçların karşılanmasını sağlayacaktır.

Türkiye sınırlarının %22'sini nehirlerin oluşturması suyu dış politikada önemli hale getirmektedir. Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye, sınırlarında Aras, Meriç, Fırat, Dicle ve Asi nehirlerinin akması ile stratejik olmanın yanında hidro-politik bir konuma sahiptir.

Türkiye'nin su konusunda zor durumda kalmaması için bugüne kadar yaptığı gibi baskıları azaltacak politikalara devam etmeli ve bu konuda gerekli tedbirleri alarak komşularıyla iyi geçinmelidir. Türkiye'nin sahip olduğu su potansiyeli ile barışa katkıda bulunması başarıya ulaştığında huzur ortamının geleceği bölgedeki ülkelere anlatılmalıdır.

Dünya üzerinde enerji, ikame edilebilen bir kaynak iken su en hızlı daralan ve insanlığın ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelen bir kaynaktır. Dünya nüfusu gittikçe artarken su kaynakları azalmakta ve kendisini yenileyememektedir. Bir insan için yıllık ortalama 800 m^3 suya ihtiyaç olduğu düşünülürse daha şimdiden su kıtlığının varlığından söz edebiliriz. Günümüzde azalan doğal kaynaklar, devletlerin birbirine karşı silah olarak kullandığı bir güç haline gelmiştir.

Nüfus artışı ve ekonomik gelişmeler su kaynakları üzerindeki baskıyı artırırken Ortadoğu bölgesinde birçok ülkenin su ihtiyaçlarının diğer ülkelerin kontrolündeki kaynaklara bağlı olması, sorunu daha farklı boyutlara taşımaktadır. Su kıtlığının en çok hissedildiği, su sorununun en şiddetli ve en tehlikeli yer olan Ortadoğu'da suyun petrol kadar önemli olduğu bir gerçektir. Bölgedeki hızlı nüfus artışı, kentleşmenin artması, tarım ve endüstrideki büyüme, tarımda kullanılan gelişmemiş teknikler, sulama sistemlerinin bakımı ve onarımındaki yetersizlik daha fazla su elde etmeyi ve bu konuda politikalar üretmeyi gerektirmektedir. Suya olan ihtiyaçların artması ve yakın zaman içinde bölge ülkeleri arasında kalıcı bir çözüm bulunmaması halinde su sorunu konusunda mevcut olumsuz şartlar daha da kötüleşecektir.

Türkiye, su politikasında Ortadoğu'da önemli bir oyuncu rolünde ve barışçı bir tutum içindedir. Bu konuda bölge kalkınmasında suyu bir işbirliği unsuru, bir kalkınma aracı ve suyun ekonomik yönü olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye'nin şu an için nispi olarak komşularından daha fazla suya sahip olması "su zengini" bir ülke olduğunu ortaya koymaz. Su zengini olmamasına rağmen mevcut imkânlar dâhilinde suyun verimli ve etkin kullanımını bölge ülkeleri ile işbirliği içinde hareket ederek sağlamayı hedeflemektedir.

Türkiye, dünyanın en stratejik doğal suyollarına sahip bir ülkedir. Türk Boğazları askeri ve sivil denizcilik bakımından birçok ülke için hayati önem taşır. Ortadoğu ve Orta Asya'daki zengin petrol rezervleri, yüksek tarım potansiyeli, Fırat ve Dicle gibi hayati öneme sahip su kaynakları ve ticaret yolları bölgenin önemini daha da artırmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin topyekûn sosyoekonomik kalkınmasını amaçlayan, bölgesel bir entegre kalkınma projesi olarak değerlendirilen Güneydoğu Anadolu Projesi yapılmadan önce söz konusu ülkeler arasında suya ilişkin çok ciddi bir sorun olmamış inşaat çalışmaları ile birlikte Irak ve Suriye'nin Türkiye'ye karşı tutumları değişmiş, her fırsatta su sorununun kaynağını GAP olarak göstermeye çalışmışlardır.

Dünyanın 9 büyük projesi içinde yer alan GAP, Türkiye yüzölçümünün 9,5'i ve nüfusun 8,5'ini içeren bir bölgeyi içine almaktadır. Fırat ve Dicle havzalarında 139 bin hektar alan sulanmakta olup 22 baraj, 19 hidroelektrik santralini bünyesinde barındıracak olan GAP'ın tamamlanmasıyla diğer projelerle beraber toplam 1 milyon 792 bin hektar alanın sulanması gerçekleştirilecektir. GAP, ülkemizin su politikasında önemli bir yer işgal etmiştir. 1970'li yıllarda Fırat ve Dicle nehirlerindeki sulama ve hidroelektrik amaçla planlanan GAP; çeşitli sektörlere yayılan sosyoekonomik bir bölgesel kalkınma programına dönüştürülmüştür. Çok yönlü entegre bir kalkınma projesi niteliği taşıyan GAP, gelecekte stratejik öneme sahip ürünlerin hemen hemen hepsinin yetişebileceği bir bölge olacaktır.

Ortadoğu'nun en önemli sınıraşan suları Fırat, Dicle, Ürdün ve Nil nehirleridir.

Sınıraşan sularla ilgili 19. yüzyılın sonlarına kadar önemli anlaşmazlıklar olmazken 20. yüzyılın başlarında sınıraşan suların endüstriyel ve tarımsal amaçlı kullanım imkânlarının artması ile birlikte ülkeler arasında ciddi su sorunları kendini göstermiştir. Uluslararası Hukuk Derneği, Uluslararası Hukuk Enstitüsü, BM Uluslararası Hukuk Komisyonu ve Dünya Bankası sınıraşan su sorunun çözümü için sorunun çözümlenmesine katkıda bulunmaya çalışmışlardır. Bütün bu çalışmalara rağmen uluslararası suların endüstriyel ve tarımsal amaçlı kullanımı ile ilgili olarak uluslararası hukukta kabul gören genel kurallar belirlenememiştir.

Fırat ve Dicle nehirleri her ne kadar bölge ülkeleri tarafından uluslararası su olarak değerlendirilse de 'sınıraşan sular' kapsamında değerlendirilmelidir. Bu sular, üç ülkenin ortaklaşa sahip olduğu "ortak akarsular" değildir, uluslararası hukukta ve uygulamalarda benzeri akarsular "sınıraşan su sistemi" olarak tanımlanmaktadır. BM tarafından benimsenen 'eşitlikçi faydalanma ilkesi'ne göre mansap ülke, diğerinin hayati ve acil sosyal-ekonomik ihtiyaçlarını karşılayacak miktardaki suyu muhakkak bırakmalıdır.

Gerek bölgesel gerekse küresel alanda mevcut bulunan su sorununun çözümüne ilişkin alınacak önlemler şöyle sıralanabilir:

- Kullanılabilir su imkânlarının bölge içinde dengeli dağıtılması,
- Suyun dikkatli ve bilinçli kullanılması,
- Suyun kalitesinin mümkün olduğunca korunması,
- Suların ve doğal çevrenin endüstriyel atıklardan korunması,
- Uygun teknolojilerin geliştirilmesi ve paylaşılması,
- Alternatif su imkânlarının araştırılması ve geliştirilmesi,
- Ağaçlandırma çalışmalarının artırılması,
- Çöplerin azaltılması ve geri dönüşüm politikasının geliştirilmesi,
- Bölge nüfusunun dengede tutulması,

Günümüzde Ortadoğu'da silahlı güçler etkili olsa da Ortadoğu barışı ve kalkınması için gerek bölgeyi gerekse su sorununu barışa götürecek yegâne yol bir an önce karşılıklı işbirliğinin yapılmasıdır. Her ne kadar bu işbirliği ve uyum mevcut

şartlarda çok uzak gibi görünse de bölge ülkeleri özellikle dış ilişkilerde işbirliği halinde hareket edebilirse mevcut sorunlar daha kolay çözüme kavuşacaktır.

Bölgede devam eden su sorununun çözümüne yönelik; Türkiye'nin daha önce ileri sürdüğü "Üç Aşamalı Plan" kıyıdaş ülkeler arasında akılcı, hakça ve optimum fayda sağlanarak yeniden değerlendirilirse iyi bir başlangıç olabilir. Aksi halde bölge dışı aktörler ve Ortadoğu politikasına yön verenlerin politikalarına destek vermiş ve su savaşları senaryosunun oyuncuları olurken bölgesel su savaşlarının da ateşini yakmış oluruz. Bu senaryo her ne kadar zor görünse de üçüncü ülkeler tarafından her zaman bölgeye yön verecek bir silah olarak kullanılmaya devam edecektir.

Sonuç olarak; ileride etkisi daha da görülecek olan Ortadoğu su sorununun çözümü, dış güçlerin müdahalesini bir tarafa bırakarak taraflar arasındaki işbirliğine bağlıdır. Ortadoğu, bölge ülkelerinin yanında batılı ülkeler, Rusya ve ABD'nin kıyasıya rekabet ettiği oldukça karmaşık ve hareketli bir bölgedir. Türkiye, bölgede sahip olduğu fırsatları değerlendirerek, hem ülke kalkınması hem de bölge ülkelerinin su ihtiyacına yönelik akılcı, hakça ve optimum kullanım esasını savunmaya devam etmelidir. Uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde bölgenin etnik, dini ve siyasi yapısını da dikkate alarak bu konuda işbirliğinin oluşturulmasına önayak olacak yegâne ülke Türkiye'dir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Akmandor, Neşet vd(1994). Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu. Ankara: Tesav Yayınları.

Bilen, Özden (2000). Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye.Ankara: Tesav Yayınları.

Bulloch John, Darwish Adel (1994). Su Savaşları, Ortadoğu'da Beklenen Çatışma.(Çev. Mehmet Harmancı). İstanbul: Altın Kitaplar.

Çandar, Cengiz (2014). Mezopotamya Ekspresi Bir Tarih Yolculuğu.İstanbul: İletişim.

Denk, B. Erdem (1997), Ortadoğu'da Su Sorunu Bağlamında Dicle ve Fırat. Ankara: Serajans.

Durmazuçar, Vedat (2002). Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri.İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Dursun Abdulkadir (2006). Kutsal Topraklar ve Paylaşılamayan Sular Fırat-Dicle, İstanbul:IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Duyar, Metin, Özçelebi, Oğuzhan (2012). Ortadoğu'da Su Sorunu.İstanbul: Derin Yayınları.

Gürson, A.Poyraz (2010). Suriye. Ankara: Atılım Üniversitesi.

Gürson, A.Poyraz (2016). Büyük Güçlerin Suriye Planı. Ankara: Kripto.

İlhan, Suat (2003). Jeopolitik Duyarlılık.İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kapan, İsmail (2007). Dünyayı Su Savaşları mı Bekliyor? Suyun Stratejik Dalgaları. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

Kıran, Abdullah (2005). Ortadoğu'da Su: Bir Çatışma ya da Uzlaşma Alanı. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Kodaman, Timuçin (2007). Fırat-Dicle Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkisi.Ankara:Asil Yayın.

Koluman, Aziz (2003) Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri. Ankara:Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Müftüoğlu, Ferruh. (1997). Ortadoğu Su Meseleleri ve Türkiye. İstanbul: Marifet Yayınları.

Pamukçu, Konuralp (2000). Su Politikası.İstanbul:Bağlam Yayıncılık.

Pazarcı, Hüseyin (1997). Uluslararası Hukuk Dersleri I. KitapAnkara: Turhan Kitabevi.

Pazarcı, Hüseyin (1999). Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap Ankara: Turhan Kitabevi.

Salha, Samir (1995). Türkiye, Suriye ve Lübnan İlişkilerinde Âsi Nehri Sorunu.Ankara: Dış Politika Enstitüsü.

Shiva, Vandana (2003). Su Savaşları. (Çev. Ali Kerem). İstanbul: Aram Yayıncılık.

Sönmezoğlu, Faruk (2000). Uluslararası İlişkiler Sözlüğü. İstanbul: Der Yayınları.

Şalvarcı, Yakup (2003). Pax Aqualis (Türkiye-Suriye-İsrail İlişkileri Su Sorunu ve Ortadoğu). İstanbul: Zaman Kitap.

Şen, Sabahattin (1993). Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Şen, Zekai vd (2002). Sınır Aşan Sularımız.İstanbul: Su Vakfı Yayınları.

Şen, Zekai (2006). Kur'an-ı Kerim ve Su Bilimi. İstanbul: Su Vakfı Yayınları.

Şen, Zekai (2006). Ortadoğu'da Su Sorunlu Bereketli Hilal ve Türkiye. İstanbul: Su Vakfı Yayınları.

Taşkın, Hasan (2006). İsrail'in Gap Senaryosu. İstanbul: Truva Yayınları.

Tiryaki, Orhan (1994). Sınıraşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Toklu, Vefa (1999). Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye. Ankara: Turhan Kitabevi.

Tomambay, Mehmet (1998). Dünyada Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği. Ankara: Gazi Büro Kitabevi.

Tomambay, Mehmet (2008). Dünyada Su ve Küresel Isınma Sorunu.Ankara: Phoenix Yayınları.

Uluatam, Özhan (2004). Damlaya Damlaya (Ortadoğu'nun Su Sorunu).İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yıldız, Dursun (2010). Su'dan Savaşlar. İstanbul: Truva.

Yıldız, Dursun, Özdemir Özbay(2010). Osmanlı'dan Bugüne Su Politikaları ve Hukuku.İstanbul: Truva.

Yıldız, Dursun, Özdemir Özbay (2011). Şu Fırat'ın Suyu.İstanbul: Truva.

Yıldız, Dursun (2014) Su Güvenliği 2050.İstanbul: Truva.

Yıldız, Kerim, Düzgören, Koray (2002), Dicle-Fırat ve Su Sorunu. İstanbul: Senfoni.

Yıldız, Yavuz Gökalp (2000). Global Stratejide Ortadoğu.İstanbul: Der Yayınları.

Zehir, Cemal (2003). Ortadoğu'da Su Medeniyetlerinden Su Savaşlarına.İstanbul: Su Vakfı Yayınları.

Tezler:

Arıdemir, Hakan (2003).Ortadoğu Su Sorunu Bağlamında Fırat ve Dicle Nehirlerinin Uluslararası Hukuk Bakımından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi. Kütahya.

Batuk, Sevgi (1995). Ortadoğu'da Su Sorunu, Suyla Gelen Savaş, Suya Karşı Barış. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Değirmenci, Serkan (2007). Türkiye'de Sınır Asan Sular Ve Fırat - Dicle - Asi Nehirleri Bağlamında Ortadoğu'da Su Sorunu. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Denizli.

Demir, Ali Faik (1994). Fırat-Dicle Sorununun Teknik-Hukuki Siyasi Boyutu ve Türkiye'nin Güney Komşularına Yönelik Su Politikası. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Gümüştekin, Ahat (2000). Sınıraşan Suların Ekonomik ve Siyasi Açıdan, Türkiye'nin Suriye ve Irak ile olan İlişkilerine Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Gürson, A.Poyraz (1999). Su Sorunu ve GAP Çerçevesinde Suriye-Türkiye İlişkilerine Analitik Yaklaşım. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Kılınç, İsmail (2003). Fırat ve Dicle Nehirleri Bağlamında Ortadoğu'da Su Sorunu ve Türkiye. Yüksek Lisans Tezi Marmara Üniversitesi. İstanbul.

Mazlum,İbrahim (2003). Çevresel Güvenlik ve Ortadoğu Bölgesi'nde Sınıraşan Sular: Dicle-Fırat Havzası Örneği. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Pamukçu, Ö. Konuralp (1994). Fırat/Dicle Nehir Havzasındaki Su Sorunu ve

Çözüm Arayışları. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Sezgin, Beril (1994). Uluslararası Nehirler Işığında Dicle-Fırat Sorunu. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Diyarbakır.

Şahin, Kemal (1998). Sınıraşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.Çanakkale.

Tozar, Yılmaz (2003). Ortadoğu'da Su Sorunu ve Çözüm Önerileri. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü. İstanbul.

Ustaoğlu, Tamer (2003). Uluslararası Hukuk Açısından Fırat ve Dicle Nehirleri Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çanakkale.

Veli, İbrahim (2001). Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Su Politikası. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Zehir, Cemal (1995). Türkiye ile Çevresindeki Sınıraşan Su Meseleleri ve Türk Ekonomisindeki Beklenen Yeri. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü. İstanbul.

Makaleler-Raporlar-Bildiriler:

Akbaş, Zafer, Mutlu, Çiğdem (2012). Uluslararası Politikada Irak Ve Suriye'nin Sınıraşan Su Sorununa Yaklaşımı Ve Türkiye: Beklentiler Ve Gerçekler Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 13, S.1. Sivas.

Akmandor, Neşet (1994). "Su Sorununun Fiziksel Boyutları". Yeni Forum. S Yayınları. Ankara.

Aydoğdu, Mustafa Hakkı. Yenigün, Kasım (2006). Sınır Aşan Sularda Su Politikalarının Değerlendirilmesi Ve Türkiye'de Durum; Gap Bölgesi Örneklemesi. GAP V. Mühendislik Kongresi Bildiriler Kitabı, 26-28 Nisan 2006, Şanlıurfa.

Batur, Nur (1994). Türkiye Ortadoğu İçin Önemli. Milliyet.

Demirtaş, Hakkı (2014). Yeryüzünün İlk Mucizesi: Su. Hidropolitik Akademi.

DSİ Genel Müdürlüğü. (2014). Güneydoğu Anadolu Projesi. Ankara: DSİ Genel Müdürlüğü.

DSİ Genel Müdürlüğü (2015). DSİ Genel Müdürlüğü 2015 Yılı Faaliyet Raporu. Ankara: DSİ Genel Müdürlüğü.

Dülger, Kenan (2015). Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılan Uluslararası Suyollarının Hakça Ve Makul Kullanımı ve Türkiye'nin Sınır Aşan Suları. TAAD, Yıl:6, S.23. Ankara.

Erdağ, Ramazan (2015). Türkiye'nin Sınıraşan Sular Sorunu. Yalova Üniversitesi Yalova Sosyal Bilimler Dergisi. Yalova.

Ergil, Doğu (1990). Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:45, Sayı:1. Ankara s.53-80.

Ilgar, Rüştü, Khalef, Salem (2004). Türkiye'nin Sınıraşan Akarsu Anlaşmalarına Coğrafi Açıdan Bir Bakış Marmara Coğrafya Dergisi S.10. İstanbul.

İnan, Yüksel (1993). Sınıraşan Suların Hukuksal Boyutları. Hacettepe Üniversitesi ile Friedrich - Naumann Vakfı "Water as an Element of Cooperation and Development in the Middle East" toplantısı. Ankara.

Karakılçık, Yusuf (2008). Bölgesel Su Anlaşmazlıklarının Küresel Çatışmaya DönüşmeRiski: Fırat ve Dicle Örneği. Uluslararası Hukuk ve Politika Cilt 4. No: 16. s.19-56.

Kohen, Sami (1996). Su Sorununda Yeni Boyutlar. Milliyet.

Kohen, Sami. (1996, Ocak 6). Sudan Sebepler. Milliyet.

Kut, Gün (1993). Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu. Harp Akademileri Ortadoğu'da Su Sorunu Bülteni. 175. Bülten. İstanbul.

Kut, Gün (1993). Ortadoğu Su Sorunu: Çözüm Önerileri. S. Şen içinde, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu (s. 473-484). İstanbul: Bağlam.

Öziş, Ünal,Özdemir,Yalçın (2008). TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi Fırat-Dicle Havzası Ve Türkiye.TMMOB. Ankara.

Şen, Zekai vd (2004). "Ortadoğu'da Su Meselesi ve Türkiye". 22 Mart Dünya Su Paneli. İstanbul: Su Vakfı Yayınları: 9-69.

T.C Dışişleri Bakanlığı, B. v. (1994). Ortadoğu'da Su Sorunu. Ankara: T.C Dışişleri Bakanlığı, Bölgesel ve Sınır Aşan Sular Dairesi. T.C Dışişleri Bakanlığı, Bölgesel ve Sınır Aşan Sular Dairesi.

T.C. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (2016). Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum. Ankara.

T.C. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. (2016). GAP İlleri. T.C. Kalkınma Bakanlığı GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı.

Tekinel, Osman (1996). Ortadoğu'da Su Sorunu ve Ülkelerarası İlişkilere Etkisi. Çukurova Üniversitesi, Ceyhan Meslek Yüksekokulu Yardımcı Ders Notları 20. Adana

Tomambay, Mehmet (1994). Fırat ve Dicle'nin Sularını Paylaşmak mı, Yoksa Akılcı, Hakça ve Optimal Kullanmak mı?. Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt 4, Sayı 11. s. 26-38.

Tomambay, Mehmet (1996). Fırat ve Dicle'nin Sularında Oynanan Satranç. Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Cilt 7, S. 20.

Tuğaç, Çiğdem (2013). Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi Kapsamında Sınıraşan Sular. ORSAM Rapor No: 154 Orsam Su Araştırmaları Programı Rapor No: 19. Ankara.

TÜBİTAK, M. A. Çevre ve Temiz Üretim Enstitüsü, Havza Koruma Eylem Planlarının Hazırlanması Projesi Fırat Dicle Havzası, Proje Nihai Raporu. Kocaeli: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu Marmara Araştırma Merkezi.

Veli, Tuğrul (2016). Su ve Politika. http://www.hidropolitikakademi.org/wp-content/uploads/2016/08/Su-ve-Siyaset.pdf.

Veslind, Prut J. (1993). Ortadoğu'nun Kritik Kaynağı Su, Harp Akademileri Ortadoğu'da Su Sorunu Bülteni, 175. Bülten. İstanbul.

Yıldız, Dursun (2008). Sınır Oluşturan ve Sınır Aşan Sular Dünyanın Tanımsız Alanları. Cumhuriyet Strateji.

Zehir, Cemal (1997). Stratejik Su Meselesi ve Türkiye Suları. Türk Diplomatik Dergisi, S. 31.

ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında Giresun'un Dereli ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Ankara'da, Lisansını 2004 yılında Kocaeli Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde tamamladı. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümünde Yüksek Lisansına devam etmektedir. 2000 yılında Kocaeli Üniversitesi'nde tamamladığı İngilizce Hazırlık eğitimden sonra Londra Avalon School'da 3 ay İngilizce eğitimi aldı.

2006 yılında Sivas Piyade Er Eğitim Tugayında Eğitim Çavuşu olarak askerlik hizmetini tamamladıktan sonra, 2007 yılında Manisa'da Ece Boru Sistemleri Fabrikasında Stok ve Satınalma Sorumlusu olarak görev yaptı. 2008 yılında Tarım Kredi Kooperatifleri Trabzon Bölge Birliğine bağlı Yelpınar Tarım Kredi Kooperatifinde memuriyete başladı. 2010 yılından bu yana Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Batı Marmara Gümrük ve Ticaret Bölge Müdürlüğünde Veri Hazırlama ve Kontrol İşletmeni olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir kız çocuğu babasıdır.